

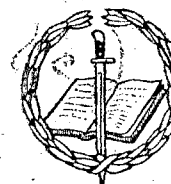
ВОЕННА БИБЛИОТЕКА

ХР. НЕДЪЛКОВЪ

№ 2.

1-А ПЪХОТНА СОФИЙСКА ДИВИЗИЯ

НА МАКЕДОНСКИЯ ФРОНТЪ ПРЕЗЪ ВТОРАТА
ПОЛОВИНА НА МЪСЕЦЪ СЕПТЕМВРИЙ 1918 ГОД.

63891

1-а пѣхотна Софийска дивизия на Македонския фронтъ прѣзъ втората половина на мѣсецъ Септемврий 1918 година.

Причина, прѣдизвикала отстъплението на 1-ва дивизия.

Отстъплението на 1-ва дивизия, а също и това на цялата наша армия на Македонския фронтъ прѣзъ втората половина на мѣсецъ Септемврий 1918 година бѣ послѣдица отъ пробива на Добро поле и отстъплението на 2-а и 3-а дивизии.

За да се разбере това, ние на кратко тукъ излагаме тия събития и послѣдицитѣ отъ тѣхъ така:

На 14 септемврий 1918 год. неприятеля обстрѣлва съ най-ожесточенъ артилерийски и миненъ огънь Доброполския участъкъ — дѣсния флангъ на 3-а и лѣвия на 2-а дивизии. На другия день 15 септемврий рѣшително атакува участъка съ голѣми сили и слѣдъ пладнѣ го завладява. Тѣй, че на него день нашия фронтъ въ Македония бѣ пробитъ въ горѣпоменатия участъкъ на едно протяжение отъ около 20 километра и неприятеля проникна въ дълбочина около 7 километра.

За нещастие пробива не можѣ да се ограничи въ казанія участъкъ. Бързото и безредно отстъпление на 2-а и 3-а дивизии повлѣче отстъплението и на съседнитѣ части, а по послѣ — и това на цялата наша армия.

По тоя начинъ армията ни въ Македония се принуди къмъ общо отстъпление, което поради своята хаотичность и безпланность се свърши съ пълно за насъ поражение.

Ако 2-а и 3-а дивизии бѣха успѣли да локализируютъ неприятелския успѣхъ въ участъка на тия дивизии, макаръ и съ едно отегляне назадъ, то въ такъвъ случай съседнитѣ 4-а и 5-а дивизии биха могли, чрѣзъ завиване и корегирание на застрашенитѣ флангове да задържатъ позицитѣ си.

Но за жалость, това не стана така, тѣй като 2-а и 3-а дивизии, не само че не спрѣха, а напротивъ все повече засилваха отстъплението. Така че, по тоя начинъ, тѣ изложиха

широко и дълбоко фланговете на съседните тѣмъ 4-а и 5-а дивизии.

Положението на тия послѣдните, вслѣдствие на това излагане на фланговете имъ, стана критично.

4-а дивизия първоначално завива съ лѣвия си флангъ назадъ за да запази фланга и тила си, но това не помогна и най-послѣ като нѣмало другъ изходъ, почва и тя да отстъпва. 5-а дивизия сжщо отстъпва.

По тоя начинъ пробива се разширява на много километри.

Идва редъ на 302-а дивизия, която заемаше позиция западно отъ 4-а и източно отъ 1-а дивизия. Тя удържа позициите си, но неприятеля прѣслѣдвайки бързо отстъпващите 2-а, 3-а и 4-а дивизии, прѣзъ пробива прониква дълбоко задъ позициите ѝ и нейното отстъпление ставаше наложително. 302-а дивизия отстъпва и като съседна на 1-а дивизия, тази послѣдната завива съ лѣвия си флангъ назадъ, а по-послѣ, почна отстъпление въ връзка както съ казаната дивизия, така и съ всички други дивизии на западъ отъ нея.

По тоя начинъ се наложи отстъплението на 1-а дивизия, дѣйствието на която, при това отстъпление, е прѣдметъ на настоящия трудъ.

1-ва пѣх. дивизия на Македонския фронтъ.

Пристигане на Македонския фронтъ.

(Карта № 1).

Слѣдъ привършване боевете въ Румѣния и прѣкарване тамъ на една тежка зима, 1-а дивизия бѣ отправена за Македонския фронтъ.

На този фронтъ дивизията пристигна прѣзъ мѣсець априль 1917 година и влѣзе въ състава на 62-и корпусъ.

Повѣри се на дивизията отбраната на участъка сѣверно-сѣверозападно отъ гр. Битоля, а именно: отъ шосето Битоля — Рѣсенъ при с. Братинъ долъ до р. зап. Черна при с. Добромиръ. Позицията минаваше прѣзъ слѣдните пунктове: отъ казаното шосе при с. Братинъ долъ, прѣзъ в. в. 1283 „София“, „Кобургъ“, „Фрибургъ“, „Стразбургъ“, „Ращански ридъ“¹⁾, „Дончова могила“, „Кръстопжтя“ (срѣщата на шосетата Битоля — Кичево и Битоля — Прилѣпъ — 4 кил, сѣверно отъ гр. Битоля), селата Караманъ и Трънъ до р. Зап. Черна при с. Добромиръ.

Протяжение на цѣлия дивизионенъ участъкъ — 21 километри. Съсѣди: въ дѣсно — югозападно — 6-а пѣх. дивизия и въ лѣво — източно — 302-а дивизия²⁾.

¹⁾ Ращанския ридъ получи названието си отъ близкото до него село Ращани, което на картата погрѣшно е показано съ тога име. Сжщинското му име е Кърклина.

²⁾ 302-а дивизия бѣ съставена отъ български части.

До тогава този участъкъ се заемаше отъ 8-а пѣх. Тунджанска дивизия, съ изключение на участъка отъ шосето Битоля — Рѣсенъ до в. 1283 вкл. който се заемаше отъ части на 6-а пѣх. дивизия.

Горѣпоменатата позиция 1-а дивизия зае окончателно къмъ 10 май сжщата година и одържа до деня на отстъплението — 25 септ. 1918 год.

Въ този периодъ отъ врѣме позицията на дивизията бѣ многократно обстрѣлвана, често пжти твърдѣ ожесточено съ артилерийски и миненъ огнь, а сжщо и атакувана въ нѣкои участъци. Отъ тѣзи атаки по-рѣшителни и по-важни бѣха: тая на 16 май 1917 год., когато неприятеля атакува 6-и полкъ въ участъка в. в. „София“ и „Кобургъ“ (участъкъ „д“) съ 34-и колонияленъ полкъ и съ групата „Леже“, но атаката бѣ отбита отъ казания полкъ съ тежки загуби и за двѣтъ страни, и тая на 1 септември сжщата година на „Кръстопжтя“, гдѣто неприятеля атакува съ двѣ дружини, но биде отбитъ отъ 81-и пѣх. полкъ.

Други по-важни атаки бѣха тия отъ 14 до 25 септември 1918 год. които описваме по-долу.

Кратко описание на мѣстността.

(Карта № 1).

Мѣстността върху която бѣ разположена позицията на дивизията се дѣли на планински и равниненъ участъци.

Първиятъ се образува отъ масива включенъ между шосетата Битоля — Рѣсенъ и Битоля — Кичево. Този масивъ се издига непосредствено сѣверо-западно отъ гр. Битоля и колкото се отдалечава отъ града се възвишава постепенно все по-високо. Масива се състои отъ единъ главенъ гребенъ — билото което има сѣверо-западно направление; съ отдалечаването отъ града той се разширява и образува по двѣтъ страни, къмъ казаните шосета, стрѣмни спускове. По билото се издигатъ върховете 1248, 1283, „Опѣлченската висота“ (к. 1354) и по нататъкъ къмъ сѣв.-западъ още и други такива. По двѣтъ страни на билото се спускатъ контръ форсите (ребрата) на масива, отдѣлени единъ отъ други съ дълбоки долове, по които протичатъ малки поточета. Тѣзи контръ форси въ връзка съ билото образуватъ почти паралелни линии.

Цѣлия масивъ е голъ — необрасналъ съ гори и едра разстителностъ, освѣнъ по западните и сѣверо-западни склонове, кждѣто мѣстността е обраснала съ низки храсти.

Почвата е скалиста, покрита отъ горѣ съ тънакъ пластъ отъ прѣстъ.

Съобщенията по планинския участъкъ безъ пжт-трудни, а нѣкждѣ и почти невъзможни. Но за движение по него бѣха

направени военни пътища, по които се движеха товарни коне, а по някои — коли и артилерия.

Вода има във всички долове.

Равния участък е от шосето Битоля — Кичево до р. зап. Черна. Тук местността е съвършено равна и открита, с ниви по синурите на които може прикрито да се движат пещаци. Източно и южно от с. Трън местността е блатиста и мочурлива поради заливането ѝ от реките Черна, Драгоръ и Шемница. Пръз лътото блатата намаляват, но съвършено не изсъхват. Съобщенията въ равния участък по всички направления сж възможни и без пъть. Гори няма. Почвата глинеста.

Селата Караманъ и Трън бѣха разрушени, а с. Могила полуразрушено.

Тактическа оцѣнка на позицията.

(Карта № 1).

Позицията има слѣдното направление: отъ Братинъ долъ до в. 1283 — сѣверо-източна посока като при върха се издава клинообразно напрѣдъ; отъ послѣдния до р. Черна позицията изобщо взето има източно направление.

Позицията на дивизията въ планинския участък има форма на джга съ издадената ѝ частъ къмъ насъ, което обстоятелство дава възможностъ за лесно съсредоточаване и кръстосване на нашия артилерийски огънь върху неприятелската позиция. Прѣд фронта на позицията местността не прѣдставлява прѣпятствия за настѣпателни дѣйствия, освѣн въ блатистия участък; обзоръ и обстрѣлъ — далечни; доловетъ задъ ребрата даватъ удобство за прикриване на подрѣжките и за скрито движение, а паралелността на ребрата — възможностъ за упорна отбрана. Прѣхвърлянето на подрѣжките отъ единия къмъ другия флангъ по планинския участък възможно. Позицията на дивизията е голѣма за силите на послѣдната.

Най важния тактически пунктъ въ цѣлата позиция е в. 1283 („Бригадната височина“), тъй като съ завладѣването ѝ, неприятеля лесно би могълъ да продължи настѣпването по билото къмъ „Опълченската“ височина и да се постави въ съгодно положение за обстрѣлване отъ флангъ и тилъ, както юго-западната частъ отъ позицията на дивизията къмъ Братинъ долъ, така и лѣвия флангъ на 6-та дивизия. Освѣн това отъ в. 1283 лесно би могълъ да атакува въ флангъ и тилъ участъка „С“ да го завладѣе и отъ тамъ да обстрѣлва тила на важните пунктове в. в. „София“ „Кобургъ“ „Стразбургъ“ (участъка „Д“). Вслѣдствие тази важностъ на в. 1283, този послѣдния е укрѣпенъ и заетъ най-силно. По сжщата причина задъ казания пунктъ бѣха построени редъ упорни пунктове и позиции по билото до „Опълченската“ височина

включително и се държаша тамъ полковата, бригадната и половината отъ дивизионната подрѣжки.

Други по важни тактически пунктове бѣха върховете „София“ „Кобургъ“ „Стразбургъ“ (участъкъ „д“), отъ гдѣто неприятеля въ случай на завладѣването имъ, щѣше да обстрѣлва отъ близо батареите които бѣха въ Драгаринския долъ, а освѣн това отъ в. Стразбургъ щѣше да постави въ невъзможностъ удържането на „Ращанския ридъ“ и „Дончова могила“.

Участъка отъ шосето Битоля—Рѣсенъ до в. 1283 изключено, не прѣдставлява важностъ, тъй като съ завладѣването му, неприятеля щѣше да има само единъ локаленъ успѣхъ безъ полза за него. При това и трудно можеше да го удържи, поради фланкирането му отъ в. 1283. „Ращанския Ридъ“ и „Дончова могила“ като труднодостѣпни прѣд фронта, не прѣдставляватъ особна важностъ.

Равнинния участък не е важенъ, тъй като неприятелския успѣхъ тамъ не ще окаже влияние върху другите участъци, нито неприятеля щѣше да извлѣче отъ тамъ нѣкаква полза. При това, този участъкъ въ източната му половина е блатистъ и труднопроходимъ.

Неприятелска позиция и сили къмъ срѣдата на мѣсець септември 1918 г.

Неприятелската позиция срѣщу тая на 1-а дивизия бѣше разположена почти паралелно на послѣдната и като така и тя, въ планинския участък, имаше форма на джга, но съ издадената ѝ частъ къмъ нашата позиция. Най-издадената точка на неприятелската позиция бѣ в. 1248, който връхъ бѣ и най-високия на позицията му. Сжщата височина му бѣ най-добрия наблюдателенъ пунктъ и съ най-голѣма тактическа стойностъ. Неприятелската позиция бѣ отдалечена отъ тая на дивизията въ планинския участък, отъ 240 до 800 крачки, а въ полето — около на 2 километра.

Противника заемаше позицията си, къмъ срѣдата на мѣсець септември 1918 год. така: 11-а Колониална френска дивизия: отъ р. зап. Черна до с. Ращани; 76-а френска дивизия отъ с. Ращани до в. 1248 включ. и съ единъ полкъ отъ 30-а френска дивизия — отъ послѣдната височина изключено до около с. Братинъ долъ.

За количеството на артилерията му не може съ положителностъ да се каже, понеже то често се мѣняваше. Знае се обаче, че срѣщу фронта на дивизията прѣди септември 1918 година неприятеля стрѣляше отъ 54 батареи гнѣзда, а при послѣдните боеве прѣзъ м-ць септември — отъ 30 гнѣзда съ около 14—15 разнокалибрени батареи. Положението на голѣма частъ отъ тия батареи гнѣзда бѣ такова, че да могатъ да стрѣлятъ както срѣщу 1-а така и срѣщу 6-а дивизия.

Фортификационно укрѣпване позицията на дивизията.

(Карта № 1).

За възможното по-солодно укрѣпване на позицията се правеха голѣми усилия. Войниците подѣ наблюдението и рѣководството на своитѣ началници, почти еженощно работѣха до срѣдѣ нощѣ. Работата колкото и бавно да напредваше, поради скалистата почва, все пакѣ позицията на дивизията бѣ укрѣплена доста солидно, както по отношение на редоветѣ позиции назадѣ така и по качество.

Задѣ главната позиция имаше редѣ други позиции нарѣчени: прѣградни, междинни, втора и тилна, които даваха възможностѣ отбраната да се издържи съ голѣма упоритостѣ.

Тѣзи позиции бѣха: задѣ участѣка „А“ (дѣсниятѣ флангѣ на 1-и полкѣ): на около 1300 метра задѣ главната позиция — „Търновска прѣградна“ позиция; на около 2 км. задѣ тая послѣдната — „Магаревската прѣградна“ и на 2½ километра отѣ послѣдната — „втората позиция“. Задѣ участѣка „Б“ по билото, единѣ задѣ други — два голѣми упорни пункта въ видѣ на редутѣ за сила по за една рота; задѣ тоя послѣдния на около 1½ километра — позицията на „Опълченската“ височина, която е възела на „Търновската“, „Магаревската“ и „Втората“ позиция; задѣ „Опълченската“ височина на 4 километра — „Цулика позиция“. Задѣ участѣка „С“ (дѣсниятѣ флангѣ на 6-и полкѣ) — „Драгаринската прѣградна“; задѣ тая послѣдната на около единѣ километрѣ — прѣградна позиция „Трапезица“ и задѣ послѣдната на 1200 метра — „Втора позиция“ и по нататѣкъ задѣ нея 4 километра — „Цулика позиция“. Задѣ участѣка „Д“ (лѣвиятѣ флангѣ на 6-и полкѣ): „Първа прѣградна“, на 700 метра отѣ главната; задѣ нея около на 700 метра — „Драгаринска прѣградна“ и по нататѣкъ сѣжитѣ позиции поменати погорѣ задѣ участѣка „С“: задѣ участѣцитѣ „Е“ и „Ф“ (25-и полкѣ): „Първа прѣградна“, на два километра задѣ главната; задѣ първата на 1 километрѣ — „Кукуречанска прѣградна“; задѣ тази послѣдната на около 4 километра — „втората позиция“ и задѣ нея „Цулика позиция“. Задѣ участѣцитѣ „Г“ и „Н“ (42 полкѣ) и „К“ (дѣсниятѣ флангѣ на 41 полкѣ) „Първа прѣградна“ на единѣ километрѣ задѣ главната позиция. Сѣщата продължава и въ участѣка „Л“ до с. Трънѣ. Отѣ тази послѣдната на разстояние срѣдно около 3 километра — „Междинната Могилска“ и задѣ послѣдната „втората позиция“ която минава по Църнобокситѣ височини южно отѣ с. Беранце до р. Черна при с. Радоборѣ. Цулишката позиция почва отѣ „турското“ плато — минава прѣзѣ с. Кабалавци, Цулика, юго-изтокѣ отѣ с. Лопатица, сѣверо-изтокѣ отѣ с. Лизолай прѣхвърля Църнобокситѣ масивѣ, минава сѣверно отѣ с. Старосръпци прѣзѣ с. Вашарейка и свършва до р. Черна.

Вѣ качествено отношение: главната позиция бѣ съставена отѣ 2—3 реда линии окопи, а тамѣ дѣто пунктовѣ бѣха важни — и по-вече. Особено силно бѣха укрѣпени в. в. 1283 „София“ и с. Караманѣ. Задѣ главната позиция бѣха построени малки упорни пункты отѣ по за 6—8 человекѣ съ 1 картечница, разположени така, че да кръс-тосватѣ огньѣ си прѣдѣ тѣхѣ. Въ окопитѣ на главната позиция бѣха приготвени резервни гнѣзда за картечници и гранатохвъргачки, нѣкои отѣ които съ галерийки за прислугата. Една частѣ отѣ тия гнѣзда бѣха разположени за фланкиране на прѣдпозиционната мѣстностѣ. Въ сѣщата позиция имаше по два наблюдателни пункта на рота, нѣкои отѣ които съ галерийки.

Полкови наблюдателни пункты бѣха построени: на 1-и полкѣ по билото на кота 1284; на 6-и полкѣ — на „Търновската“ височина; на 25-и полкѣ — между с. с. Драгарина и Кукуречани; на 41-и и 42 полкове — въ полето. Бригадни наблюдателни пункты: на 1-а бригада — на „Опълченска“ височина, на 2-а — между с. с. Драгарина и Кукуречани и на 3-а бригада — въ с. Могила.

Щаба на дивизията имаше два наблюдателни пункта. Единия при с. Беранци и другия юго-изтокѣ отѣ с. Лопатица. Всички наблюдателни пункты бѣха добрѣ окопани, а нѣкои и бетонирани.

За прикриване на войницитѣ отѣ неприятелския артилерийски и миненѣ огньѣ бѣха построени въ планинския участѣкъ задѣ по-важнитѣ пункты на главната позиция, по скатовѣтѣ противоположни на неприятелската позиция, галерии съ по 2—3 изхода, изработени по миненѣ начинѣ подѣ повърхността на 3—4—5 метра. Освѣнѣ тия галерии имаше и други издълбани подѣ окопитѣ на втората и третата линия окопи въ главната позиция, нарѣчени шурмови.

Дълбочината на окопитѣ бѣ 1:80 — 2 метра. Окопитѣ помежду си, а сѣщо и съ галерийтѣ бѣха съединени съ ходове за съобщения. Тамѣ дѣто вътрѣшността на окопитѣ и ходовѣтѣ за съобщения бѣха изложени на погледѣ отѣ противника, се маскираше вътрѣшността имѣ.

Прѣдѣ позицията бѣха поставени телени прѣпятствия въ 1—2 реда, споредѣ важността и достъпността на участѣка или пункта.

За батареитѣ и минохвъргачитѣ бѣха приготвени добрѣ окопани позиции. Послѣднитѣ бѣха въ бетонирани гнѣзда съ галерии за прислугата и минитѣ.

Войницитѣ отѣ бойната частѣ се помѣщаваха въ землянки построени до изходитѣ на галерийтѣ.

Фортификационно усиление на неприятелската позиция.

(Карта № 1).

Неприятелската позиция, срѣщу тая на дивизията въ планинския участѣкъ, се състоеше отѣ редѣ линии силно

окопани позиции. Главната му позиция бѣ почти успоредна на позицията на дивизията. Други позиции задъ нея се забѣлѣзваха при с. Снѣгово и южно отъ Рашани; третя — на около 1½ килом. задъ втората и четвърта на сѣверния и сѣверо западния край на градъ Битоля. Всички тия поменати неприятелски позиции бѣха съединени по между си съ много ходове за съобщения. Между ходоветъ за съобщения се забѣлѣзваха множество отдѣлни окопчета, вѣроятно упорни пунктове, които бѣха построени по височинкитъ и скатоветъ обрнати къмъ позицията на дивизията. Тѣ бѣха сжщо съединени съ ходове за съобщения. Изобщо неприятелската позиция бѣ прошарена съ много линии окопи по всевъзможни направления, така, че погледнати тѣ отгорѣ имаха изгледъ на паяжица.

Позицията на неприятеля въ полето: Горно Оризаре — Долно Оризаре — р. Черна бѣ слабо укрѣпена, съ единъ и най-много съ два реда окопи.

Правеше впечатление множеството телени мрѣжи, съ които неприятеля бѣ засилилъ позициитъ си. Такива освѣнъ прѣдъ позицията му имаше и по край ходоветъ за съобщения. Галерии задъ неприятелската позиция се забѣлѣзваха при Снѣгово и задъ други по-важни пунктове отъ позицията му. Землянки за живѣне на войницитъ имаше по-назадъ по скатоветъ сѣверно отъ гр. Битоля. Батареитъ му бѣха въ доловетъ добрѣ прикрити. Имаше такива и въ самия градъ Битоля.

Устройството тилтъ на дивизията.

(Карта № 2).

Задъ фронта на дивизията обслужваха двѣ дековилни желѣзно-пѣтни линии: едната за 1-а и 2-а бригада (сжщата и за 6-а дивизия) отъ с. Бучинъ — Мургащъ — Свинище. И другата за 3-а бригада: Майснеръ — Тополчани — Беранце. Отъ гара Свинище до Секирани бѣ построена тѣснолинейна конска желѣзно-пѣтна линия, а отъ това послѣдното село до „Опѣлченската“ височина — въжена въздушна линия.

Въ планинския участъкъ бѣха построени необходимитъ военни пѣтища за съобщения съ позицията. За живѣние на войницитъ отъ подрѣжкитъ бѣха построени задъ скатоветъ землянки, нѣкои отъ които съ галерии.

Снабдителна интендантска служба.

(Карта № 2).

Базисния интендантски магазинъ на дивизията бѣше въ гр. Велесъ. Този магазинъ попълваше припаситъ си отъ вжтрѣшността на Царството и изпълняваше ролята на армейски магазинъ, защото той доставляваше хранителни припаси на

1-а, 6-а и 302-а дивизии. Припаситъ отъ казания магазинъ се прѣпращаха по тѣснолинейната желѣзно-пѣтна линия въ с. Степанци до главния етапенъ интендантски магазинъ на 6-а дивизия, а отъ тамъ — по въжената въздушна линия — въ с. Пестрица до базисния интендантски магазинъ на 6-а дивизия. Отъ този послѣдния магазинъ, припаситъ се разпрѣдѣляха за прѣднитъ магазини на 1-а дивизия, споредъ числото на хората които бѣха на доволствие.

Междинния интендантски магазинъ на дивизията въ гр. Прилѣпъ доволстваше съ храна всички войници отъ прилѣпския гарнизонъ и отъ близката околностъ съ запаснитъ болници включително, всичко около 9000 человекъ и 4000 добитѣка.

Главния етапенъ магазинъ на дивизията въ с. Тополчани доволстваше: 41-и, 42-и и 25 и полкове, 4 артилерийски и двѣ батареи отъ тежкия полкъ, 1-а пионерна дружина, ½ шурмова дружина, дивизионния ескадронъ, инструкторъ рота на 81-и полкъ, 1/1, 2/1 полски болници и 3/1 лазаретно отдѣление, всичко 18.000 человекъ и 7000 добитѣка.

Прѣдния етапенъ и междинния етапни магазини, слѣти наедно въ с. Мургащъ доволстваха: 1-и и 6-и пѣхотни полкове, 5/16 артилерийско гаубично отдѣление, 6/1 полска болница, 1/1 и 2/1 отдѣления отъ дивизионния лазаретъ, всичко 11.000 человекъ и 3000 добитѣка.

Вещеви складове дивизията имаше два — единъ въ София и другъ въ Прилѣпъ.

Хлѣбопѣчението бѣ открито въ с. Ивановци и ханъ Мраморица. Отъ първия пунктъ се доволстваха всички части зачислени на храна къмъ главния етапенъ магазинъ, а отъ втория — тѣзи зачислени на храна къмъ прѣдния етапенъ магазинъ. Фурнитъ бѣха полски и задоволяваха нуждитъ напълно.

Частитъ получаваха хранителнитъ припаси направо отъ магазинитъ, а хлѣба — отъ фурнитъ.

Комуникационната линия на дивизията бѣ: Прилѣпъ — ханъ Абди паша — Степанци — Велесъ.

Въ упоменатитъ населени мѣста, дивизията имаше хранителни пунктове.

Етапни пунктове бѣха: Прилѣпъ, Степанци и Велесъ.

Снабдяване дивизията съ бойни припаси.

(Карта № 2).

Армейскитъ разходни складове, отъ които дивизията попълваше бойнитъ си припаси, бѣха: 8-и разходенъ огнестрѣленъ складъ при гр. Прилѣпъ и 5-и разходенъ огнестрѣленъ складъ въ с. Мургащъ.

Складирани бойни припаси за дивизията имаше въ дивизионния огнестрѣленъ паркъ при с. Тополчани и при

Бойните дѣйствия на 1-а дивизия слѣдъ 14-и септемврий.

На 14 септемвр. 1918 год.

(Карта № 1),

За да може читателя да си състави ясно понятие за дѣйствиата на всѣка отдѣлна частъ отъ дивизията необходимо е да знае, какъ позицията бѣше заета отъ частитѣ. За това прѣди да пристѣпимъ къмъ описването на бойните дѣйствия ще изложимъ тѣхното разположение.

Частитѣ заемаха позицията както слѣдва:

1-а пѣх. бригада заемаше участъка си съ полковетѣ така:

1-и пѣх. Софийски полкъ: Дружинния участъкъ „А“: 2/1 дружина — 4 роти, 8 картечници, 8 гранатохвѣргачки и 3 леки минохвѣргачки — отъ шосето Битоля—Рѣсенъ до в. 1283 изкл.; Дружинния участъкъ „Б“: 1/1 дружина — 4 роти, 8 картечници, 8 гранатохв., 5 леки и 2 срѣдни минохвѣргачки — в. 1283. Полкова подрѣзка — 3/1 друж. — 4 роти, 8 картечници, 8 гранатохв. и 1 лека минохв. — при к. 1274 (на около 1 кил. с.-з. отъ к. 1283 — при Щаба на полка).

6-й пѣх. Търнов. полкъ: дружинния участъкъ „С“ — 3/6 дружина — 3 роти, 8 картеч., 8 гранатохв., 2 срѣдни и 3 леки минохв. — отъ к. 1283 изкл. до Драгаринския долъ, Дружинния участъкъ „Д“ — 2/6 дружина — 4 роти, 8 карт.; 8 гранатохв., 2 срѣдни и 5 леки минохвѣргачки — отъ Драгаринския долъ до сѣдлото що е между в. в. Фрибургъ и Стразбургъ; полкова подрѣзка: 2 роти съ 12 картечници 8 гранатохв. и 2 леки минохв., отъ които, едната рота задъ участъка „Д“ и другата на „Търновската“ височина, к. 1110 (при щаба на полка).

Бригадна подрѣзка: — 2 роти отъ 6-й полкъ, 8 картечници, 1/2 рота пионери — при „Опълченската“ височина.

2-а пѣх. бригада: 25-й пѣх. Драгоман. полкъ заема цѣлия бригаденъ участъкъ така: Дружинния участъкъ „Е“ — 3/25 друж. 4 роти, 12 картечници, 14 гранатохв., 2 срѣдни и 2 леки минохв. — отъ сѣдлото между в. в. „Фрибургъ“ и „Стразбургъ“, до „сѣдинителя“ вкл. (сѣв. отъ с. Ращани); Дружиненъ участъкъ „Ф“ — 2/25 дружина — 4 роти, 16 картечници, 9 гранатохв. и 2 леки минохв. — отъ „сѣдинителя“ до шосето Битоля—Прилѣпъ изключено; полкова подрѣзка — 2 роти, 4 гранатохв., отъ които едната рота на зап. край на Кукуречанския долъ и другата — на източ. гребенъ на „Дончова могила“. Бригадна подрѣзка: 2 роти (отъ 1/25 др.) 4 картечници и толкова гранатохв. — при щаба на бригадата.

3-а пѣх. бригада: 42 пѣх. полкъ — друж. участъкъ „Г“ — 1/42 дружина: — 3 роти, 6 картечници и 8 гранатохв. — отъ шосето Битоля—Прилѣпъ вкл. до пѣтя Бито-

ля—Могила вкл.; Дружиненъ участъкъ „И“ — 3/42 друж. — 2 роти, 5 картечници и 8 гранатохв. — отъ пѣтя Битоля—могила изкл. до единъ килом. западно отъ с. Караманъ. Полкова подрѣзка: — 1 рота при кладенеца що е на пѣтя Г. Оризаре—Могила (при щаба на полка).

41 пѣх. полкъ: Дружиненъ участъкъ „К“ — 2/41 друж. 3 роти, 6 картечници и 8 гранатохв. — Отъ единъ килом. запад. отъ с. Караманъ до това село включит.; дружинния участъкъ „Л“ — 3/41 дружина — 3 роти, 10 картечници и 4 гранатохв. — отъ с. Караманъ изключенъ до р. 3. Черна (при с. Добромиръ). Полкова подрѣзка: 1 рота — задъ с. Караманъ.

Щаба на полка: въ с. Трънъ.

Бригадна подрѣзка: 3 роти (2 отъ 42-й и 1 отъ 41-и полкъ). Първитѣ двѣ роти въ с. Могила и послѣдната въ с. Беранци.

Дивизионна подрѣзка: 1/41 дружина — 4 роти и 8 картечници въ с. Беранци и 2/42 дружини също 4 роти и 8 картеч. — Западно отъ „Опълченската“ височина — при к. 1283.

Понеже неприятеля на този день разви усилена артилерийска дѣйностъ, както по участъка на дивизията така и по цѣлия фронтъ, отъ което можеше да се допусне възможността, че ще атакува, то привечеръ се обяви по дивизията „повишена бойна готовностъ“, което значеше, да се взематъ всички възможни мѣрки за отбиването на неприятелска атака. Вслѣдствие на това бдителността се усили и упорнитѣ пунктове се заеха отъ своитѣ малки гарнизони, а именно 6 такива задъ участъка на 1-й полкъ; 7 задъ тоя на 6-й полкъ; 7 задъ 25-й полкъ; 6 задъ 42-й полкъ и 5 задъ участъка на 41-й полкъ.

Прѣдъ пладнѣ неприятеля засили артилер. и миненъ огънь по планинския участъкъ, а също и по двѣтѣ страни на шосето Битоля—Прилѣпъ. Слѣдъ пладнѣ го засили най-вече по участъка „Д“ и въ 6 ч. 50 м. неприятеля съ около двѣ роти атакува в. в. „София“ и „Кобургъ“, но обстрѣлянь съ прѣграденъ артилерийски, миненъ и гранатохвѣргаченъ огънь, а също и съ картеченъ и пушеченъ отъ ротитѣ на участъка биде отбитъ. Къмъ същото врѣме, други неприятелски групи въ сила приблизително същата, атакуваха по двѣтѣ страни на шосето Битоля—Прилѣпъ, но и тамъ бѣ отбитъ съ прѣграденъ артилер. огънь. Слѣдъ това артилер. огънь на неприятеля продължава до вечерята съ промѣнчива сила по съжитѣ участъци.

Артилерията на дивизията този день успѣшно водеше борбата съ неприятелската такава, като обстрѣлваше съ унищожителенъ огънь батареитѣ му, а също и непълненитѣ съ войници неприят. окопи и отби съ прѣграденъ—атакитѣ.

Надъ позицията лѣтеха неприят. аероплани съ разузнавателна цѣль.

Почти прѣзъ цѣлата нощъ, неприятеля обстрѣлва позицията на дивизията съ рѣдъкъ обезпокоителенъ артилер. огънь.

Изпратенитѣ прѣзъ нощта къмъ страната на неприятеля патрули не сж забѣлѣзали нищо особено.

15-и септемврий.

(Карта № 1)

Къмъ 5 часа пр. пл. неприятеля засили твърдѣ много артилерийския и миненъ огънь по участъка „Д“, слѣдъ което като прѣнесе огъня задъ позицията, атакува в. в. „София“ „Кобургъ“ и „Фрибургъ“, но биде отбитъ съ артилер. прѣграденъ, картеченъ и пушеченъ огънь отъ щурмовитѣ групи на ротитѣ отъ участъка. Силата на атакуващата частъ, поради тъмнината не е могла да се узнае. Къмъ 5 ч. 30 м. пр. пл. неприятеля, слѣдъ кратка артилерийска подготовка, атакува при шосето Битоля—Прилѣпъ, но и тамъ прѣтърпѣ несполука.

Неприятелския артилер. огънь продължи прѣзъ цѣлия денъ съ промѣнчива сила.

Прѣдъ видъ усилията на неприятеля въ участъка „Д“ и при горѣказаното шосе, прѣзъ нощта 141 дружина съ картечната рота отъ дивизионната подрѣзка се приближи и установи при изхода на Драгаринския долъ.

Отъ тая дивизионна подрѣзка се дадохъ въ разпореждането на командира 2-а бригада, двѣ роти.

Прѣзъ цѣлия този денъ, неприятеля обстрѣлва позицията на дивизията съ промѣнчива сила, а вечерята огъня му утихна.

Прѣзъ нощта, слабъ обезпокоителенъ огънь.

Къмъ 8 ч. прѣдъ пл. и къмъ 5 ч. сл. пл. лѣтеха надъ позицията неприятел. аероплани.

Врѣме добро — ясно, слънчево и безъ вѣтъръ.

16-и септемврий.

(Карта № 1).

Неприятеля прѣзъ този денъ подѣржа слабъ артилерийски обезпокоителенъ огънь, главно по планинския участъкъ. Къмъ 5 ч. сл. пл. огъня се засили по участъка „Б“, а къмъ мръкване отслабна. Прѣзъ нощта слабъ обезпокоителенъ огънь.

Артилерията на дивизията отговаряше рѣдко, а къмъ 5 ч. сл. пл. обстрѣля съ кратъкъ разрушителенъ огънь неприят. окопи при шосето Битоля—Прилѣпъ.

На този денъ се узна, че неприятеля е атакувалъ на 15-септ. Добро поле и успѣлъ да пробие фронта въ участъка на в. в. Соколъ, Добро поле, Вѣтерникъ, на фронтъ 20 километра и се вмѣкналъ въ дълбочина на 7 килом. като насочилъ удара си срѣщу лѣвия флангъ на 2-а и дѣсния на 3-а дивизии.

Вслѣдствие на тия събития, на лѣвия флангъ на 11 армия, като се взе прѣдъ видъ възможността за едно понататъшно напрѣждане на неприятеля западно отъ р. Черна, което можеше да доведе до отеглянето на 4-а и 302-а дивизии, а слѣдъ това и отеглянето лѣвия флангъ на дивизията отъ равнинния участъкъ, се правяха нуждитѣ съображения и изучавания за подобно отегляние.

Слѣдъ узнаването за доброполското събитие си обяснихме, че прѣдприетитѣ отъ неприятеля атаки на 14, 15 и 16 септемврий срѣщу дивизията сж биле демонстрация съ цѣль за приковаване.

17 септемврий.

(Карта № 1)

Прѣзъ цѣлия денъ, неприятеля съ рѣдъкъ артил. огънь обстрѣлва позицията отъ планинския участъкъ и близкия тилъ. А къмъ 5 ч. сл. пл. го засили по „Бригадната“ височина (к. 1283), но атака не прѣдприе. Прѣзъ нощта рѣдъкъ артилерийски огънь.

За разполагане на артилерията въ дълбочина и съ огледъ на прѣдполагаемата нова позиция въ случай на отегляне лѣвия флангъ на дивизията, тази нощъ се изтеглиха двѣ полски батареи отъ артилер. група при с. Кукуречани — при с. Беранци, гдѣто заеха позиция.

18-и септемврий.

(Карта № 1)

Къмъ 5 ч. пр. пл. неприятеля засили артилер. и миненъ огънь по планинския участъкъ и най-вече — по участъцитѣ „Б“ и „Д“, Къмъ 4 ч. сл. пл. огъня се много засили по участъка „Б“, слѣдъ което се прѣнесе задъ позицията. Въ този моментъ, три неприятелски вериги съ подрѣзки настѣпиха да атакуватъ участъка „Б“, но обстрѣляни съ нашъ артилерийски и миненъ огънь бѣха разпрѣснати, една частъ обаче продължи да настѣпва. Тогава 2-а рота отъ 1-и полкъ ги посрѣщна съ ржчни гранати и ги обърна назадъ въ бѣгство.

Неприятелския артилер. огънь продължи до мръкване, главно по горѣупоменатитѣ участъци; къмъ 8 ч. сл. пл. слѣдъ кратки непр. урагани по участъка „Д“, които като прѣнесе задъ позицията, се насочи съ двѣ вериги и подѣржки

за атака на в. в. „София“, „Фрибург“ и „Кобург“. Обстрѣлянъ, обаче, на време съ прѣграденъ артилер. огънь, а сжщо и съ картеченъ и бомбовъ, неприятеля биде обрънатъ въ бѣгство, като остави доста трупове прѣдъ позицията. Въ 8 ч. 15 м. сл. пл. сжщия съ краткъ ураганенъ артилер. огънь обстрѣлва позицията при шосето Битоля—Прилѣпъ.

Къмъ 5 ч. сл. пл. два неприятелски аероплани се въртѣха надъ позицията, обстрѣлвани несполучливо отъ нашата артилерия.

Прѣдъ видъ на това, че отеглянето на 2-а и 3-а дивизии продължаваше и вѣроятността за отеглянето лѣвия флангъ на 1-а дивизия (3-а бригада) отъ полето ставаше все по-възможна, се разпреди вечерята съ заповѣдъ по дивизията № 5600 (основана на такава отъ щаба на корпуса), всички непотрѣбни обози да се отеглятъ задъ с. Бучинъ и всички складове съ хранителни, фуражни припаси и материали да се ешалониратъ назадъ задъ новата позиция, която ще трѣбва да заеме 3-а бригада, въ случай на отегляне.

Тази заповѣдъ по дивизията е слѣдната:

Оперативна.

Строго—повѣрителна.

ЗАПОВѢДЪ

по

1-а пѣх. Софийска дивизия

№ 5600.

Щабъ
с. Църновце.

Карта 1:25000

17-и септ. 1918 год.
5 ч. 50 м. сл. пл.

1. Поради развитиѣ се събития на лѣвото крило на 11-а армия, трѣбва да се разчита на едно по-нататъшно напѣждане на противника източно отъ р. Черна.

2. Прѣдъ видъ на това, може би, ще се наложи едно отегляне на лѣвия флангъ на дивизията и заемање на нова позиция, въ свръзка съ тая на 302-а дивизия, на линията: Кукуречани—Църнобокъ—Вашарейка—Тополчани, съ едно прѣчупване на сегашната главна позиция въ участъка „Е“ (отъ Дончова могила) при прѣминаване въ Кукуречанската прѣградна позиция.

Досегашната позиция на 3/1 пѣх. бригада въ тоя случай да се смѣта като прѣдпозиционна мѣстность, чийто малкъ гарнизонъ въ случай на едно надмощно неприятелско нападение ще се прибере въ Могилската прѣградна позиция: едновременно съ това отегляне на 3/1 бригада, частитѣ отъ 2/1 бригада (25-и пѣх. Драгомански полкъ), които заематъ участъка „Г“ (отъ Дончова могила до шосето Битоля—Прилѣпъ) ще се отеглятъ сжщо и заематъ участъка

отъ Дончова могила до подъ буквата „И“ на надписа Кукуречани.

3. Въ случай, че се наложи прѣгъването на лѣвия флангъ на дивизията (гледай § 2 отъ настоящата заповѣдъ) възна-мѣрява се слѣдното разполагане на частитѣ отъ дивизията.

а) 1-а п. бригада въ сегашния си съставъ ще заеме и отбранява своя участъкъ, отъ шосето Битоля—Рѣсенъ (при Братинъ долъ) до сѣдлото между в. в. Фрибургъ и Стразбургъ.

б) 2-а п. бригада (25-и п. Драгомански полкъ) отъ сѣдлото между в. в. Фрибургъ и Стразбургъ до пѣтя Църнобокъ—Лопатица включено;

в) 3-а п. бригада, безъ дружинитѣ отъ дивизионната подрѣзка (1/41 и 2/42) въ такъвъ случай се придава въ разпореждането на генерелъ-майоръ Веелъ, комуто се възлага да организира отбраната на участъка при Църнобокъ—отъ пѣтя Църнобокъ (селото)—Лопатица изключ. до западна Черна при с. Тополчани, кждѣто ще се свърже съ позицията на 302 дивизия прѣзъ Ерековци—Високо.

г) На генералъ-майоръ Веелъ се придаватъ още и слѣднитѣ части отъ дивизията:

1. 25-а сборна дружина въ с. Лизолай.

2. Щаба на 4-и артилерийски полкъ.

3. Всички батареи на артилер. група „Константинъ“ (5/4, 7/4 и 3/4 батареи).

Заповѣдвамъ:

4. Началника на артилерията въ дивизията да разпреди:

а) Прѣгруппировката на артилерията въ участъка на дивизията да се извърши по начинъ щото прѣградния огънь прѣдъ новата главна позиция (гледай § 2 отъ настоящата заповѣдъ) да се осигури, като се оставятъ отдѣлни орджия съ готови запряжки на досегашнитѣ имѣ позиции;

б) Да подготви отбиването на единъ неприятелски ударъ въ долината на р. Шемница чрѣзъ поставяне на батареи въ мѣстността Секирани—Драгожани и Църнобокъ—Лизолай съ дѣйствиє прѣдъ участъка Кукуречани—Църнобокъ.

в) Една подгрупа отъ дивизионната артилерия (2—3 батареи) да постави въ мѣстността Лизолай—Църнобокъ;

г) На находящитѣ се на позиция при Опълченската височина батареи и групи да направи една малка промѣна на позициитѣ съ насока къмъ в. 1204;

д) Находящия се въ Лизолай взводъ отъ Баварската планинска батарея 10/3 се дава въ негово разпореждане.

ъ. Щаба на началника на артилерията при щаба на 62-и корпусъ, акустичната и измѣрвателни команди ще се прѣмѣстятъ въ с. Църновце.

Находящите се при Кукуречани батареи от корпусната артилерия ще се поставят в местността Секирани—Драгожани.

Всички находящи се на изток от пътя Църнобок—Лопатица батареи от корпусната артилерия се придават на началника на Църнобокския участък ген.-майоръ Веелъ.

Същевременно корпусната артилерия се разделя на две групи: група „запад“ (поручикъ Ласъ) и „срѣдна група“ (капитанъ Бухолцъ). Къмъ групата „запад“ ще се причислятъ батареитъ отъ планинския участък и масива Опълченска височина, а къмъ групата „срѣдна“ — батареитъ по източните склонове на Опълченската височина.

6. Въ разпореждане на командира на 2/1 бригада полковникъ Златевъ се дава 230-о германско картечно отделение, което да постави в участъка Драгожани—Смирнова рая, за отбиване на единъ неприятелски ударъ в долината на р. Шемница.

7. Дивизионния инженеръ да разпреди веднага изграждането на новия участък отъ позицията Дончова могила—Кукуречани—Църнобок; да приготви за 230-о германско картечно планинско отделение, в участъка Драгожани—Смирнова рая, една картчена осигурителна линия (картчени гнезда). Въ негово разпореждане за работа се даватъ 1/41 дружина отъ дивизионната поддръжка, която е при щаба на 2/1 п. бригада и 16-а сборна дружина.

8. За всяка евентуалност да се изпълнятъ за сега следните точки:

а) да се почне ешалонирането в дълбочина на батареитъ в участъка на дивизията; да се държатъ готови артилерийските запряжки близо до изнесенитъ напредъ артилерийски взводове.

б) Непотрѣбнитъ кола и обози да се изтеглятъ задъ линията Върбяни — Бучинъ — Мургащъ.

в) Всички складове съ хранителни и фуражни припаси и материали да се ешалониратъ в тила на дивизията, съответно задъ участъцитъ на бригадитъ.

9. Заведущия връзкитъ при щаба на дивизията капитанъ Байдановъ да почне построяката на най-важнитъ телефонни връзки задъ новата линия на дивизията.

10. Командиритъ на бригадитъ да направятъ съображенията си по тая заповѣдъ, които да ми прѣдставятъ до 20 септември т. г. вечерта.

11. Тая заповѣдъ е подготвителна, ще послѣдва при нужда друга заповѣдъ за изпълнение, освѣнъ точкитъ упоменати въ § 8 които трѣбва сега да се изпълнятъ.

Началникъ на дивизията

(п) Генералъ-Майоръ Недѣлковъ.

Началникъ щаба, отъ Генералния щабъ

(п) Полковникъ Тодоровъ.

Както се вижда отъ горѣизложената заповѣдъ прѣдстоеше въ случай на отегляне лѣвия флангъ на дивизията, да се образува единъ отрядъ подъ началството на германския генералъ Веелъ, който отрядъ щѣше да запълни образувалата се междина между 1-а и 302-а дивизии. А такава се образуваше щомъ послѣдната дивизия отстъпѣше на линията Ерековци — Високо. По тая причина на отряда генералъ Веелъ се възлагаше въ случай на отегляне както по горѣ се каза, да заеме линията отъ с. Църнобокъ до с. Тополчане при р. Черна.

Важността на тоя послѣдния участък се състоеше главно въ това, че прикрива проходите Бучински и Крушевски, по които непр. би могълъ да застраши пътя на отстъплението Битоля — Кичево.

Заповѣданото въ § 8 отъ горѣупоменатата заповѣдъ по дивизията се изпълни своевременно. А за тия разпореждания, които споредъ същата заповѣдъ прѣдстоеше да се изпълняватъ въ случай на отегляне, се правѣха отъ всички по-горни началници до командиръ на полкъ включително, необходимитъ за случая съображения.

19-и септември.

(Карта № 1).

Прѣзъ изтеклата нощъ неприятеля обстрѣлва планинския участък съ обезпокоителенъ артилерийски и картченъ огънь. Въ 1 ч. и 30 м. слѣдъ полунощъ — кратъкъ, но силенъ артилерийски огънь по позицията при шосето Битоля—Прилѣпъ.

Прѣзъ деня, същия обстрѣл участвитъ „А“ „Б“ и „Д“ съ промѣнчива сила.

Къмъ 5 ч. сл. пл. лѣгѣха надъ позицията три неприятелски аероплани.

Получи се заповѣдъ по корпуса № 5145 съ която се заповѣдваше позицията най-упорно да се отбранява.

Въз основа на нея заповѣдъ се издаде слѣдната такава по дивизията:

Тв. бързо — повѣрително.

До командиритъ на бригадитъ.

1. Съгласно заповѣдта по 62-и корпусъ отъ 18.IX 1918 година № 5145, прѣзъ идущитъ дни трѣбва да се разчита на едно нападение отъ страна на французитъ и гърцитъ срѣщу фронта на 1-а и 6-а дивизии.

2. Сегашнитъ позиции трѣбва безусловно да се задържатъ. Никой дивизионенъ участък не може да се прѣмѣсти назадъ своеволно безъ разрѣшението на групата армии.

3. За горното предлагамъ на г. г. бригадните командири, да удържатъ участъците си съ крайна упоритост до последния моментъ. Отдръпването отъ сегашната позиция не може да стане безъ моя заповѣдь.

4. Корпусните резерви находящи се задъ лѣвия флангъ на корпуса се даватъ въ подчинение на генералъ-майоръ Веелъ. Тѣ сж: българския 36-и пѣх. полкъ, армейската щурмова рота, германска минохвъргачна рота 171, баварската 10/3 планинска батарея съ по 1 взводъ въ с. Лизолай и Беранци, българската лека 5/3 гаубична батарея и 13-а тежка полска гаубична батарея.

5. Сборната 25 дружина ще се използва само за усиляване на новата позиция.

№ 5611. 19.IX 1918 год. 5 ч. и 25 м. сл. пл.

Началникъ на 1-а пѣх. Софийска дивизия,
(п) Генералъ-Майоръ: Недѣлковъ.

Вечерята командира на корпуса заповѣда да се подготви напускането на позицията отъ 3-а бригада и на частъ отъ 25-и пѣх. полкъ, съ цѣлъ за заемане линията: „Дончова Могила — Кукуречени — Църнобокъ — Беранци — Вашарейка — Тополчани. Дадохъ се отъ сжщия упѣтвания по разрушението на бетонните постройки, които прѣдстоеше да се напуснатъ, а сжщо — и на всички мостове между старата и нова позиции.

За извършването на тия разрушения дивизията издаде инженерна заповѣдь № 5628, която тука не се излага текстуално поради това, че не прѣдставлява особенъ интересъ.

На този день пристигнаха и се установиха задъ лѣвия флангъ на дивизията въ корпусенъ резервъ: 36-и пѣх. полкъ, 1-а армейска щурмова рота, 171-а германска минохвъргачна рота, 10/3 германска планинска батарея, 5/3 лека полска гаубична и 13/1 тежка полска гаубична батарея, всички подъ началството на генералъ Веелъ.

20-и септемврий.

(Карта № 1).

Прѣзъ цѣлия день неприятеля обстрѣлва съ слабъ артилерийски огънь позицията на дивизията, а въ участъкъ „Д“ — по-силно.

Нашата артилерия обстрѣлва неприятелските позиции и батареи.

Оживена неприятелска аеропланна дѣйностъ съ разузнавателна цѣлъ и за корегирание на стрѣлбата.

Прѣзъ нощта слабъ неприятелски артилерийски обезпокоителенъ огънь.

Слѣдъ пладнѣ се получи заповѣдь по корпуса № 5161, съ която се заповѣдаваше отеглянето лѣвия флангъ на дивизията. Тази заповѣдь е унищожена при сдаването на дивизията въ заложничество, за това не може да се цитира тукъ.

Възъ основа на горѣпоменатата заповѣдь по корпуса щаба на дивизията издаде слѣдната заповѣдь:

Оперативна.

Тв. бързо строго-повѣрително.

ЗАПОВѢДЬ

по

1-а пѣхотна Софийска дивизия

№ 5660.

Щабъ
с. Църновце.

Карта 1:25.000.

20 септем. 1918 год.
6 ч. сл. пладнѣ.

1. Съгласно заповѣдта по 62 корпусъ 1-а № 5161 отъ 20.IX т. г., положението прѣдъ 3-а пѣх. Балканска дивизия може да наложи да се отдръпне срѣдата и лѣвия флангъ на 11-а армия на линията Перистеръ — в. в. 1248 — София — Кобургъ — Фрибургъ — Страсбургъ — Дончова Могила — Кукуречени — Църнобокъ — Шелеревци — Калабакъ — Вазакъ — Бѣли Каменъ.

2. 6-а дивизия остава на досегашната си позиция.

3. Въ разпореждане на генералъ-майоръ Веелъ — началникъ на Църнобокския участъкъ, се придаватъ още и слѣдните части отъ дивизията:

а) щаба на 3 пѣх. бригада;

б) щаба на 41 пѣх. полкъ съ двѣ дружини и двѣ картечни роти, (поменатитѣ щабове и части въ пунктове а и б влизатъ въ негово подчинение слѣдъ отдръпването имъ отъ главната позиция и заставането имъ при Църнобокските височини);

в) 25-а Сборна дружина — въ с. Лизолай;

г) Щаба на 4 Артилерийски полкъ;

д) Всички батареи на артилерийската подгрупа „Константинъ“ (5/4, 7/4 и 3/4);

4. Като прѣдварителна гранична линия между дивизията и Църнобокския участъкъ на Генералъ-майоръ Веелъ се опрѣдѣля линията: — пѣтя Църнобокъ (селото) — Лопатица включително (пѣтя за 1- дивизия).

5. На повѣрената ми дивизия и армейската щурмова рота, безъ упоменатитѣ въ § 3 е заповѣдано да вземе мѣрки што тѣзи движения да могатъ да се извършатъ по особена заповѣдь прѣзъ нощта на 20 срѣщу 21 т. м., като се отегли съ лѣвия си флангъ съ едно прѣчупване на сегашната главна позиция въ участъка „Е“ (Дончова могила) и по-нататъкъ прѣзъ Кукуречане до с. Църнобокъ включи-

телно. Отдръпването ще се извърши подъ закрилата на частитъ отъ Църнобокския отрядъ — Генер.-майоръ Веелъ.

Тайната дума за началото на отдръпването се опрѣдѣля „побѣда“.

Заповѣдвамъ:

6. Съ получаването на тайната дума „побѣда“ частитъ отъ 3-а и 2-а бригади да почнатъ отеглянето си по слѣдния редъ:

1) 3-а пѣх. бригада: въ 8 часа вечерята почва отеглянето на бригадната подрѣзка и всички багажи на частитъ въ Могила и въ прѣдната линия.

Въ 10 ч. вечерята — почва отеглянето на полковитъ подрѣзки. Въ 11 ч. вечерята — почва отеглянето на пѣхотнитъ части отъ главната линия съ всички картечници безъ упоменатитъ по-долу офицерски патрули.

Щаба на 42 полкъ, 1/42, 3/42 дружини заедно съ картечнитъ роти на полка се отдръпватъ и заематъ новата позиция отъ с. Кукуречане изкл. до с. Църнобокъ вкл. като влизатъ въ подчинение на командира 2/1 бригада. А щаба на 3/1 бригада (безъ пионернитъ взводове) 2/41 и 3/41 др. съ картечнитъ роти се отдръпватъ къмъ с. Църнобокъ, където влизатъ въ подчинение на Ген.-майоръ Веелъ, отъ когото командира на 3/1 бригада да изиска по-нататъшни указания.

2) 2-а пѣх. бригада: въ 8 ч. вечерята почва изтеглянето на всички дружинни и ротни багажи отъ участъка „Г“. Въ 10 ч. вечерята — почва отеглянето на полковата подрѣзка, ако има такава въ тоя участъкъ. Въ 11 ч. вечерята почва отеглянето на пѣхотнитъ части отъ главната позиция (участъкъ „Г“) съ всички картечници и минохвъргачки безъ упоменатитъ по-долу офицерски патрули.

3) Намиращитъ се въ блатистия участъкъ „М“ на 3-а пѣх. бригада части, да се притеглятъ къмъ полка прѣзъ с. Трънъ наврѣме въ пленъ редъ.

4) 3-а пѣх. бригада да остави на позицията въ първата линия 4 офицерски патрули (единъ при шосето Битоля — Прилѣпъ, другия между това шосе и с. Караманъ, третия при с. Караманъ и четвъртия при с. Трънъ), а 2-а пѣхотна бригада — два офицерски патрули (единъ при шосето Битоля — Кичево и другия между това шосе и Дончова могила) отъ по 25 человекъ добри и изпитани хора, снабдени достатъчно съ ржчни гранати за заблуждаване на неприятеля като прѣзъ деня или нощно врѣме отбиватъ съ огънь и ржчни гранати слабитъ неприятелски партии, които биха се опитали да се приближатъ до нашата линия.

Да се внуши на тия патрули, че тѣ ще отстъпятъ само подъ натиска на противника.

5) Армейската шурмова рота да заеме Могилската прѣградна позиция, съ задача да задържа противника. Тя остава на позицията си, за да приеме на себе си отстъпващитъ подъ натиска на противника офицерски патрули.

Ротата се дава въ разпореждането на к-ра 3-а пѣхотна бригада.

По-нататъшното държане на шурмовата рота и офицерскитъ патрули ще зависи отъ бързината на отстъплението на 302-а дивизия, за което командира на 3-а бригада да назначи специаленъ патрулъ за подържане тѣсна връзка съ поменатата дивизия.

2-а и 1-а бригада да подържатъ също тѣсна връзка помежду си.

Командиритъ на 2-а и 3-а бригади да наредятъ щото това отегляне да може да се извърши и тая нощъ (20-й сръшу 21 септ. т. г.) при нужда.

6) 1-а Артилерийска бригада: въ 8 часа вечерята, намиращитъ се при Могила батареи съ багажитъ си почватъ да се отеглятъ и заставатъ на опрѣдѣленитъ имъ отъ порано позиции (справ. опер. запов. № 5600 § 4 п. п. а, б, в, г и д отъ 18.IX 1918 г.) съ задача да се осигури прѣградния огънь прѣдъ новата позиция.

Да се оставятъ отдѣлни орждия напрѣдъ, по разпореждането на команд. артилер. бригада, които прѣди съмване на другия денъ да се отеглятъ.

Въ 10 ч. вечерята почватъ да се отеглятъ всички батареи и взводове южно отъ линията Кукуречани — Могила.

Заповѣданото прѣгруппиране на батареитъ въ участъка на дивизията съ операт. заповѣдъ по дивизията — 5600 отъ 19.IX 1918 год. да се изпълни възможно скоро слѣдъ издаването на тайната дума „побѣда“.

7. Шумътъ отъ движението на частитъ прѣзъ нощта да се прикрива съ артилерийски и миненъ огънь.

8. Да се обърне особено внимание отъ командиритъ на 2-а и 3-а бригада, щото частитъ да се отдръпнатъ на новата линия по възможностъ неотслабени и като се държи противника дълго врѣме въ заблуждение.

9. Командиритъ на 2-а и 3-а пѣхотни и 1-а артилер. бригади да взематъ мѣрки да се прибере материала отъ изоставенитъ телефони линии, безъ да се остави нѣщо въ ржцѣтъ на противника (за това слѣдва прѣдписание отъ щаба на дивизията № 5661 отъ 20.IX т. г.). Офицера за връзкитъ при щаба на дивизията да прибере материала отъ всички изоставени дивизионни телефонни линии, като вземе своеврѣменно мѣрки и свърже новия участъкъ на дивизията (Кукуречани — Църнобокъ съ щаба на дивизията).

10. Картитъ и нанесеното на тѣхъ разпрѣдѣление на частитъ да се прибератъ и въ никакъвъ случай не трѣбва да попаднатъ въ ржцѣтъ на противника.

11. 1) Всички движения прѣзъ нощта (въ тъмнината), да се извършватъ подъ най-строгъ контролъ на офицери.

2) Да се внимава при телефоннитѣ разговори — опасностъ отъ подслушване.

3) По отношение вдигането на мостовѣтъ въ въздуха (спр. прѣдпис. отъ щаба на дивиз. № 5629 отъ т. г.).

4) Да се има прѣдъ видъ, че прѣждеврѣменното запалване на купитѣ слама и сѣно издава намѣренията ни за отстъпване.

5) Бетониранитѣ постройки въ сегашнитѣ прѣдни линии да не се хвъргатъ въ въздуха, защото съ това ще се издаде прѣждеврѣменно нашето отстъпление.

6) Хвърлянето въ въздуха (разрушението) на бетоннитѣ постройки въ Могила К-ра на 1-а пионерна дружина да възложи на армейската щурмова рота на специално назначени миѣнори отъ пионерната дружина. Това възпламеняване да се маскира съ артилер. и миненъ огънь. Командира на артилерийската бригада за тази цѣль да влѣзе въ връзка съ к-ра на армейската щурмова рота.

Началникъ на Дивизията,
(п.) Генералъ-майоръ Недѣлковъ.

Началникъ щаба отъ Генер. щабъ
(п.) Полковникъ Тодоровъ.

Слѣдователно, щаба на 11-а армия бѣ рѣшилъ съ едно прѣчупване на фронта въ участъка на дивизията при „Дончова Могила“ съ лѣвия флангъ назадъ, да отегли този флангъ на линията: „Дончова Могила“ — Кукуречани — Църнобокъ — Тополчани — Шелеревци — Калабакъ — Вашакъ — Бѣли Камень.

Отъ тая линия се прикриваха (макаръ и отъ близко) съобщенията на Прилѣпъ съ Велесъ и Градско. Ако тогава биха могли и другитѣ дивизии източно отъ 302 а да заематъ и удържатъ линията по-нататъкъ къмъ изтокъ: с. Полешко (Грабовица планина), с. Гърнево — Витачъ планина — р. Вардаръ и по източния брѣгъ на Вардара — Градецъ планина (карта 1:210,000) до свързването съ Бѣлашенската позиция, въ такъвъ случай неприятелския успѣхъ щѣше да се ограничи само съ добивка на теренъ, а нашата загуба — въ огъване на фронта ни между Битоля и Бѣлашица назадъ. Съобщенията на Прилѣпъ съ Велесъ и Градско въ такъвъ случай щѣха да бждатъ запазени. Колкото се отнася до съобщенията на 62-ия корпусъ, които въ случая се прѣкъсваха въ Битолското поле, тѣ можаха да се прѣхвърлятъ прѣзъ Кичево — Тетово — Скопие.

Участъка на 1-а дивизия слѣдъ отеглянето на лѣвия флангъ остана до с. Църнобокъ включително. А по-нататъкъ въ сѣверо-източна посока се прѣдаде на отряда Веелъ.

Отбраната на участъка отъ в. „Стразбургъ“ до с. Кукуречани включително се възложи на 25-и полкъ, а отъ това послѣдното село изключително до с. Църнобокъ включително — на 42-и полкъ.

Този послѣдния полкъ който, както е знайно отъ погорѣказаното се придаваше къмъ отряда Веелъ, въ този день се повърна на дивизията. Полка се прѣдаде въ командно отношение на командира 2 а бригада.

Германското 210 картечно планинско отдѣление се придаде къмъ дивизията. Възложи му се да заеме позицията между с. Драгожани и Смирновъ долъ и да отбранява долината на р. Шемница, противъ неприятелскитѣ танкове, за ксѣто цѣль му се придадохъ и 4 противотанкови орджия.

Начина по който трѣбваше да се извърши отеглянето на новата позиция се вижда отъ горѣизложената заповѣдь по дивизията.

Въ юго-източния край на с. Могила се оставиха двѣ полски орджия на маскирана позиция съ назначение да поддържатъ артилерийския огънь и държатъ въ заблуждение неприятеля относително напушането на позицията.

Тайната дума „побѣда“, която, както е извѣстно отъ горѣказаното, означаваше почването изпълнението на заповѣдта по отеглянето лѣвия флангъ на дивизията, се прѣдаде вечерята. Слѣдователно, отеглянето на 3-а бригада и частъ отъ 25-и полкъ трѣбваше да се извърши прѣзъ тази нощъ.

Отеглянето на 3-а бригада и 25-и полкъ отъ старата на новата позиция се извърши прѣзъ нощта незабѣлзано отъ неприятеля.

21-и септемврий.

(Карта № 1).

Прѣзъ изтеклата нощъ, неприятеля обстрѣлва позицията отъ планинския участъкъ съ слабъ артилерийски и картеченъ огънь. На разсѣмване огъня се прѣнесе въ тила на позицията и обстрѣля „Опѣлченската“ височина. Къмъ обѣдъ неприятелския огънь намалѣ. Къмъ 4 ч. сл. пл. наново се засили, и въ 6 ч. сл. пл. се обърна въ барабаненъ по участъцитѣ „Б“ и „Д“. Въ 6 ч. 10 м. сл. пл. неприятелски вериги и групи бързо и смѣло настѣпиха срѣщу участъка „Д“. Но съ прѣграденъ артилерийски и миненъ огънь, а главно отъ ротитѣ на сѣщия участъкъ съ ножъ и ржчни гранати бѣ обърнатъ въ бѣгство назадъ. Отстъпилия неприятел остави много трупове прѣдъ позицията. Отъ вмѣкналитѣ се въ окопитѣ неприятелски войници бидоха заловени 5 здрави плѣнници всички отъ 227-и френски полкъ и трофеи 20 пѣхотни и 1 автоматическа пушки.

Въ 7 ч. 30 м. неприятеля съ силен артилерийски огънь обстрѣля к. 1283 (участъкъ „Б“) и слѣдъ като прѣнесе огъня си задъ позицията, съ двѣ роти отъ къмъ к. 1248 настѣпи бързо къмъ „Скалистото гнѣздо“, което е най-издадениятъ пунктъ по билото на котата, но биде отбитъ съ артилерийски и миненъ огънь, и още — и отъ ротитѣ на 1-ия п. полкъ съ ржчни гранати.

Въ 8 ч. сл. пл. неприятеля откри артилерийски огънь по напуснатия участъкъ на 25-и п. полкъ западно отъ шосето Битоля—Кичево; въ 8¹/₂ ч. засили огъня и слѣдъ това се прѣнесе задъ позицията. Въ това врѣме една неприятелска рота въ верига настѣпи за атака на участъка. Патрула който бѣ тамъ откри огънь и слѣдъ малко врѣме прие на дѣсно къмъ съседния патруль. Неприятеля къмъ полунощ влѣзе въ напуснатитѣ тамъ окопи гдѣто се установи.

Патрулитѣ на 3-а бригада останаха прѣзъ цѣлия день въ окопитѣ на напуснатата главна позиция, безъ неприятеля да прѣдприеме срѣщу тѣхъ каквото и да било нападение.

Шурмовата рота и артилерийския взводъ — на Могилската позиция, отъ гдѣто охраняваха прѣдпозиционната мѣстность, останаха тамъ прѣзъ цѣлия този день.

Ариергарднитѣ части на 302 дивизия — по лѣвия брѣгъ на р. Черна отстъпваха слѣдвани отъ неприятеля. Прѣднитѣ части на тоя послѣдния, къмъ 3 ч. сл. пл. достигнаха с. Ношпаль.

Вечеръта, офицерскитѣ патрули на 3-а бригада се отеглиха въ Могилската позиция и заедно съ шурмовата рота и артилерийския взводъ къмъ 2 ч. сл. полунощ се отеглиха на новитѣ позиции. Командата назначена да извърши разрушенията на бетоннитѣ постройки, мостове и др. извърши разрушенията и отстъпи едновременно съ шурмовата рота.

Прѣзъ сжщата нощъ неприятеля настѣпи и зае с. Могила.

Отряда на генералъ Веелъ рано сутринъта на този день бѣ заелъ позицията на линията: Църнобокъ—Беранци—Старосръпци—Тополчани. А 302-а дивизия вечеръта достига и заема линията: Тополчани—Шелеревци—южно отъ к. 772 —висотата надъ с. Марулъ—с. Писоколъ—и висотата сѣверно надъ Слива Чешма.

По интенданската частъ: главния етапенъ магазинъ отъ с. Тополчани се прѣмѣсти въ с. Бучинъ; хлѣбопеченето отъ с. Ивановци — въ с. Бучинъ; склада отъ неприкосновения запасъ отъ с. Ивановци — въ с. Дебрище; междинния интендантски магазинъ отъ гр. Прилѣпъ — въ с. Дебрище.

Прѣнасянето на магазинитѣ, складоветѣ и иззетитѣ отъ населението зърнени храни се извърши съ колитѣ на дивизионния продоволственъ транспортъ и съ мѣстни селски коли.

22-и септемврий.

(Карта № 1).

Изпратенитѣ прѣзъ нощъта патрули донесоха, че неприятелскитѣ сгжстени части се движатъ по шосето Битоля—Кичево, къмъ изоставената позиция на 25 полкъ.

На разсѣмване неприятелски части въ строй по взводове отъ къмъ Могила настѣпиха къмъ с. Църнобокъ и Кукуречани, но обстрѣляни сполучливо отъ нашата артилерия бидоха разпрѣснати.

Други неприятелски части излизаха отъ своитѣ окопи наречени отъ насъ „Францусъ“ и „Малина“ (южно отъ с. Ращани) и се прѣхвърляха по групи въ изоставенитѣ окопи на 25-и п. полкъ, при шосетата Битоля—Прилѣпъ и Битоля—Кичево, обстрѣлвани отъ нашата артилерия.

Къмъ 4 ч. сл. пл. неприятеля съ силенъ артилерийски огънь обстрѣля участъцитѣ „Б“ и „Д“ и особно силно — първия. Срѣщу този послѣдния настѣпи една рота, която посрѣщната съ пушеченъ и картеченъ огънь отъ ротата на участъка биде върната въ бѣгство. Къмъ сжщото врѣме и срѣщу участъка „С“ настѣпи една група, която послѣдва сжщата участъ. Но отъ този послѣдния неприятел нѣколкомина неприятелски войници успѣха да се вмъкнатъ въ нашитѣ окопи, които обаче бидоха изгонени съ ножове и заловенъ отъ тѣхъ единъ плѣнникъ отъ 175 френски полкъ.

Въ 10 ч. пр. пл. юго-източно отъ с. Кукуречани, на единъ километъръ, се забѣлѣзаха налѣгали изъ нивитѣ неприятелски сгжстени части въ сила около една дружина. Сжщо около двѣ неприятелски роти се забѣлѣзаха южно на около 3 километра отъ с. Вашарейка.

Прѣзъ цѣлия день неприятелския артилерийски огънь не прѣстана. Съ тежки орждия обстрѣлваше силно участъка „Б“. Привечеръ биде забѣлѣзано въ неприятелскитѣ окопи срѣщу тоя участъкъ да се пълнятъ съ войници съ явната цѣль за атака. Но нашата артилерия на врѣме и сполучливо обстрѣля послѣднитѣ съ унищожителенъ огънь, вслѣдствие на което атака не послѣдва.

Прѣдъ видъ засилената оживена дѣйность на неприятеля и възможността да атакува съ по-голѣми сили и пробие позицията въ нѣкой участъкъ, се образува този день подвиженъ дивизионенъ резервъ (маневрирующи войски) 2/42 и 1/41 дружини съ двѣ полски батареи съ цѣль за поефикасна подкрѣпа на участъцитѣ отъ позицията. Този резервъ вечеръта бѣ съсрѣдоточенъ между с. с. Кабалавци и Чулика.

Ескадрона отъ дивизионната конница, който бѣ до тогава въ с. Ивановци, се привлече въ с. Църновце.

Слѣдъ пладне се получи въ щаба на дивизията телеграма отъ командира на корпуса № 5193, съ която този послѣдния съ горещи думи похвалваше храбритѣ защитници отъ

1-а дивизия, за отбиването на всички неприятелски атаки и залавянето на пленници, отъ които щаба на корпуса добилъ важни свѣдения.

Тази похвала на корпусния командиръ направи добро впечатление на офицеритѣ и войницитѣ отъ дивизията.

Вечерта бѣше извиканъ началника на дивизията въ щаба на корпуса въ с. Гопешъ. Тамъ командира на корпуса, като изложи положението прѣдъ фронта на 11 армия съобщи му, че ще послѣдва заповѣдь за отстъпването на корпуса.

Сжщата нощъ се получи въ щаба на дивизията заповѣдта по корпуса за отстъпление.

Тя е съ слѣдното съдържание:

Заповѣдь по 62-и корпусъ.

22 септем. 1918 год.

1. XI армия се оттегля по заповѣдь на Българската главна квартира на общата линия: Дебъръ—Кичево—Бродъ—Велесъ.

2. Отъ 62 корпусъ отстъпватъ:

а) Частитѣ отъ албанския участъкъ (група Кантарджиевъ) безъ австрийскитѣ части — въ пространството сѣверно отъ линията Стрижани—Боровецъ—Пахунъ.

б) Частитѣ отъ междоезерния участъкъ (2/6 п. бригада, която влиза въ подчинение на генералъ-майоръ Поповъ до второ разпореджане) и частитѣ отъ 3/6 п. бригада (група Поповъ) — въ пространството Батунъ—Велмей.

в) Българската 1/6 п. бригада, която минава въ подчинение на Генералъ Недѣлковъ, до второ разпореджане и 1-а българска дивизия (група Недѣлковъ) — въ пространството: Брежани—Демиръ Хисаръ—Брезово—Радово—Растовица.

г) Отдѣла Веелъ, който е подчиненъ на Генералъ фонъ Цигезаръ и 302 а пѣх. дивизия (група Цигезаръ) — въ пространството Крушево—Жабяни—Гостракъ.

Да се затворятъ пжтищата къмъ Габровикъ, Богомилъ, Лаквица.

61 корпусъ прѣзъ нощта на 22-и срѣщу 23-и септем. остава въ Велесъ.

3. Раздѣлителни линии на групитѣ къмъ изтокъ:

а) За групата Кантарджиевъ: Строгова план.—Яна—Бистрица планина.

б) За групата Поповъ: Бигла-Илинска пл. — Пространска планина.

в) За групата Недѣлковъ: Църнобокъ—Дървеникъ (к. 1493) — Вардине — Единаковци — Чешма — с. Изика — Бележикъ планина.

г) За групата Цигезаръ: Главна точка 2 д.

4. Извършване на движението.

Много е важно отстъплението да се извърши планомерно.

За това на 23-и и 24-и септем. да се задържатъ прѣднитѣ линии.

На 25-и септем. да се отстъпи само подъ напора на прѣвишающа неприятелски сили.

Подробности:

а) Всички групи да оказватъ на неприятеля въ сегашнитѣ позиции и при по-нататъшното отстъпление задържайки го съпротивление, чрѣзъ отбрана на участцитѣ. Отстъплението да става въ съгласие съ съседнитѣ колонии.

Да се образуватъ сборни подвижни отдѣления отъ всички родове оръжия съ добръ запргнати оръдия за затваряне на проходите (тѣснинитѣ).

Планинската артилерия да се прѣдава прѣимущественно къмъ ариергардитѣ.

Числото на оръдията да се опрѣдѣля въ зависимостъ отъ количеството на бойнитѣ припаси.

б) Отъ 23 септ. сутринта да се образуватъ при всѣка дивизия подвижни сборни отдѣления, които да се поставятъ въ разпореджане на началницитѣ на дивизиитѣ.

Обозитѣ, лазаретитѣ и домакинскитѣ съоружения да се изпратятъ по указанитѣ въ точка 3 псоки до областта на Тетово.

Възнамѣрява се слѣдъ като се изтегли 3/6 бригада прѣзъ областта на Слиново, 2/6 бригада отново да мине въ подчинение на генералъ Кантарджиевъ.

6. Заповѣдватъ се слѣднитѣ подробности:

а) Къмъ всѣка група да се придаде по една безжична станция (вижъ специална заповѣдь).

б) Да се уреди добръ и организира полицейската служба въ областитѣ които сж опрѣдѣлени на групитѣ.

в) Всички бойни срѣдства които не могатъ да се взематъ прѣзъ планинитѣ, да се унищожатъ.

7. Австрийскитѣ части отъ Албанския участъкъ да минатъ въ разпореджане на 81 пѣх. дивизия. Подробноститѣ да се уговорятъ непосредствено между сборната и 81-а дивизии.

8. Корпусния щабъ остава сжщо въ Кичево. Частъта на отпътуването ще се съобщи допълнително. № 5200.

Командиръ на 62-и корпусъ

(п.) Генералъ-Лейтенантъ Флекъ.

Вслѣдствие горѣизложената заповѣдь по корпуса № 5200 се издаде слѣдната запов. по дивизията:

ЗАПОВѢДЬ

по

1-а пѣх. Софийска дивизия.

№ 5743.

Щабъ
с. Църновце

Карта 1: 200,000.

22 септемврий 1918 г.
10 ч. 15 м. сл. пл.

1. 62 корпусъ по заповѣдь ще се оттегли на общата линия: Стризакъ — Бетумъ — Велмей — Демиръ-Хисаръ — Радово — Крушево — Жабяни — Гострачъ, както слѣдва:

а) Частитѣ отъ междуезерния участъкъ (2/6 п. бригада) и 3/6 п. бригада (група Генералъ Поповъ) — въ участъка съверно отъ Бетумъ-Велмей;

б) 1/6 пѣх. бригада, която до второ разпореждане влиза въ мое подчинение и повѣрената ми дивизия (група Генералъ Недѣлковъ) — на линията Брезани — Демиръ-Хисаръ — Брезово — Радово — Растовица.

в) Отдѣлението Генералъ Веелъ — участъка Крушево — Жабени — Гострачъ, като прѣкъсне пѣтищата за Грабовикъ — Богомилъ — Локвица.

2. Гранична линия между групитѣ отъ западъ къмъ изтокъ се опрѣдѣлятъ:

а) за групата Генер. Поповъ: Бигла — Илинска пл. — Пространска планина.

б) За повѣрената ми дивизия: Дървеникъ (к. 1493) — Вардине — Единасковци — в. Чешма (к. 1654) — Изика — Бележикъ планина.

3. Граничните линии между бригадитѣ отъ дивизията се опрѣдѣлятъ отъ западъ къмъ изтокъ както слѣдва:

а) За 1/6 бригада: Червената стѣна — Цапари — Доленце — Гопешъ — Бигла — Илинска пл. — Брезани.

б) За 1/1 бригада — шосето при Братинъ долъ — Рамна — Лера — Смилево — Божище — Слоещица — Бабина — Илино.

в) За 2/1 бригада — в. Стразбургъ — Облаково — прѣзъ буквата к. на надписа Обедникъ — Джванъ — Брезово.

г) За 3/1 бригада Кукуречане изк. — Лопатица — Мургащъ — Прибилци — Радово и упоменатата по-горѣ гранична линия на дивизията (източна граница).

Налага се отстъплението да се извърши въ най-голѣмъ редъ, като се поддържа постоянна органическа връзка между частитѣ и съсѣдитѣ.

Заповѣдвамъ:

4. На 23 и 24 септ. т. г. бригадитѣ да се държатъ на сегашнитѣ си позиции.

Движението назадъ ще се извърши както слѣдва:

а) Бригадитѣ оказватъ въ сегашнитѣ си позиции и въслѣдствие при отстъплението настойчивъ упоръ на неприятелския натискъ чрѣзъ послѣдователна защита въ своитѣ участъци. Да се съгласува винаги движението съ съсѣднитѣ части и колони. Съ леки, подвижни, съставени отъ тритѣхъ родове войски отряди, трѣбва да се защищаватъ тѣснинитѣ (проходитѣ).

б) Отъ дивизионнитѣ подрѣзки 1/41 и 2/42 дружини заедно съ картечнитѣ имъ роти, 3/16 пол. гаубична и 2/4 пол. батареи се формира при дивизията единъ подвиженъ резервъ, който сутринята на 23 септ. т. г. да застане: дружинитѣ при Църновце, а батареитѣ при ханъ Мраморица.

5. Сборнитѣ пѣх. дружини (1-а, 16-а и 25-а) отъ с. с. Кабалавци и Лизолай прѣди разсѣмване на 23 того, подъ общата команда на подполковникъ Константиновъ, да заминатъ за Мургащъ и по нататѣкъ продължаватъ пѣтя си по шосето прѣзъ Прибилци, Доленци, Кичево, за Калканделенъ (Тетово). Движението урежда началника на колоната подполковникъ Константиновъ.

6. Прѣзъ нощта на 23-и срѣщу 24-и септ. т. г. ще се оттегли подвижния резервъ на дивизията на линията: Гопешъ — Метимеръ — Лопатица — Дървеникъ. Подъ прикритието на този отрядъ ще се извърши отеглянето на главнитѣ сили прѣзъ нощта на 24-и срѣщу 25-и. IX т. г.

На горѣказаната линия ще се задържи противника до тогава, до като останенитѣ на главната позиция части, за прикриване на отеглянето се отеглятъ назадъ и заминатъ горѣказаната линия.

7. На командира 1/6 пѣх. бригада възлагамъ грижата за осигуряване на пѣтищата отъ Божище за Кривени и Рѣсенъ, като заеме Църни връхъ до изтеглянето на главнитѣ сили на дивизията.

8. На групата Генер. Цигезаръ е заповѣдано да отбрънява и задържа тѣснинитѣ които водятъ отъ Бучинъ и Крушево, до като 1-а дивизия прѣмине пѣтя Обедникъ — Мургащъ — Бучинъ.

9. Прѣзъ нощта на 24-и срѣщу 25-и септем., отъ 42 полкъ да се отеглятъ двѣ дружини съ щаба на полка и една батарея по назначение отъ к. ра на 1-и артил. бригада, които да застанатъ около с. Мургащъ и въ случай, че противника настѣпи съ по-значителни сили по посока на Бучинъ и атакува групата Веелъ, то да подпомогне на този послѣдния да задържане на тѣснинитѣ.

10. Къмъ дивизията ще се придаде една безжична станция.

11. Бригаднитѣ командири, командира на 1-а пионерна дружина да разпоредятъ щото всички бойни сръдства, които не ще може да се взематъ и прѣнесатъ, да се унищожатъ.

12. Всички домакински обози, армейската паркова колони, дивиз. огнестрѣлен парк да се отеглят по посока Кичево—Калканденен по маршрутѣ опрѣдѣленъ съ опер. наредба по дивизията (слѣдва наредбата).

13. Щаба на дивизията остава при с. Църновце. За новия пунктъ на щаба ще се съобщи допълнително.

Началникъ на Дивизията

(п.) Генералъ-майоръ Недѣлковъ.

Началникъ щаба, отъ Генералния щабъ,

(п.) Полковникъ Тодоровъ.

Както се вижда отъ изложеното въ горната заповѣдъ по дивизията, главенъ пѣтъ за отстѣпленieto на 1-а дивизия бѣ шосето Битоля—Кичево; другитѣ пѣтища водящи къмъ Кичево въ зоната опрѣдѣлена ѣ за движение сж междуселски, минаващи прѣзъ планинска мѣстностъ и неудобни за движение по тѣхъ, освѣнъ за пѣхота и планинска артилерия и то трудно. Поради тая причина щаба на дивизията имаше особна грижа за гарантиране на движението по казаното шосе. За това помѣнати щабъ взе необходимитѣ мѣрки за опазването му както отъ нападения на неприятеля, така и отъ безредици, които биха могли да се създадатъ отъ обозитѣ и отстѣпващитѣ части.

За прѣдпазване отъ неприятелски нападения прѣзъ Бучинското дефиле и — по пѣтя на Крушево—Цѣръ—Сопъ отбраната на тия два прохода се възложи на отряда генералъ Веелъ. А прохода Бродъ—Кичево по-послѣ, както ще се види отъ долѣказаното — на 302-а дивизия.

Вниманието на щаба на дивизията бѣ особно грижливо за слѣдение къмъ тия посоки и щомъ не се задоволяваше отъ мѣрkitѣ, които бѣха взети отъ генералъ Веелъ, ги усиляваше съ части отъ 1-а дивизия.

Подържането реда по пѣтя на отстѣпленieto се възложи на ескадрона отъ дивизионната конница.

Вечеръта на този день отряда на генералъ Веелъ зае източния изходъ на Бучинското дефиле. А 302-а дивизия — линията Кривогащани—Заполчани — к. 823 и при буквата х отъ надписа Златовръхъ.

По санитарната частъ се разпреди: 1/1 полска болница да замине прѣзъ с. Мургащъ за с. Доленци гдѣто на 3—4 килом. сѣверно да се спрѣ и открие, а 2/1 и 3/1 да се отправятъ за Кичево прѣзъ с. Бродъ.

Рано утринъта се съобщи отъ щаба на корпуса, че 41-и полкъ и щаба на 3-а бригада, които бѣха прѣдадени къмъ отряда Веелъ, се повръщатъ на дивизията, като и участъка който заемаше този полкъ отъ с. Църнобокъ до с. Старосръбци се придаваше на дивизията. Вслѣдствие на това се разпреди полка да остане и отбранява сжщия участъкъ, а щаба на 3-а бригада да се прѣмести въ с. Лизолай. 42-ия

полкъ, който врѣменно бѣ прѣдаденъ къмъ 2-а бригада се повърна на 3-а бригада.

Щаба на тая послѣдната бригада пристигна въ с. Лизолай къмъ пладнѣ и пое командването на 41-и и 42-и полкове, които заемаха позиция отъ с. Кукуречани до с. Старосръпци.

Прѣзъ изтеклата нощъ, неприятеля подържа слабъ артилерийски и картеченъ огънь по планинския участъкъ. Къмъ 4 ч. пр. пл. непр. огънь се засили и къмъ пладнѣ утихна.

Въ 5 часа пр. пл., неприятеля съ около 1½ дружини атакува селото Кукуречани и успѣ да отблъсне заемащата тамъ позиция 1-а рота отъ 25-и полкъ. Но къмъ 10 часа пр. пл. слѣдъ кратка артилерийска подготовка отъ наша страна се произведе повратно нападение и изгубения участъкъ се завладѣ обратно. Въ тая атака бѣха заловени двама плѣнници отъ 210 френски полкъ, принадлежащъ на 76-а дивизия.

Двѣ неприятелски батареи отъ с. Могила обстрѣлваха прѣзъ цѣлия день с.с. Кукуречани и Църнобокъ.

Къмъ 1 часа сл. пладнѣ се забѣлѣзаха двѣ неприят. батареи да се движатъ по пѣтя отъ с. Караманъ за с. Могила. Обстрѣляни отъ нашата артилерия, тѣ се прѣснаха въ безредие и повърнаха назадъ.

Слѣдъ пладнѣ неприятеля засили артилер. огънь по участъцитѣ „Б“ „С“ и „Д“ а сжщо — и по цѣлата позиция на 25-и полкъ. Къмъ 3 ч. 30 м. сл. пл. огъня по в. в. „София“, „Кобургъ“, „Фрибургъ“ и „Стразбургъ“ се много засили и въ 4 ч. 10 м. се прѣнесе задъ позицията. Въ това врѣме изкачатъ отъ близкитѣ непр. окопи нѣколко вериги и съ бързъ бѣгъ напредватъ къмъ нашата позиция. Прѣградния огънь, който на врѣме се даде не ги спрѣ и тѣ успѣха да нахълтатъ въ първитѣ окопи на дружината отъ 6-я полкъ въ участъка „Д“; 5-а и 6-а роти отъ сжщата дружина смѣло контръ атакуваха и слѣдъ ржкопашенъ бой изгониха неприятеля и го обърнаха въ бѣгство. Заловени бѣха двама плѣнници отъ 227 френски полкъ. Множество трупове на убити и ранени останаха въ окопитѣ и върху прѣдпозиционната мѣстностъ. За отбиване на тая атака допринесе твърдѣ много дѣсно фланговата рота на 25 и полкъ която заемаше в. „Стразбургъ“.

Въ 4½ часа сл. пл. огъня се много засили по участъка „Б“ (к. 1283); цѣлата височина бѣ буквално засипана отъ падащитѣ неприятелски снаряди. Не слѣдъ много желѣзния ураганъ се прѣнесе задъ позицията къмъ к. 1274 и нѣколко непр. вериги, всичко около двѣ роти, изкочиха отъ близкитѣ окопи и се понесоха бързо напредъ къмъ височината. Минохвъргачкитѣ отъ участъка и артилерията откриха на врѣме огънь, а 2-а и 3-а роти отъ 1-ия полкъ смѣло се понесоха напредъ въ контръ атака. Слѣдъ кратка борба съ ржчни гранати и ножове, неприятеля не издържа натиска на горѣ-

упоменатите роти и хукна назадъ въ паническо бѣгство къмъ своите окопи, обстрѣлванъ отъ защитниците.

Прѣзъ този день полковете отъ дивизията още веднажъ доказаха своята непоколебима сила и готовностъ да изпълнятъ дълга си като се жертватъ за отечеството си и то въпреки това, че тѣ отъ 14-и септември денонощно стояха подъ тежъкъ неприятелски артилерийски огънь, бдѣха зорко за неприятеля, отбиваха многократните негови атаки и даваха постоянно жертви.

Позицията на 41-и полкъ бѣше обстрѣлвана прѣзъ цѣлия день отъ неприятелски разнокалибърни оръдия, но атака не послѣдва.

За по-голяма сигурностъ по запазването и удържането на Бучинското дефиле въ наши рѣцѣ, което бѣше отъ голѣма важностъ за 1-а дивизия, по отношение нейния пѣтъ на отстъплението, макаръ и да се отбраняваше отъ отряда на генералъ Веелъ, вечерята на този день се изпрати 2/42 дружина съ двѣ полски батареи да заеме позиция при с. Градище.

1/41 дружина къмъ пладнѣ бѣ изпратена при ханъ Мраморица, съ цѣлъ да заеме тамъ позиция, ако се укаже нужда.

Помѣнатите двѣ дружини на време пристигнаха на указаните имъ мѣста. 2/42 съ двѣте батареи вечерята зае указаната ѝ позиция при с. Градище, а 1/41 друж. слѣдъ пристигането при Мраморница ханъ получи назначение да заеме Дървенишката височина — к. 1493 съ задача да отбранява пѣтя с. с. Ивановци—Дрѣвеникъ—Чагоръ, тъй като се имаше свѣдѣния, че неприятеля насочвалъ части къмъ първото село. Тази дружина зае позицията при Дрѣвеникъ вечерята.

За осигуряване пѣтя с. Старосръпци — с. Лизолай, се заповѣда на командира 41-и полкъ да изпрати една рота съ двѣ картечни отъ полка си на билото по Църнобокския масивъ сѣверно отъ казания пѣтъ, която рота да влѣзе въ връзка съ 1/41 дружина, която е на позиция при с. Дрѣвеникъ. Това се изпълни същата вечеръ.

По този начинъ се гарантираха поменатите два пѣтя по Църнобокския масивъ и запази дивизията отъ обхождане отъ къмъ лѣвия флангъ.

Отстъплението на дивизията трѣбваше да се извърши подъ прикритието на ариергарди, които за тая цѣлъ трѣбваше да заематъ линията: с. Гопешъ — с. Обѣдникъ — в. 1450 — с. Дрѣвеникъ. За образуванието на тия ариергарди се изтеглиха прѣзъ нощта на 23-и срѣщу 24-и септември необходимите части.

Начина и реда по който трѣбваше да се извърши това отегляне на частъ отъ дивизията се вижда отъ слѣдната заповѣдъ по дивизията:

Тв. бързо — повѣрително

До командирите на 1-а, 2-а, 3-а пѣхотни и 1-а артилерийска бригади.

Тази нощъ, на 23-и срѣщу 24-и септември, да се извърши слѣдното:

1. Командира на 3-а пѣхотна бригада: Съ една дружина и четири картечни отъ 41-и полкъ да заеме билото на Църнобокския масивъ при пѣтя Старосръпци — Лизолай, а съ другата дружина отъ същия полкъ да продължава да удържа досегашната позиция на полка. Задачата на тоя полкъ е да прикрива отъ масива Църнобокъ отеглянето на частите въ полето.

Да изпрати 6 роти съ една картечна рота отъ 42-и полкъ, отъ които двѣ роти да заематъ „втората позиция“, отъ пѣтя Драгожани — Секиряни до шосето Битоля — Кичево включително, а съ дружината (4 роти) — при Лопатица; съ останалите двѣ роти отъ 42-и полкъ да отбранява участъка с. Кукуречане — Църнобокъ.

2. Командира на 2-а пѣхотна бригада: Като остави слаби части (отдѣлни взводове) въ позицията на Ращански ридъ — Дончова могила — Кукуречани, съ една дружина и една картечна рота отъ 25-и полкъ да заеме отъ в. Стразбургъ до Кукуречани (Кукуречанската позиция). Другите двѣ дружини отъ 25-и полкъ съ двѣ картечни роти да се оттеглятъ: едната на „втората позиция“ при Драгожани, а другата между Цулика и бараките на 1-о отдѣление отъ дивизионния лазаретъ.

3. Командира на 1-а пѣх. бригада: Като остави една¹⁾ рота отъ 6-и пѣх. полкъ за отбрана на в. в. София, Кобургъ, Фрибургъ, останалите четири²⁾ да отегли прѣдъ с. Облаково („Цулишката позиция“). Полковата подрѣзка на 1-и полкъ да заеме Опълченската височина, а отъ бригадата подрѣзка 2 роти — на к. 1283 и другите 2 роти — на к. 1204.

Отъ подучастъка „А“ 1-и полкъ да отегли 3 роти и 1 картечна рота, които да заематъ: Съ 2 роти „Търновската прѣградна“ позиция (южно отъ Опълченската височина) и съ 1 рота „Магаревската прѣградна“ позиция.

4. Артилерийската бригада: Да изтегли половина отъ оръдиата на батареите (нѣкъдѣ — и 3 оръдия) къмъ с. Лопатица, гдѣто да заематъ позиция.

Корпусната артилерия е получила заповѣдъ отъ командира на корпуса за това, което ще трѣбва да върши.

¹⁾ По заповѣдъ отъ щаба на дивизията, вмѣсто една се оставятъ двѣ роти.

²⁾ Вмѣсто 4 роти — 3

5. Командира на пионерната дружина да изтегли половината от минохвъргачките, прѣимуществено срѣднитѣ, назадъ при с. Мургащъ. За по-нататъшното имъ отегляние ще послѣдва заповѣдь.

6. Отеглянето трѣбва да стане безъ шумъ въ най-големъ редъ и съвсѣмъ незабѣлѣзано отъ противника. Частитѣ да се водятъ отъ хора, които добръ познаватъ мѣстността, като подържатъ връзка помежду си, а 1/1 бригада — и съ 1/6 бригада.

7. Да се има прѣдъ видъ отъ командира на 1-ва пѣх. бригада, че позицията на бригадата въ участъка „Б“ и билото къмъ Опълченската височина трѣбва най-упорно да се удържа съ тѣзи сили, които се иматъ подъ ожа.

8. Прѣди отеглянето и прѣзъ врѣме на отеглянето да се подържа артилерийски и миненъ огънь.

9. Начало на остѣпленieto 11 ч. сл. пл. тази нощъ.
№ 5746. 23.IX.1918 г. 3 ч. 15 м. сл. пл.

Началникъ на 1-а пѣх. Соф. дивизия,
(п.) Генералъ-Майоръ Недѣлковъ.

Отеглянето на частитѣ, за които се говори въ горѣзложената заповѣдь се извърши своеврѣменно, безшумно и въ добъръ редъ, безъ да бѣ забѣлѣзано отъ неприятеля.

При все това, се дадоха доста жертви: офицери убити 2 и ранени 4 и долни чинове: убити 22, ранени 73 и безслѣдно изчезнали 15.

Това показва, че отъ обезпокоителния неприятелски огънь, съ каквото обстрѣлваше прѣзъ нощитѣ позицията на дивизията отъ 14-и септември, се даваха постоянно жертви. Наистина тази нощъ прѣдъ видъ отеглянето на нѣкои части имаше по-голѣмо движение по позицията, макаръ че и прѣзъ другитѣ нощи сѣщо имаше движение: за поправяние на разрушенитѣ мѣста отъ окопитѣ, за поправяние на телената мръжа, поднасяне храна, бойни припаси и пр. Но и неприятеля бѣ изложенъ на сѣжитѣ жертви. тѣй като и нашата артилерия си служеше еженощно съ сѣщото срѣдство.

И тѣй дивизията, държайки здрава връзка съ съсѣднитѣ си отъ дѣсно 6-а дивизия и отъ лѣво съ отряда на генералъ Веелъ, прѣзъ нощта зае редъ позиции въ дълбочина, способствующи за успѣшното по-нататъшно отстѣпление. А сѣщеврѣменно образува и съсрѣдоточи единъ резервъ отъ пѣхота и артилерия при Лопатица — Цулика, съ които осигуряваше заемането на осигурителната артиергардна линия и по-нататъшното отстѣпление на дивизията. По отношение продоволствието, снабдяването съ бойни припаси, санитарната служба и подържане на редъ по пѣтя на отстѣплението, щаба на дивизията издаде слѣдната наредба:

Оперативна

Повѣрителна

НАРЕДБА

по

1-а пѣх. Софийска дивизия.

№ 5761.

Щабъ
с. Църновце

Карта 1: 200,000.

22 септември 1918 г.
10 ч. 15 м. сл. пл.

По случай отеглянето на дивизията на линията: Бре-зани—Демирхисаръ—Брезово—Радово—Растовище, съгласно оперативната заповѣдь по щаба на 62 корпусъ подъ № 1-а 5201, Началника на дивизията заповѣда:

А. По продоволствието.

1. Домакинскитѣ обози отъ частитѣ на дивизията веднага да тръгнатъ за гр. Кичево, както слѣдва: на 25, 41, 42 и 81¹⁾ полкове, 1-а пионерна дружина и 4-и артилерийски полкъ по пѣтя Бучино—Кривогашани—Алданце—Турцко—Дебрище—Бродъ—Кичево, а тѣзи на 1-й и 6-й пѣх. полкове, по пѣтя Мургащъ—Прибилци—Доленци—Кичево.

2. Полскитѣ фурни да се прѣмѣстятъ и застанатъ така: тѣзи отъ Бучинъ, прѣзъ Албанце — Дебрище за Кичево, а тия отъ Мраморница прѣзъ Прибилци—Доленци за Кичево.

3. Да се прѣмѣстятъ въ Кичево: а) прѣзъ Алданце — Дебрище разходния интендантски магазинъ отъ Мургащъ; прѣзъ Бродъ 1-и дивизионенъ продоволствсн транспортъ отъ Кривогашани и междинния интенд. магазинъ отъ Бродъ.

Б. Санитарни учрѣждения.

1. Полскитѣ болници да се прѣмѣстятъ както слѣдва: 1-а отъ с. Бучинъ — сѣв. отъ Доленци; 2-а отъ Рапотово по пѣтя Дебрище — Бродъ—Кичево; 3-а отъ Кривогашани по пѣтя Алданце—Турцко—Дебрище—Бродъ — Кичево; 6-а да остане въ Мургащъ.

2. 1-ия дивизионенъ санитаренъ паркъ да се прѣмѣсти отъ Бродъ въ Кичево.

3. 1-ия дивизионенъ санитаренъ транспортъ отъ Прилѣпъ по пѣтя Дебрище—Бродъ за Кичево.

В. По снабдяванетоъ съ бойни припаси.

1. 1-й дивизионенъ огнестрѣленъ паркъ да остане въ Мургащъ, до като се изтеглятъ артилер. части отъ позицията, а слѣдъ това да продължи пѣтя за Кичево прѣзъ Прибилци—Доленци.

¹⁾ Нестроевата рота на 81 полкъ бѣ останала при дивизията.

2. 1-а армейска паркова колона отъ Мургащъ по сѣщия пѣтъ да замине за Кичево.

Г. Подържане реда за движението на обозитѣ.

Командира на 1-и дивизион. соф. ескадронъ да вземе мѣрки да не става натрупване на горнитѣ тилни учреждения по пѣтя Прибилци—Доленци—Кичево, а да ги ешалонира, като вземе прѣдъ видъ врѣмето на пристигането на всѣки обозъ при Прибилци.

При понататашното движение да вземе мѣрки за спазване редѣтъ, като назначи разѣзди и постове по пѣтищата: Прибилци—Доленци—Кичево и Бучинъ—Добрище—Бродъ—Кичево, като слѣди за редовното движение, за да не ставатъ натрупвания, особено въ тѣснини, завои и стрѣмнини. Поврѣденитѣ коли да се извеждатъ вѣнъ отъ пѣтя. За редовното движение по пѣтищата на отстъплението на корпуса е назначенъ командира на 15 артилерийски полкъ полковн. Чакъровъ съ щаба си.

Д. Сждъ и полиция.

1. 1-и полѣви воененъ сждъ да трѣгне отъ Суходолъ при Прибилци—Доленци за Кичево.

2. 1-и полицейски полуескадронъ да носи военно полицейската служба въ близкия тилъ на дивизията. Особено да слѣди да не ставатъ грабежи. Напуснали воени чинове частитѣ си да се залавятъ, да не скитатъ безцѣлно и да не се отдаватъ на противодисциплинарни простѣпки.

Началникъ щаба, отъ Генер. штабъ,

(п.) Полковникъ Тодоровъ.

Разпореденото съ горѣизложената наредба по дивизията се изпълни своеврѣменно, като упоменатитѣ въ нея учреждения и обози трѣгнаха на врѣме за указанитѣ имъ мѣста.

Пригответия хлѣбъ, който съставляваше три дневна дажба се раздаде на частитѣ за днитѣ 25, 26 и 27 септемврий.

Фурнитѣ съ пристигането си въ гр. Кичево на 25 септември почнаха веднага приготвянето на хлѣбъ.

Етапния прѣденъ и междиненъ магазинъ, прѣди трѣгането, раздадохъ на частитѣ тютюнъ, захаръ, сапунъ и др.

По липса на достатѣчни прѣвозни срѣдства се оставиха въ с. Дебрище голѣмо количество зърнени храни, отъ които една частъ се изгори.

24-и септември.

(Карти № № 1 и 2).

Слѣдъ ешалонирането на частитѣ отъ дивизията въ дълбочина, което се извърши прѣзъ изтеклата нощъ, на този

день позицията се заемаше така: 1-а пѣх. бригада: — 1-и полкъ: — участъка „А“ — съ една рота, 1 картечница и 1 лека минохвъргачка; участъка „Б“ отъ 1/1. дружина съ 3 роты, 4 картечници, 6 гранатохв. и 1 лека минохвъргачка; упорнитѣ пунктове на к. 1274 — съ една рота, 4 картечници, 2 гранатохв. и 1 лека минохвъргачка. Полкова поддрѣжка: — 3/1 дружина. — 4 роты, 8 картечници и 9 гранатохв. заема позиция на „Опълченската“ височина; 2 роты и 4 картечници — на „Търновската прѣградна“ позиция задъ участъка „А“ и 1 рота на „Магаревската прѣградна“ позиция.

6-и полкъ: — участъцитѣ „С“ и „Д“ — съ по двѣ роты 4 картечници и 2 леки минохв.; на к. 1110 една рота въ полкова поддрѣжка.

Бригадна поддрѣжка: 3 роты. Но тѣзи послѣднитѣ къмъ 11 часа пр. пл. се изтеглиха при с. Кабалавци въ разпореждане на началника на дивизията. На сѣщото мѣсто бѣ пригелена на този день и 1/6 дружина.

2-а Бригада: 25-и Драгомански полкъ: 3/25 дружина заема позицията отъ в. „Стразбургъ“ до с. Кукуречани по „Кукуречанската прѣградна“ позиция, въ връзка отъ дѣсно съ 6-и и отъ лѣво съ 42-и полкъ. Оставенитѣ на прѣдъ взводове заеха позиция по „Ращанския ридъ“, „Дончова Могила“ и сѣверно отъ послѣдната; 2/25 дружина — на „втората позиция“ при с. Драгожани и 1/25 дружина — при с. Чулика.

3-а Бригада: 42-и полкъ: — 2 роты отъ 1/42 дружина заеха позицията отъ с. Кукуречани до с. Църнобокъ; 2 роты отъ сѣщата дружина — на „втората позиция“, отъ пѣтя Драгожани — Секирани до шосето Битоля — Кичево вкл.; 3/42 дружина — при с. Лопатица и 2/42 дружина — при с. Градище охранява Бучинското дефиле.

41-и полкъ: 2/41 дружина съ 4 картечници на позицията отъ с. Църнобокъ до с. Старосръпци; 3/41 дружина съ 4 картечници — билото на Църнобокския масивъ при пѣтя Старосръпци — Лизолай и 1/41 дружина съ 8 картечници — при с. Дървеникъ (к. 1493).

Артилерия: по 1—2 орджия отъ батарея на позициитѣ си и всички останали орджия се изтеглиха при с. Лопатица, гдѣто заеха позиция.

Ако читателя хвърли единъ погледъ върху картата ще му стане ясно, че съ това ешалониране бѣ подготвено едно послѣдователно отстъпление на дивизията отъ етапъ на етапъ и че съ така силно заемане Църнобокския масивъ и Бучинското дефиле се прѣдпазваше позицията на дивизията отъ обходъ отъ къмъ нея посока.

Прѣзъ цѣлия този день неприятеля обстрѣлва позицията и близкия ѝ тилъ съ артилерийски огнь. Къмъ 2 часа сл. пладнѣ огъня по участъка „Д“ се много засили и слѣдъ като се прѣнесе задъ позицията нѣколко неприятелски вериги настѣпиха за атака. Ротитѣ отъ тоя участъкъ посрѣщ-

наха неприятеля съ гранатохвъргаченъ, картеченъ и пушенъ огънь и го повърнаха назадъ.

Прѣдъ пладнѣ се забѣлѣзаха неприятелски части да се спускатъ по групи отъ височинитѣ юго-източно отъ с. Рашане и да се насочватъ къмъ позицията на 25-и полкъ, но до вечерята не атакуваха. Прѣдъ позицията на 42-и полкъ нищо не се забѣлѣзваше. Срѣщу тая на 41-и полкъ, отъ рано сутринята, неприятеля откри тежъкъ артилерийски огънь отъ разнокалибърни оръдия. Полската му артилерия стрѣляше отъ къмъ с. Ивановци, а тежката (гаубична) — отъ къмъ с. Могила.

Полка подържаше връзка отъ лѣво съ 36-и пѣх. полкъ, който отбраняваше Бучинското дефиле.

Отъ къмъ селата Ивановци и Старосърпци настѣпиха къмъ позицията на полка двѣ неприятелски роти съ изпратени напредъ патрули; при с. Беранци се забѣлѣзаха други двѣ роти. Къмъ тия роти при Ивановци и Беранци постоянно прииждаха отдѣлни малки групи по взводове и се прикриваха въ гънкитѣ на мѣстността.

Срѣщу горѣупоменатитѣ неприятелски части стрѣляха двѣтѣ наши полски батареи които бѣха на позицията при с. Лизолай, но несполучливо.

Неприятелския артилерийски огънь бѣ насоченъ главно по дѣсната половина на участъка на 41-и полкъ и по к. 1200. А по лѣвата половина къмъ Дървеникъ неприятеля обстрѣлва слабо. Слѣдъ пладнѣ обстрѣля и батареитѣ при с. Лизолай.

Въ 5 ч. и 15 м. сл. пл. една неприятелска дружина настѣпи отъ с. Ивановци къмъ Дървеникъ и около двѣ дружини — отъ с. Вашарейка къмъ Ивановци. Други неприятелски части се групираха къмъ 5 ч. и 40 м. на югоизточния склонъ на Църнобокския масивъ съ явната цѣль да атакуватъ дѣсния флангъ на 41-и п. полкъ. И наистина, не слѣдъ много врѣме неприятеля тамъ прѣдприе атака съ около двѣ роти. Атаката биде отбита съ картеченъ и пушенъ огънь.

Тая неприятелска дружина, която настѣпваше отъ с. Ивановци къмъ Дървеникъ, се скри въ гънкитѣ на мѣстността и до вечерята не бѣ забѣлѣзана.

Явно бѣ, че неприятеля бѣше избралъ срѣщу Църнобокския масивъ двѣ посоки за настѣпление: едната къмъ Дървеникъ и другата между селата Църнобокъ и Беранци. Но дѣйствуваше много мудро и настѣпваше крайно прѣдпазливо.

Артилерийския огънь продължи и отъ двѣтѣ страни прѣзъ цѣлия день.

Прѣдъ и слѣдъ пладнѣ на този день лѣтеха неприятелски аероплани надъ позицията.

Къмъ 11 часа пр. пл. пристигна въ щаба на дивизията, командира на 62-и корпусъ генералъ-лейтенантъ Флекъ и съобщи на началника на дивизията, че положението прѣдъ

фронта на 11-а армия се било подобрило и, че идѣли подкрѣпления по желѣзо-пѣжната линия Скопие—Велесъ, двѣ австрийски и една германска малка дивизии. Каза, че тѣзи подкрѣпления било вече на пѣтъ и че корпуса нѣмало да се отдрѣпва на линията Дебъръ—Кичево—Бродъ. А съ едно прѣчупване на фронта отъ в. 2105 („Гарванъ“) на Перистеръ планина въ участъка на 6-а дивизия, корпуса щѣлъ да заеме позицията, като дѣсния флангъ на 6-а дивизия останелъ на сѣщото си мѣсто при Прѣспанското езеро, а отъ в. 2105 — въ посока на с. Гияватъ — Стругова планина — Драгишецъ. Така че градоветѣ Охридъ и Струга да останели у насъ.

Слѣдъ тия устни обяснения, корпусния командиръ врѣчи на началника на дивизията писменната заповѣдъ, съ която се правеха разпореждания по заемането на казаната линия. Тая заповѣдъ по корпуса е унищожена, но отъ заповѣдта по дивизията, която се издаде вслѣдствие на нея заповѣдъ по корпуса може да се разбере какво е било съдържанието ѝ въ главнитѣ черти.

Заповѣдта по дивизията е слѣдната:

Оперативна

Твърдѣ бързо-повѣрително

ЗАПОВѢДЪ

по

1-ва пѣх. Софийска дивизия.

№ 5772.

Щабъ
с. Църновце

24 септември 1918 год.
Карта 1: 200,000 5 ч. 40 м. сл. пл.

1. Съгласно заповѣдта по 62-и корпусъ отъ 24-и того, на повѣрѣната ми дивизия е заповѣдано на 25-и того сутринята да се оттегли съ главнитѣ си сили прѣзъ осигурителната си арьергардна позиция — линията: Гопешъ — Дървеникъ, на линията Гопешъ — Стругова планина — Единаковци, на която да се приготи за упорна отбрана.

2. Групата генералъ Поповъ ще държи здраво линията междуезерния участъкъ въ старитѣ си позиции, а съ останалитѣ си части — отъ Прѣспанското езеро по линията на старитѣ си позиции, като съ лѣвия си флангъ завие къмъ Гияватъ.

Висотитѣ между Гияватъ и Сопотско принадлежатъ на групата генералъ Поповъ.

3. Единъ полкъ отъ 1/6 бригада се изпраща като корпусен резервъ въ Сланиница, който на отиване за тамъ ще мине прѣзъ участъка на 1-а дивизия.

4. Гранична линия между дивизията и групата генер. Поповъ се опрѣдѣля линията: Илинска пл. — Бигла план. (билото на планината принадлежи на 1-а дивизия, а с. Гия-

ватъ — на групата генер. Поповъ), а съ генералъ Веелъ линията: Единаковци — Зурче, в. 1300 — в. Чешма и Пласница.

5. Дивизията тази нощ да продължи отеглянето си отъ главната позиция, за което

Заповѣдвамъ:

6. За заемане на осигурителната линия се назначаватъ:

1) Отъ 6-и пѣх. полкъ една дружина, 1 картечна рота, 2/4 полска батарея, да заеме и отбранява позицията отъ сѣдлото подъ буквата а на надписа Бигла до с. Метимеръ изключително.

Дружината днесъ да продължи марша си отъ с. Църновце прѣзъ с. Свинище за Гопешъ (помежду селския пѣтъ Свинище — Гопешъ) и къмъ 6 ч. сл. пл. да бжде на мѣстото си.

2) 2/25 дружина, 1 картечна рота и 2/16 гаубична батарея да заеме и отбранява позицията отъ Метимеръ вкл. до сѣдлото западно отъ к. 1450.

Дружината днесъ на сирѣкване да замине отъ сегашната си позиция (ю-з отъ Лопатица) и къмъ 9¹/₂ часа сл. пл. да бжде на указаната ѝ позиция.

3) 3/42 дружина съ една батарея да заеме и отбранява позицията при к. 1450 вкл. (южно отъ Мраморица) до шосето Битоля — Кичево вкл.

Дружината къмъ 9 ч. сл. пл. — днесъ да бжде на отпѣдѣлената ѝ позиция.

4) 1/41 дружина, 1 картеч. рота и 8/13 австр. планинска батарея — да отбранява досегашната си позиция при Дръвеникъ.

7. Бригадитѣ да продължатъ тази нощ отеглянето си отъ главната позиция по сѣщия начинъ, изложенъ въ заповѣдта по дивиз. № 5746 отъ 23. IX. 18 г. и застанатъ както слѣдва:

1) 1-а пѣх. бригада да почне отеглянето си въ 11 часа сл. пл. и слѣдъ излизането на частитѣ отъ сферата на непр. артилер. огънь, да продължава пѣтя си прѣзъ с. с. Стрезово, Свинище, Смилево, Баише, кѣдѣто да се съсрѣдоchi бригадата и почне организирането отбраната на новата отбранителна линия при Стругова планина, а именно: участъка отъ Гопешъ до буквата о на надписа Стругова пл.

2) 2-а пѣх. бригада да почне отеглянето си въ 11 часа сл. пл. и слѣдъ излизането на частитѣ отъ сферата на непр. артил. огънь, при Църновце да продължи пѣтя си прѣзъ Мраморица по шосето Мургащъ — Прибилци, кѣдѣто да се съсрѣдоточи и почне организиране отбраната на новата линия, а именно: участъка отъ лѣвия флангъ на 1-а бригада до надъ манастиря св. Иванъ при с. Слѣпче.

3) 3-а пѣх. бригада — да почне отстѣпленieto си въ 11 часа и 20 м. сл. пл. по масива Църнобакъ — Дръвеникъ (за 41 п.), прѣзъ с. Зирдине до Прибилци, кѣдѣто да се съсрѣдоchi и почне организиране отбраната на новата отбранителна линия — отъ Слѣпче до Единаковци вкл.

4) Артилерията: въ 11 ч. сл. пл. командира на артилер. бригада да почне по отдѣлно отеглянето на батареитѣ отъ досегашнитѣ имѣ позиции и ги разпрѣдѣли по бригадитѣ споредъ личнитѣ ми указания, дадени на команд. на артил. бригада.

8. При отегленето си отъ позицията подъ прикритието на офицерски патрули снабдени съ картечници, частитѣ трѣбва да се стремятъ да нанасятъ загуби на противника; при случай на нужда даже и контра атаки.

9. Частитѣ да подържатъ както помежду си, така и съ съсѣднитѣ части добра и надежна връзка, 1-а бригада съ групата Поповъ при Гияватъ и 3-а бригада съ групата Веелъ източно отъ с. Единаковци.

10. Щабоветѣ на бригадитѣ да се установятъ: 1-а — въ с. Банице, а 3-а въ с. Прибилци.

Командира на 2-а бригада полковникъ Златевъ да поеме командването и обедини дѣйствиата на частитѣ отъ осигурителната линия, като се установи съ щаба си въ Мраморица ханъ.

Щаба на дивизията до 11 ч. сл. пл. при с. Църновце, а слѣдъ това при с. Мургащъ (въ помѣщенiето на б[о]лница).

Началникъ на дивизията

(п.) Генералъ майоръ Недѣлковъ.

Началникъ щаба, отъ Генер. щабъ,

(п.) Полковникъ Тодоровъ.

Важното въ тия разпореждания бѣ, че заповѣданото на вчерашния день далечно отегляне на корпуса на линията Дебръ — Кичево — Бродъ се отмѣни, като се ограничи за 1-а дивизия до Стругова планина.

Това обстоятелство ни даде поводъ да повѣрваме, че положението при Добро поле се е подобрило, което зарадва всички чинове отъ дивизията. Но на другия день се узна, че това рѣшение на щаба на корпуса е било погрѣшно и далечъ не отговоряше на общата обстановка. Вслѣдствие на това спиране отстѣпленieto, корпуса закжснѣ съ единъ день който день впослѣдствие се оказа много скѣпъ за своеврѣмното отегляне.

Съобщението, че били на пѣтъ за нашия фронтъ двѣ австрийски и една германска дивизии се получи въ щаба на дивизията и отъ щаба на дѣйствующата армия и доведе до знанието на всички офицери и войници отъ дивизията, но, както ще се види отъ долѣказаното, то се оказа невѣрно.

Духът у офицерите и войниците, благодарение на отбитите множество неприятелски атаки се подигна и самоувереността порастна. А че това бѣ така, ще се види и от по-нататъшните бойни дѣйствия на дивизията, дѣто отдѣлни малки части издържаха неравни боеве съ голѣма упоритост и храброст и то при тежките минути на отстъплението и при несполучлива обстановка.

Но колкото и да силѣха офицери и войници, за да изпълнят дълга си по възможност по-добре, сѣдбата бѣ им прѣдопрѣдложила зла участъ, която ще се види от казаното къмъ края на настоящето описание.

Но нека продължимъ описването на развитието се бойни дѣйствия на този день.

Вечерта, назначените въ ариергадъ 1/6, 2/25, 3/42 и 1/41 дружини заеха осигурителната линия: Гопешъ — Обѣдникъ — к. 1450 — Дървеникъ тъй както бѣ опрѣдѣлено съ заповѣдъ по дивизията (гл. карта № 2).

1-а бригада почна отстъплението отъ позицията точно въ 11 часа прѣдъ полунощъ. Но въ това врѣме артилерийския неприятелски огънь по участъка „Б“ се много засили и неприятеля настѣпи за атака на сѣщия участъкъ. Двѣте роты отъ 1 полкъ, които бѣха вече почнали да се отеглятъ се върнаха веднага и заеха позицията. Подпомогнати отъ щурмовите отдѣления на дѣснофланговата рота на 6-и полкъ, тѣ съ картеченъ, пушеченъ огънь и ржчни гранати отблъснаха неприятеля. Слѣдъ това продължиха отстъплението. Това връщане на ротите и водене на бой позабави за малко врѣме отеглянето на бойната частъ на 1-а бригада, но лоши послѣдствия отъ това закъсняване нѣма.

Важното въ тоя случай е това, че войниците и въ тежките минути на отстъплението, когато обикновено духа се понижава, спазиха пълно самообладание и духъ.

2-а бригада: Дружината отъ 25-и полкъ, която заемаше главната позиция въ участъка на полка, прибърза съ отстъпването, като на мѣсто въ 11 часа се отегля въ 8 часа сл. пладнѣ. Узнато това въ щаба на дивизията, бива прѣдупрѣденъ командиръ на полка да спрѣ прибързаното отстъпление, обаче дружината се бѣ вече изтеглила, като оставила на позицията патрулите. Отъ това прѣждеврѣменно напускане позицията лоши послѣдствия нѣма, благодарение само на обстоятелството, че неприятеля не забѣлѣза и не прѣдприе вечерта настѣпление срѣщу участъка на 25 полкъ.

3-а бригада отстъпи точно въ указаното врѣме.

Отеглянето отъ позицията на частите отъ дивизията стана изобщо правилно въ редъ и незабѣлѣзано отъ неприятеля.

Останалите на позицията офицерски патрули, които имаха за задача да прикриватъ отеглянето на частите, по разпореждане отъ щаба на дивизията се отеглиха: тия на

1-а бригада въ 3 часа слѣдъ полунощъ; на 2-а бригада — въ 3½ часа и на 3-а бригада — въ 4 часа сл. полунощъ. Това различие въ врѣмето на отеглянето имъ се налагаше отъ това, че на 1-а бригада прѣдстоеше труденъ и дълъгъ пътъ, което трѣбваше да се прикрие съ по-дълго удържане на позициите отъ патрулите на 2-а и 3-а бригади, слѣдъ това патрулите на 3-а бригада прикриваха отеглянето на тия отъ 2-а бригада.

Щаба на дивизията въ 11 часа и 15 минути сл. пладне замина за с. Мургащъ, гдѣто остана прѣзъ нощта и на цѣлия други день — 25 септември.

Прѣзъ цѣлата нощъ неприятеля поддържа артилерийски огънь по всичките участъци на напуснатата позиция.

Загуби: 1 щабъ офицеръ раненъ, долни чиновци: убити 14 и 28 ранени, всички отъ 1-а и 3-а бригади.

Прѣзъ този день сѣ дѣйствували срѣщу дивизията неприятелски части: французските полкове 157 и, 257, и 210-и отъ 76-а дивизия, 36-и, 42-и и 44-и отъ 11-а колониална дивизия, 76-и отъ 57-а п. дивизия и 1-и резервенъ африкански маршеви полкъ. Батареите, които се наброяватъ на около 15, сѣ стрѣляли отъ 30 мѣста, безъ окопните орждия, които бѣха поставени на позиция, едно срѣщу участъка „А“, друго — при к. 1248 и трето — западно отъ с. Рашани.

25-и Септември.

(Карта № 2).

Къмъ 4 часа пр. пл. се получи въ щаба на дивизията по телефона слѣдната заповѣдъ по корпусу:

Заповѣдъ по корпусу.

24-и септември 1918 год.

Съгласно заповѣдта на Българското Главно Командоване, линията Дебъръ — Кичево — Бродъ да се заеме съ по възможност слаби части.

Затова дадените нареждания въ дѣшните корпусни заповѣди, относящи се до групата Поповъ и 1-а дивизия, относително задържането старите позиции въ междуезерния участъкъ и линията Прѣспанско езеро — Гияватъ — Стругова планина — с. Единаковци се отменяватъ, като оставатъ въ сила направените нареждания за отстъплението въ заповѣдта отъ 22-и септември 1918 г.

Вслѣдствие на това, отеглянето на 6-а дивизия и сборната пѣх. дивизия ще стане прѣзъ нощта на 25-и срѣщу 26-и т. м. съгл. заповѣдта отъ 22 септември 1918 г. като:

1. За движението важатъ сѣшитѣ пѣтища и райони, които бѣха указани въ въпросната заповѣдъ.

2. Отеглянето на 6-а пѣх. дивизия и сборната дивизия прѣзъ Тетово и се концентриратъ въ Скопие.

3. Щабоветъ на дивизиитъ въ съгласие съ началника на телефонната служба при корпуса (Груконахъ 662) образува по възможностъ веднага телефона връзка съ щаба на корпуса.

Командиръ на корпуса,

(п.) Генералъ-Лейтенантъ Флекъ

Не слѣдъ много време отъ получаването на горѣизложената заповѣдъ по корпуса се получи и друга такава отъ сѣщия, съ която се заповѣдваше 1-а дивизия да прикрива отстъплението на 6-а дивизия. Тая последната заповѣдъ е унищожена при сдаването на дивизията въ заложничество.

Вслѣдствие тия заповѣди по корпуса се издаде слѣдната заповѣдъ по дивизията:

Тв. бързо — Повѣрително

До командиритъ на 1-а, 2-а, 3-а пѣх. и 1-а артилерийска бригади.

1. Командира на корпуса съ телеграма отъ снощи съобщава, че по искането на Българската Главна Квартира, налага се щото линията Дебъръ — Кичево — Бродъ да се заеме и удържа съ по възможностъ слаби части, затова издадената вчера заповѣдъ за заемаването и задържането на линията Гопешъ — Стругова пл. — Единаковци се отменява, а остава въ сила заповѣдта по дивизията № 5743 отъ 22-и септември. Вслѣдствие на това отеглянето на групата на генералъ Поповъ ще продължава и на 25-и сръшу 26-и того.

2. Повѣрената ми дивизия да прикрива отеглянето на групата Поповъ, като удържи ариергардитъ си на сегашната линия Гопешъ — Обѣдникъ — Мраморица — Дръвеникъ.

Групата Поповъ ще се движи по пѣтя Рѣсенъ — Охридъ като нощесъ 12 ч. ще прѣмине линията Гопешъ — Рѣсенъ.

3. Дивизията ще продължи отстъплението си и ще заеме линията Брезани — Демиръ-Хисаръ — Брезово — Радово — Растовище, както слѣдва:

а) 1-а пѣх. бригада — отъ Брезани до шосето Прибилци — Кичево вкл.

б) 1/25 дружина — отъ казаното шосе изкл. до к. 1300 изключително.

в) 3-а пѣх. бригада — отъ к. 1300 вкл. до Растовище включително.

4. За прикриване на отстъплението сж назначени слѣднитъ части:

а) 25 Драг. полкъ (2 дружини и 2 батареи) — съ задача да охранява посоката Крушево — Цѣръ — Сопъ, като заеме позиция на линията Кочище-кар. Крушка — буквата б отъ надписа Крушка б.

б) 1/42 дружина — да отбранява посоката Крушево — Растовище, като заеме позиция прѣдъ дефилето при Д. Дивякъ.

в) 2/42 дружина съ една батарея да охранява посоката Бучинъ — Градище като заеме позиция при послѣдното село.

5. Отстъплението да се извърши въ слѣдния редъ:

а) 1-а пѣх. бригада въ 12 ч. нощесъ да почне отеглянето си заедно съ 1/6 дружина като ариергардъ, прѣзъ Слоешница за шосето Мургащъ — Кичево. Като стигне единъ километръ южно отъ шосето да заеме позиция за прикриване отстъплението на дивизията отъ посока на Слоешница, като има прѣдъ видъ, че дивизията ще се изтегли по шосето за Кичево. Да изпрати една дружина при с. Джванъ за охрана на посоката къмъ Прибилци (своя лѣвъ флангъ). Да назначи единъ офицерски патрулъ, който да застане при прѣсичането на пѣтя отъ Слоешница съ шосето за Кичево, който ще остане тамъ до изтеглянето на послѣдната дружина отъ дивизията, слѣдъ което бригадата да се стегли на опрѣдѣлената ѝ позиция.

Дружината отъ 6-и полкъ при отеглянето си, като достигне с. Божище да остане тамъ за пазене посоката за с. Кривяне до заповѣдъ.

б) 1/25 дружина въ 7 ч. сл. пл. (съ смръкване) да отстъпи по посока Обѣдникъ — Мургащъ — Прибилци за опрѣдѣлената ѝ горѣ позиция.

в) 2/41 дружина въ 7 ч. сл. пладнѣ да отстъпи прѣзъ Прибилци за позицията си въ участъка на бригадата;

г) 1/41 дружина въ 7 ч. 30 м. сл. пл. да отстъпи прѣзъ Прибилци, за да заеме позицията въ опрѣдѣления участъкъ за бригадата.

д) 3/42 дружина въ 8 ч. 30 м. сл. пл. да отстъпи прѣзъ Мургащъ — Прибилци за позицията си въ опрѣдѣления ѝ участъкъ на бригадата.

е) 2/42 дружина съ смръкване да се отегли при Прибилци и да заема телефонната станция въ селото, за да бжде въ постоянна връзка съ групата Веелъ. Да чака тамъ до изтеглянето на 36-и пѣх. полкъ, слѣдъ което да се отпрати за позицията си въ участъка на бригадата.

6. Командира на артилер. бригада да разпореди съ смръкване батареитъ да почнатъ сжщо отеглянето си.

7. Щаба на дивиз. до 7 ч. сл. пл. ще се намира въ Мургащъ, а слѣдъ това ще слѣдва по пѣтя за Кичево и ще ношува при с. Доленци.

8. Бригадитъ да изпратятъ утрѣ рано по единъ офицеръ съ ординарецъ на к. 975 по шосето Мургащъ — Кичево, гдѣто ще чакатъ пристигането щаба на дивиз. за да получатъ по-нататъшни заповѣди. № 5779. 25-и септември 1918 г. Мургащъ.

Началникъ на 1-а пѣх. Соф. дивизия

(п.) Генералъ-майоръ Недѣлковъ.

Отстъпващите отъ позицията на дивизията части, прѣзъ нощта на 24-и сръщу 25-и септември пристигнаха на указанитѣ имъ мѣста задъ осигурителната линия:

1-а пѣх. бригада, слѣдъ като пжтува цѣлата нощъ по планинскитѣ пѣтеки, пристигна при с. Боище едва къмъ 2 часа слѣдъ пладнѣ на този день, като при прѣминаването прѣзъ с. Сливово изпраща въ застава една рота съ двѣ картечници на к. 1300 — с-и отъ това послѣдното село.

2-а пѣх. бригада 25-и полкъ (двѣ дружини) пристигнаха при с. Прибилци къмъ 9¹/₂ часа пр. пладнѣ, а офицерскитѣ патрули — въ 12 часа по пладнѣ.

3-а пѣх. бригада: (2 дружини отъ 41-и и една дружина отъ 42-и полкъ) пристигнаха при с. Прибилци къмъ пладнѣ.

По едно недоразумение 1/41 дружина, която заемаше ариергардната позиция при с. Дървеникъ, почна да се отегля отъ позицията едновременно съ полка си, но своеврѣменно узнато това въ щаба на дивизията, биде повърната обратно на мѣстото си, което дружината успѣ да заеме наново прѣди неприятеля да бѣ узналъ за отеглянето ѝ. Прѣждеврѣмното отстъпване на дружината можеше да има лоши послѣдци, ако неприятеля бѣ успѣлъ да заеме позицията ѝ, прѣди тя да бѣ я заела обратно, защото отъ нея позиция неприятеля щѣше да обстрѣлва както 36-и полкъ и 2/42 дружина отбраняющи Бучинското дефиле, така и тия ариергардни части, отстъпващи отъ Мраморица ханъ и к. 1450. За щастие неприятеля не узна, че казаната позиция бѣ напусната, не я зае и поради това лоши послѣдци нѣма.

Отряда на генералъ Веелъ прѣзъ цѣлия този день води бой при изхода на Бучинското дефиле, което се защищаваше отъ 36-и пѣх. полкъ.

1/70 дружина (отъ състава на сжщия отрядъ) заемаше позиция при гр. Крушево, съ назначение да запази посоката: Крушево—Дивякъ—Цѣръ—Сопъ. Отъ разговора воденъ по телефона съ командира на тая дружина по възложената му задача, щаба на дивизията схвана, че казаната дружина не ще изпълни назначението си, за това взе бързи мѣрки за осигуряването на тая важна за дивизията посока съ войски отъ дивизията. Направенитѣ по тая случай разпореждания ще се видятъ отъ по-долѣ казаното.

Сръщу ариергарднитѣ 1/25 и 3/42 дружини, неприятеля къмъ пладнѣ настѣпи: съ една дружина прѣзъ с. Църновецъ къмъ к. 1450 и съ друга—по шосето Битоля—Кичево къмъ Мраморица ханъ. Други двѣ неприятелски дружини се забѣлѣзаха: една при с. Кабалавци и друга при с. Църнобокъ. Артилерия не се забѣлѣза.

Слѣдъ пладнѣ неприятеля се приближи къмъ позициитѣ на казанитѣ горѣ двѣ дружини, но съ артилерийски огънь биде повърнатъ назадъ.

Височината к. 1450, къмъ която главно неприятеля се насочваше, се зае съ три роти отъ 2/25 дружини, а позицията при шосето — отъ цѣлата 3/42 дружина и двѣ полски батареи.

Привечеръ неприятеля наново настѣпи сжщо къмъ позициитѣ на помѣнатитѣ горѣ двѣ дружини и атакува 3/42 дружина, но контръ атакуванъ повърна назадъ и повече не се опитва да атакува.

По всичко личеше, че тѣзи дѣйствия на неприятеля имаха рекогносцироваченъ характеръ.

Сръщу ариергарда при с. Гопешъ, 1/6 дружина, неприятелъ не се яви. Сръщу тоя при Дървеникъ — 1/41 дружина се забѣлѣзаха по билото на Църнобокския масивъ неприятелски вериги съ натоварени при тѣхъ животни, но не се приближиха, а отъ далечъ откриха пушеченъ огънь.

2/42 дружина съ 2 полски батареи, както е извѣстно отъ горѣказаното, зае позиция при с. Градище съ цѣлъ за отбрана на Бучинското дефиле. Но нуждата отъ нейната помощ за отбраната на дефелето не стана, тъй като 36-и полкъ удържаше здраво изхода му при с. Бучина.

Отстъплението на ариергарднитѣ дружини вечерта, се извърши на опрѣдѣленото врѣме, освѣнъ 1/25 дружина, която поради къснополучаване на заповѣдта се отѣгли отъ позицията си къмъ 10 ч. 30 м. сл. пладне. Оттеглянето на ариергардитѣ стана незабѣлѣзано отъ неприятеля.

Както се каза по-горѣ, посоката Крушево—Цѣръ—Сопъ бѣ отъ първостепенна важностъ за дивизията по отношение нейния пжтъ на отстъплението. Поради тая причина се вземаха бързи мѣрки отъ щаба на дивизията, за по-сигурното опазване на казаната посока. За това азпореди се: 1/42 др. да трѣгне отъ с. Прибилци въ 1 часа сл. пл. по дефилето на р. Жая прѣзъ с. с. Ракитница, Растовица за Дол. Дивякъ, гдѣто да заеме позиция съ фронтъ къмъ гр. Крушево съ цѣлъ за охрана на посоката Цѣръ — Сопъ, и да влезе въ връзка съ 1/70 дружина при гр. Крушево. На командира 25 полкъ: — да трѣгне съ двѣ дружини отъ полка си въ 1 ч. сл. пл. отъ с. Прибилци по шосето прѣзъ с. Доленци, кота 975, с. Цѣръ и да заеме позията при Кар. Крушка, с. Кочище и сѣверно отъ първия пунктъ, съ сжщата задача, като при прѣминаването прѣзъ с. Брезово вземе двѣ батареи.

Тия разпореждания дадени на командира 1/42 дружина и 25 полкъ се изпълниха този день така:

1/42 дружина по указания ѝ пжтъ пристига при с. Дол. Дивякъ къмъ 7 часа слѣдъ пладнѣ. Въ това врѣме е отстъпвала 1/70 дружина отъ Крушево къмъ Цѣръ. Хората отъ 1/42 дружина при вида на отстъпващата 1/70 дружина не спазватъ спокойствие, увеличатъ се и тѣ отъ тая послѣдната и отстъпватъ сжщо къмъ Цѣръ и то безъ какъвто и да е натискъ

отъ страна на неприятеля. Отстъплението на горѣказанитѣ двѣ дружини къмъ с. Цѣръ е станало въ пълно безредие.

Двѣтѣ дружини отъ 25-и полкъ тръгватъ отъ с. Прибилци на връме по шосето Битоля — Кичево и съ пристигането имъ при с. Сопотница, командира на полка изпраща една рота съ 4 картечници направо по билото прѣзъ кота 1300 — в. Кочище за Кар. Крушка съ назначение да заеме тамъ позиция, която да удържа до пристигането на полка, като влезе въ връзка съ 1/42 дружина при с. Дол. Дивякъ. Съ останалитѣ части командира на полка продължава да пжтува по шосето прѣзъ с. Депенци и въ 1 ч. сл. полунощъ пристига 3 километра западно отъ к. 988, гдѣто се установява за ношуване.

3-а бригада, тръгна отъ с. Прибилци привечеръ прѣзъ с. с. Ново село, Растовица пристигна прѣзъ нощта и зае опрѣдѣления ѝ участъкъ отъ позицията на дивизията; отъ к. 1300 вкл. до с. Растовица вкл. щаба на бригадата пристига въ това послѣдното село къмъ 12 часа прѣзъ нощта. Отъ тамъ командира на бригадата изпраща коникъ въ с. Дол. Дивякъ за узнаване позицията на 1/42 дружина при това село. Конника не намира дружината тамъ и като узнава, че тя е отстъпила къмъ Цѣръ се връща въ щаба на бригадата и докладва на командира на бригадата.

1/25 дружина, както знаемъ отъ горѣказаното, отстъпи отъ ариергардната си позиция късно вечерта. Пжтува цѣлата нощъ по шосето Прибилци—Депенци и на другия день — 26 септемврий по пладнѣ зае опрѣдѣления ѝ участъкъ при с. Брезово.

Двѣтѣ полски батареи, които заедно съ 1/42 дружина заемаха позиция при с. Градише, слѣдъ мръкване се отеглиха по шосето Битоля — Кичево за с. Брезово, а дружината остана на позицията до 8 часа сл. пл. Слѣдъ това дружината се отегли при с. Прибилци, отъ гдѣто прикрива отстъплението на 36-и полкъ, който отстъпваше по шосето Битоля — Кичево. Слѣдъ заминаването на този полкъ, 1/42 дружина се отправи за полка си по пжтя на р. Жая, прѣзъ селата Новосело, Ракитница за с. Растовица, при който прѣзъ нощта пристигна. 1-а пѣх. бригада понеже пристигна много късно къмъ 2 ч. сл. пл. при с. Боище и тъй като хората бѣха много уморени отъ тежкия денонощенъ маршъ тръгна отъ това село вмѣсто въ 12 ч. прѣзъ нощта въ 1 ч. слѣдъ полунощъ.

Връзката съ съсѣдната 6-а дивизия бѣ запазена до вечерта при с. Гопешъ, а прѣзъ нощта бѣ изгубена. Страничното прикритие на 1-а дивизия което се движеше по билото на Бигла планина, не е могло да влезе въ връзка съ фланговитѣ части на 6-а дивизия.

Връзката съ отряда Веелъ се поддържахъ прѣзъ цѣлия день.

Прѣзъ нощта неприятеля изгуби контакта съ дивизията.

На този день се получи телеграма отъ щаба на дѣйствующата армия № 11678 отъ 24 септ. въ която се казваше: На наложилото се на армията отстъпление трѣбвало да се погледне съ спокойствие, за да можало прѣдписанитѣ движения да се извършатъ въ редъ; да се разясняло на офицеритѣ и войницитѣ, че отстъплението не се правило поради наплива на неприятеля, а — за да се създадело по-благоприятно положение и, че приближавалъ деня когато голѣми съюзнически сили щѣли да подемаатъ борбата и доведатъ щастието на нашата страна и, че тия сили отъ другия день почвали да пристигатъ.

Частитѣ отъ дивизията обаче и безъ тия увѣрения за подбодрения изпълняваха дълга си по единъ достоенъ за похвала начинъ.

По интендантската снабдителна служба: На този день, всичкитѣ интендантски магазини пристигнаха въ Кичево, гдѣто само главния етапенъ и междинния магазини се откриха. Магазинитѣ тамъ се попълниха съ возимитѣ отъ дивизионния продоволственъ транспортъ припаси и една частъ — отъ това съ каквото разполагаше реквизиционната комисия.

Въ Кичево пристигнаха продоволственитѣ обози на всички части отъ дивизията и получаваха хранителни припаси направо отъ магазинитѣ.

Дивизионния продоволственъ транспортъ събранъ въ два ешалона носеше своя неприкосновенъ четириднєвенъ запасъ храна, главно галети, колониялъ и малко зърненъ фуражъ. Всички останали коли отъ дивизионния продоволственъ транспортъ, се дадоха въ помощъ на интендантскитѣ магазини, за прѣнасяне на материалитѣ имъ.

По санитарната служба: 6/1 полска болница се отегли къмъ Гостиваръ; 3/1 — за Тетово; 2/1 се откри въ Кичево; 1/1 евакуира всички ранени и болни прѣзъ Кичево — Гостиваръ за Тетово.

По тоя начинъ се откриха по една полска болница въ Кичево и Гостиваръ и двѣ — въ Тетово.

26-и септември

(Карта № 2)

Прѣзъ цѣлата минала нощъ, контакта съ неприятеля бѣ изгубенъ по цѣлия фронтъ на дивизията.

1-а пѣх. бригада тръгна отъ с. Боище въ 1 часа пр. пл. прѣзъ селата Мрѣнога и Слоешница къмъ Демиръ-Хисаръ за заемане на опрѣдѣления ѝ участъкъ. Къмъ 6 часа пр. пл. при прѣминаването на бригадата прѣзъ с. Слоешница 3/1 дружина зае позиция при с. Джванъ съ фронтъ къмъ Прибилци, съ цѣлъ да прикрие прѣминаването на бригадата

къмъ с. Доленци. Следъ изтеглянето на бригадата по шосето къмъ това послѣдното село, дружината отъ позицията при Джванъ се снѣ и образува ариергардъ на бригадата. Бригадата къмъ пладнѣ пристигна при Демиръ-Хисаръ и зае позицията си така: 1-и пѣх. полкъ: отъ к. 988 до с. Долно Илино изкл. и 6-и полкъ: отъ това послѣдното село до с. Брежани изкл.

Щаба на бригадата — въ с. Демиръ-Хисаръ.

1/6 дружина (съставена отъ 2, 3, 7, 8 и 9 роти и 6 картечници), която на вчерашния день — 25 септем. прѣзъ нощта заемаше позиция при с. с. Мрѣнога — Слещница, този день до вечерта не пристигна при полка си.

2/25 дружина както се каза и по-горѣ, пристигна слѣдъ пладнѣ при с. Брезово и зае позицията си.

3-а пѣх. Бригада зае участъка съ полковетъ така: 42-и полкъ: отъ в. 1300 до с. Радово изкл. и 41-и полкъ: отъ това послѣдното село до с. Растовица вкл.

Командира на 3-а бригада, като узна отъ върналия се конникъ за липсата на 1/42 дружина отъ позицията ѝ при с. Дол. Дивякъ, изпрати единъ усиленъ офицерски патрулъ за узнаване още веднажъ позицията на 1/42 дружина, а също — и за неприятеля. А за запазване лѣвия флангъ на бригадата — една застава с. из. отъ с. Растовица, при пжтеката която води за Крушево.

Отъ офицерския патрулъ командира на бригадата получи донесение, че 1/42 дружина не била намѣрена и че по свѣдѣния, тя заедно съ 1/70 дружина е отстъпила на западъ.

Веднага слѣдъ това, за разузнаването за противника се изпращатъ отъ бригадата два усиленни патрули, едина прѣдъ с. Дивякъ за с. Рилово и другия — отъ Растовица къмъ Крушево. А за заемане на дефилето при с. Д. Дивякъ командира на бригадата изпрати една рота съ 2 картечници. Къмъ 10 $\frac{1}{2}$ пр. пл. по запов. на бригадния командиръ 1/41 дружина зае позиция западно отъ с. Кочище и влѣзе въ връзка съ 25-и полкъ.

Щаба на бригадата къмъ пл. пристигна при с. Кочище и получи тамъ донесение отъ командира на 1/42 дружина, че заелъ позицията си при с. Д. Дивякъ и, че билъ въ връзка отдѣсно съ ротата отъ 41 полкъ и отъ лѣво — съ части отъ 9-и полкъ, които биле на в. Чешма.

Привечеръ се забѣлѣзаха двѣ неприятелски дружини южно отъ гр. Крушево, при к. 1292, които по билото се движеха къмъ града.

Къмъ 5 ч. сл. пл. една неприятелска рота се спусна къмъ с. Рилово.

Двѣ полски батареи заеха позиция при шосето на 2 $\frac{1}{2}$ клм. сѣверно отъ к. 988.

Изпратената на прѣдидущия день рота отъ 25-и полкъ къмъ Кар. Крушка, за която рота по горѣ се говори, слѣдъ

една почивка до 2 ч. пр. пл. при с. Кочище, въ 7 часа пр. пл. пристигна при помѣнатата Кар. Крушка и зае позиция. Търси връзка съ 1/42 дружина при с. Дл.-Дивякъ, но тая послѣдната не се оказва тамъ.

Двѣтѣ дружини отъ 25-и полкъ слѣдъ една почивка до 4 часа пр. пл. при к. 988, слѣдъ като взематъ 3 полски батареи, продължаватъ пжтя си прѣзъ с. Цѣръ за Кар.-Крушка. При прѣминаването прѣзъ селото, командира на 25 полкъ срѣща остѣпилата отъ гр. Крушево 1/70 дружина съ 1 картечна рота. Отъ тѣхъ той узнава, че гр. Крушево билъ заетъ отъ неприятеля и, че 1/42 дружина която е заела позиция при с. Д.-Дивякъ, също била отстъпила къмъ с. Цѣръ. Намира командира на послѣдната дружина и му заповѣдва, веднага да се върне съ дружината си обратно и да заеме позицията си, а 1/70 дружина той взема въ свое подчинения.

Къмъ 10 часа пр. пл. 25-й полкъ съ 1/70 дружина и 3 полски батареи заеха позицията при Кар. Крушка така: 1/70 дружина отъ с. Кочище до Кар. Крушка вкл. и 3/25 друж. (3 роти) — височината що е източно отъ буквата б. на надписа крушка б.; 2/25 дружина — въ полкова подрѣзка 2 километра източно отъ с. Цѣръ и 3-хъ батареи — на позиция източно отъ с. Цѣръ.

Въ 1 ч. сл. плад. командира на 25-й полкъ получава донесение отъ командира на 1/42 дружина, че тѣзи послѣдната заеда позицията при с. Д. Дивякъ.

По тоя начинъ се осигури посоката Крушево—Цѣръ—Сопъ.

Въ дивизионна подрѣзка се назначи 3/1 дружина която се разположи на бивакъ при к. 975.

Щаба на дивизията се установи при к. 975.

Понеже контакта съ неприятеля прѣзъ цѣлия день бѣ изгубенъ, то за разузнаване за него се изпрати сл. пладнѣ единъ офицерски разрѣдъ отъ 9 конника по посока на селата Доленци, Прибилци. Този разрѣдъ се върна на другия день рано утринта и донесе, че забѣлѣзалъ неприятелски разрѣди къмъ с. Джванъ и около една неприятелска дружина да пжтува по шосето между с. с. Прибилци — Джванъ.

Къмъ единъ 1 часа сл. пл. лѣтеха 4 неприятелски аероплани надъ позицията и пуснаха бомби въ с. Демиръ Хисаръ, но вреда не нанесоха.

Връзката съ 302-а дивизия бѣ при с. Чешма, а съ 6-а дивизия нѣмаше връзка.

Интендантска снабдителна служба. Единъ ешелонъ отъ дивизионния продоволственъ транспортъ пристигна при к. 975, кждѣто раздаде на частитѣ два дневна дажба (за 28 и 29) галети.

Въ Кичево се приготви хлѣбъ за 30 септември и 1 октомври, който се натовари на домакинскитѣ обози на частитѣ.

Отъ горѣизложеното по дѣйствиата на частитѣ се вижда, че дивизията слѣдъ цѣлъ нощенъ уморителенъ маршъ успѣ този день да заеме прѣдписаната ѝ линия, като остави далечъ задъ себе си неприятеля.

Всички части бѣха на мѣстата си съ изключение на 1-а дружина, която до вечерята не пристигна при полка си.

Посоката Крушево—Цѣръ—Сопъ, която задаваше грижи на щаба на дивизията се запази отъ достатъчно силни части съ артилерия.

Войниците макаръ да бѣха много изморени отъ крайно труднитѣ денонощни маршове по планинската мѣстность, духа имъ бѣ запазенъ и частитѣ се държеха здраво въ началническитѣ рѣцѣ.

Неприятеля, както прѣзъ деня така и прѣзъ нощта, не се яви прѣдъ заетата позиция отъ дивизията, освѣнъ къмъ лѣвия ѝ флангъ.

По заповѣдъ отъ командира на корпуса бѣ взетъ отъ дивизията, командира на 2-а бригада полковникъ Златевъ заедно съ цѣлия щабъ на бригадата.

27-и Септември

(Карта № 3)

Съ заповѣдъ по корпуса (унищожена при сдаване дивизията въ заложничество) се заповѣдваше дивизията днесъ да се отегли на линията: с. Бѣлица — Г. Кърско — к. 932 — Крушка б. — в. Баба. Вслѣдствие на това се издаде слѣдната заповѣдъ по дивизията:

Тв. бързо — Повѣрително.

До командиритѣ на 1-а, 2-а, 3-а пѣх. бригади, 25-и пѣх. полкъ, 1-а артилерийска бригада.

1. Утрѣ, 27-и того, 2 часа пр. пладнѣ, дивизията ще се отегли на линията: Бѣлица — Гор. Кърско — к. 932 — Крушка б. — в. Баба, за което:

а) 1-а пѣх. бригада да трѣгне въ 2 ч. пр. пладнѣ заеме и отбранява участъка отъ буквата *а* на надписа Пространска (първата буква) до пѣтя Сопъ—Цѣръ вкл., като височината по билото при буква *а* се заеме съ 2 роти и 4 картечници.

б) 3-а пѣх. бригада — да трѣгне утрѣ въ 2 часа пр. пладнѣ заеме и отбранява отъ пѣтя Сопъ — Цѣръ изкл. до в. Баба вкл.

в) Командира на 1-а артилерийска бригада, да разпорежи за поставянето на позиция при с. Сопъ 2 батареи, които да обстрѣлватъ подстъпнитѣ къмъ позицията на дивизията — една батарея въ очаквателно положение — при Шейтанъ Кула а останалитѣ батареи да застанатъ при с. Старовецъ.

г) Командира на 1-а пѣх. бригада да остави въ ариергардъ една дружина съ картечна рота на к. 938, която да

охранява посокитѣ за Кичево — шосето и прѣзъ Демиръ-Хисаръ. Къмъ този ариергардъ се придаватъ 2 пл. орѣдия. На разсѣмване ариергарда да почне отстъплението си къмъ с. Сопъ, кждѣто влиза въ състава на бригадата си.

д) 25-и полкъ (2 дружини) заедно съ 1/70 дружина — да задържа досегашната си позиция: съ частитѣ, заемащи Крушка б. до смѣна отъ 3-а бригада, слѣдъ което полка да застане при с. Вранещица, близо до шосето, въ дивизионна поддръжка.

2. Прѣдната линия да се заеме съ слаби части, като се държатъ близко отзадъ по-големии поддръжки разчленени на повече групи, за да могатъ своеврѣменно да поддръжатъ първата линия.

3. Прѣдъ и въ страни на фланговетѣ постоянно да се разузнава и наблюдава съ изпратени на прѣдъ и въ страни офицерски постове и патрули.

4. Дивизионния огнестрѣленъ паркъ да се спрѣ при с. Старовецъ.

5. Интендантския разходенъ магазинъ е откритъ въ гр. Кичево.

6. Щабоветѣ на бригадитѣ да се разположатъ: на 1-а бригада — на к. 959 (Шейтанъ Кула); а на 3-а бригада — на хребета между надписитѣ Вранещица и Стремолъ.

7. Щаба на дивизията ще се примѣсти при с. Вранещица. № 5784. 26-и септември 1918 г. 5 ч. 15 м. сл. пл.

Началникъ на 1-а пѣх. Софийска дивизия,

(п.) Генералъ-майоръ Недѣлковъ.

Прѣзъ нощта се получи въ щаба на дивизията друга заповѣдъ по корпуса, съ която основно се измѣняваха направенитѣ вече разпореждания за другия день. Тая заповѣдъ гласѣше: Цѣлия участъкъ на дивизията да се заеме само отъ 3-а бригада, а 1-а и 2-а бригада на другия день да трѣгнатъ за Скопие. На 3-а бригада се възлагаше да прикрива отъ сжщата позиция отеглянето както на 1-а и 2-а бригади отъ дивизията, така и това на 6-а дивизия. Слѣдъ което сжщата бригада оставаше пакъ на сжщата позиция като ариергардъ на корпуса. Така че споредъ тая заповѣдъ 1-а и 2-а бригади на другия день трѣбваше да трѣгнатъ за Скопие, а 3-а бригада оставаше да заема позицията като ариергардъ на корпуса, въ състава на групата „Кичево“.

Възъ основа на тая заповѣдъ по корпуса (унищожена) се издаде слѣдната заповѣдъ по дивизията:

ЗАПОВѢДЪ

по

1-а пѣх. Софийска дивизия

№ 1.

Щабъ
с. Вранещица.

Карта 1:200,000.

27-и септем. 1918 г.
7 ч. пл. пл.

1. Противникътъ насочва значителни сили къмъ Бродъ и други по-слаби — прѣзъ Крушево—Цѣръ.

2. Дефилето Бродъ—Кичево се отбранява отъ 302-а дивизия.

Главнитѣ сили на 6-а дивизия снощи сж достигнали до с. Сливово.

3. Повѣрената ми дивизия безъ 3-а пѣх. бригада и припадениѣтъ къмъ нея части, да се отправи прѣзъ Кичево—Тетово за Скопие.

Заповѣдвамъ:

4. 1) 3-а пѣх. бригада

Полковникъ Гладичевъ.

Отъ 41-и пѣх. п. . . 3 др.

" 42-и " " . . . 3 "

" 4-и артил. полкъ

1/4 и 2/4 пол. бат. . . 8 ор.

Отъ 10/3 герм. пл. бат. 2 "

" 3-а пион. рота . . . 1 рота

Едно телегр. отдѣление

Една герм. безжиц. станция

Всичко: 6 друж., 10 оржд.
и 1 пионер. рота.

Да земе и най-упорно отбранява досегашния участъкъ на дивизията: отъ билото на Пространска план. Крушка б. до в. Баба вклуч., като отбива всички неприятелски атаки.

Участъка по възможностъ да се земе отъ единъ полкъ въ първата линия и единъ полкъ въ резервъ, ешалониранъ въ дълбочина, до къмъ с. Старовещъ. За по-добро осигуряване на първата линия съ възможно по-малки части, прѣпоръчва се изнасянето напредъ на малки охраняващи части.

Да поддържа добра и сигурна връзка съ съседнитѣ части.

Да тръгне отъ бивака при с. Вранещица утрѣ 28-и того 6 ч. пр. пл. по шосето Кичево—Гостиваръ и пристигне при с. Челикъ, гдѣто да ношува.

Голѣма почивка отъ 11 до 12 ч. пр. пладнѣ.

2) 1-и ешалонъ

Полковникъ Георгиевъ

Отъ 25-и пѣх. п. . . 3 др.

" 70-и " " . . . 1 "

" 4-и артил. полкъ

3-а, 5-а пол. и 4-а гауб.

батареи . . . 12 ор.

Всичко: 4 др. и 12 ор.

3) 2-и ешалонъ

Полковникъ Добревъ

Отъ 1-и пѣх. п. . . 3 др.

" 6-и " " . . . 3 "

" 4-и артил. полкъ

6 п. батарея . . . 4 ор.

Отъ 5/16 артил. гаубич.

отдѣл. 2-а, 3-а и 4-а

батарея . . . 12 ор.

Отъ 1-а пион. др. . . 1 рота

Всичко: 6 др., 16 оржд. и
1 пионер. рота.

Да тръгне отъ мѣстонахождение-
нието си утрѣ 8 ч. пр. пл. по
шосето Кичево—Гостиваръ и
пристигне с. Тръпчинъ долъ,
гдѣто да ношува.

Голѣма почивка отъ 11 до 2
ч. сл. пладнѣ.

5. Командирътъ на 3-а пѣх. бригада да задържи при бригадата си парковитѣ взводове на полковетѣ си, отдѣленieto отъ дивизионния лазаретъ и домакинскитѣ обози.

6. Полски болници сж открити: въ Кичево 2/1, Гости-
варъ полска болница отъ 6-а дивизия.

7. Дивизионниятъ интендантъ да нареди складирането
на хранителни припаси въ гр. Кичево за 3-а бригада.

8. Щаба на дивизията на 28-и ще ношува въ гр. Кичево.

Началникъ на дивизията:

(п.) Генералъ-майоръ Недѣлковъ

Началникъ щаба, отъ Генералния щабъ,

(п.) Полковникъ Тодоровъ.

Отъ горѣказаното разбрахме, че се издадоха двѣ запо-
вѣди по дивизията, по заемаването на линията: Бѣлица — Г.
Кърско—к. 932 — Крушка б. — в. Баба. Съ първата се запо-
вѣдваше казаната линия да се земе отъ 1-а и 3-а бригади,
а съ втората — само отъ 3-а бригада. Последната заповѣдъ
се получи отъ частитѣ, когато една частъ отъ тѣхъ бѣ заела
вече опредѣленитѣ имъ съ първата заповѣдъ позиции, а отъ
другата—когато бѣ въ пѣтъ за заемане на позицитѣ си.
Вследствие на това станаха много раздвижвания на частитѣ,
които продължаваха прѣзъ цѣлия день. Това умори твърдѣ
много войницитѣ.

Благодарение, че неприятеля не бѣ се явилъ прѣдъ по-
зицитѣ, тия непрѣкъснати движения се извършиха ненака-
зано и безъ жертви. А неприятеля, който настѣпваше
отъ къмъ Крушево дѣйствуваше много бавно и мудро и не
можа ни най-малко да попрѣчи на тия движения.

Друго. Като знаемъ отъ горѣказаното, заповѣда се на
бригаднитѣ командири, да заематъ позицитѣ въ първата
линия по слабо, а да оставатъ по-силни поддрѣжки които да
разполагатъ въ дълбочина.

Заемаването на позицитѣ по този начинъ, правеше от-
браната по-упорита и задържането на неприятеля по-про-

дължително. Освѣнъ това изненадитѣ отъ ненадѣйно неприятелско появяване отъ неочаквана посока се отстраняваха по-лесно.

Този начинъ на дѣйствие се налагаше тогава, поради това, че главна цѣль бѣ, да се задържа колкото евѣзможно по дълго врѣме напредването на неприятеля, безъ да се излагатъ частитѣ отъ дивизията, на пълно разбиване.

Изпълнението на горѣизложенитѣ разпореждания се извърши отъ частитѣ, на този день, както слѣдва:

1-ва пѣх. бригада: 6-и полкъ се сне отъ позицията си Брезани--Гор. Илино, къмъ 3 часа пр. пл. и се оттегли назадъ къмъ новоопредѣлената линия. Къмъ пладнѣ полка зае съ 2 роти и 2 картечници височината по билото на Пространска планина, която е на 5 километра източно отъ с. Бѣлица, а съ останалата частъ застана въ бригадна подрѣжка при Шейтанѣ кула.

1-и полкъ се оттегли отъ позицията си при Демиръ-Хисаръ въ 7 часа пр. пл. по шосето къмъ Сопъ, като остави въ ариергардъ 2|1 дружина съ 8 картечници и 2 орджия на позиция при к. 989. Тази послѣдната дружина отъ своя страна изпрати 1 рота съ 2 картечници на позиция при с. Доленци съ назначение да прикрие оттеглянето на 1|6 дружина, която до това врѣме, още не бѣ се върнала при полка си. Полка съ останалата частъ пристигна къмъ пладнѣ при с. Сопъ и зае опредѣлената му позиция отъ с. Гор.-Кърско до височината що е непосредствено източно отъ с. Сопъ, включително.

1|25 дружина се сне отъ позицията си при с. Брезово къмъ 6 часа пр. пл. и по шосето Битоля—Кичево пристигна вечерята при село Вранещица, гдѣто влѣзе въ състава на полка си.

3-а пѣх. бригада: почна оттеглянето си отъ линията к. 1300 — Растовица къмъ 2 ч. пр. пл. Полковетѣ се насочиха направо къмъ новитѣ си участъци отъ новоопредѣлената линия, която споредъ първата заповѣдъ трѣбваше да заематъ така: 42-и полкъ — отъ пѣтя Сопъ—Цѣръ изключително до буквата а на надписа Крушка Б., а 41-и полкъ — отъ тоя послѣдния пунктъ до в. Баба вкл.

2-а и 3-а дружини отъ 42-и полкъ трѣгнаха по шосето прѣзъ Брѣзово и Сопъ за позицията си, но прѣди да пристигнатъ и заематъ тая послѣдната получиша втората заповѣдъ, съ която се разпореждаше да заематъ линията отъ билото на Пространска пл. до с. Сопъ включително. Тази послѣдната заповѣдъ тѣ почнаха да изпълняватъ слѣдъ пладнѣ и привечеръ заеха участъка така: 2 роти съ 2 картечници отъ 2|42 дружини — билото на Пространска планина; 2 роти отъ сжщата дружина височината сѣвер. отъ Гор.-Кърско; 2 роти отъ 3|42 дружина по двѣтѣ страни на шосето при с. Сопъ; и една рота отъ послѣдната дружина на височината

източно отъ с. Сопъ и една рота отъ сжщата дружина въ подрѣжка при шосето.

2-а и 3-а дружини отъ 41-и полкъ трѣгнаха направо за позицията си по масива к. 1300—Кочище—кар. Крушка. Къмъ 11 часа пр. пл. когато пристигнаха сѣв. отъ кар. Крушка получиша втората заповѣдъ съ която се нареждаше да се изтеглятъ прѣзъ с. Сопъ задъ позицията и застанатъ въ бригадна подрѣжка — 2-а дружина при к. 619 и 3-а — при с. Старовецъ. Веднага дружинитѣ повърнаха къмъ новата посока и привечеръ застанаха на указанитѣ имъ мѣста.

1|41 дружина — прѣзъ с. Кочище — Кар. Крушка къмъ 10 часа пр. пл. зае позиция по билото на Крушка б. сѣв. отъ кар. Крушка, като изпрати единъ взводъ на вис. Баба. Слѣдъ пладнѣ получи втората заповѣдъ, съ която се разпореждаше, дружината да се оттегли въ бригадна подрѣжка при Шейтанѣ Кула. Привечеръ дружината застана при казаната кула.

До като се извършваха горѣизложенитѣ движения на частитѣ за заемане на новата линия на дивизията, 1|42 дружина съ 9|41 рота удържаха позицията при дол. Дивякъ, а сжщо и 25-и полкъ съ 1|70 дружина и 3 батареи—при кар. Крушка.

1|41 дружина води бой прѣди пладнѣ съ неприятеля който настѣпваше отъ къмъ Крушево. Задържа този послѣдния до като дивизията зае новата линия и слѣдъ пладнѣ командира на дружината като изпрати 3|42 рота направо по масива на височината сѣверно отъ Крушка б. съ останалитѣ 3 роти се оттегли при к. 1077, кждѣто бѣ и опредѣлено да бже въ подрѣжка.

Двѣтѣ дружини отъ 25-и полкъ заедно съ 1|70 дружина и 3-тѣ батареи слѣдъ изтеглянето на частитѣ отъ 3-а бригада, се снеха отъ позицията си при кар. Крушка и се оттеглиха при с. Вранещица, гдѣто пристигнаха къмъ 7 часа сл. пл. и се разположиха на бивакъ.

Всичката артилерия на дивизията, освѣнъ батареитѣ които останаха на позицията при 3-а бригада, и тия при 25-и полкъ, се оттеглиха по пладнѣ при с. Старовецъ гдѣто се разположиха на бивакъ.

1-а и 2-а полски батареи отъ 4-и артилерийски полкъ и единъ взводъ отъ 10|3 германска батарея заеха позиция при шосето сѣверно отъ с. Сопъ.

Отъ горѣказаното се вижда, че цѣлата линия на дивизията бѣ заета отъ 3-а бригада, съ 2 дружини отъ билото на Пространска планина до височината източно отъ с. Сопъ вкл. А отъ тая послѣдната височина до в. Баба — само съ 3|42 рота безъ задъ нея да имаше подрѣжка; тритѣхъ роти отъ 1|42 дружина и цѣлия 41-и полкъ застанаха въ подрѣжка ешалонирани въ дълбочина покрай шосето до с. Старовецъ.

По тоя начин заета позицията от 3-а бригада, лѣвия флангъ оставаше слабо заетъ. Неприятеля можеше въ този случай лесно да напредне по билото на Крушка б. да скъса връзката на бригадата съ 302-а дивизия, да се насочи къмъ фланга на 3|42 дружина и да атакува въ флангъ ротата която бѣ зела височината източно отъ с. Сопъ и да заплаши съ огъня си батареитѣ които заемаха близко тамъ позиции и пѣтя на отстъплението.

Слѣдъ смѣняването на 1-а бригада, сѣщата вечеръ къмъ 11 часа, тя се съсредоточи при с. Старовецъ, гдѣто се разположи на бивакъ.

1|6 дружина пристигна сѣщата вечеръ и влѣзе въ състава на полка си.

И така: вечерта на тоя день 1-а бригада се съсредоточи при с. Старовецъ и 2-а — при с. Вранещица, готови, за да можеше на другия день, да отпѣтуватъ за Скопие. 3-а бригада зае линията отъ Пространска планина до в. Баба, на ариергардна позиция.

Щаба на дивизията ношува въ с. Вранещица.

Връзката съ съседнитѣ 302 и 6-а дивизии се поддържаше: съ първата по съседство на позициитѣ, и съ другата чрезъ фланговитѣ патрули.

Контактъ съ неприятеля имаше само срѣщу лѣвия флангъ при с. Дол. Дивякъ, а прѣдъ фронта на дивизията неприятелъ не се заблѣзваше.

Опасността за отрѣзване съобщенията на дивизията съ Скопие отъ неприятеля прѣзъ Бродския проходъ бѣ избѣгната. Неприятеля макаръ да бѣ насочилъ значителни сили отъ къмъ изтокъ за завладяването на Бродския проходъ, не можа да постигне цѣльта си, защото не успѣ да завладѣе прохода прѣди дивизията да бѣ достигнала при него, а този който прѣслѣдваше отъ къмъ югъ дѣйствува много бавно и мудно и не съумѣ да забавя отстъплението на дивиз. и най-послѣ и за това, че този непр. който настѣпваше отъ къмъ Крушево настѣпва крайно прѣдпазливо.

28-и септемврий

(Карта №3)

На този день 3-а бригада води бой на извѣстната горѣупомената позиция, който бой се развива така:

Въ 7 ч. 20 м. пр. пл. отъ къмъ югъ се появиха неприятелски разѣзди, които допуснати по-наблизо бидоха прогонени съ пушеченъ огънь. Въ 9 часа пр. пл. отъ сѣщата посока по шосето настѣпи една неприятелска дружина, но обстрѣляна съ артилерийски огънь се скри въ оврага ю-и отъ с. Г. Кърско. Въ 10 ч. пр. пл. една неприятел. батарея откри огънь по с. Сопъ отъ къмъ височината к. 975. Въ 10 часа 30 мин. пр. пл. влѣзоха въ с. Цѣръ три неприятелски роти идящи отъ посока на Крушево.

Къмъ пладнѣ неприятеля настѣпи по билото на скалистия гребенъ на Крушка б. — къмъ лѣвия флангъ на позицията — срѣщу 3 а рота отъ 42 полкъ. Ротата не издържа натиска на неприятеля и къмъ 3 часа сл. пл. отстъпи въ с. Вранещица, но командира на бригадата (който съ щаба си бѣ въ това село) връща ротата съ заповѣдъ веднага да заеме позицията си, което до вечерта ротата изпълни.

Неприятеля прѣдъ фронта западно отъ шосето настѣпи въ 5 ч. сл. пл. и достигна срѣщу Г. Кърско на около 500 крачки и при шосето — на около 1200 крачки отъ позицията на бригадата, гдѣто замръкна и ношува.

Прѣзъ цѣлия день и отъ двѣтѣ страни се води артилерийски, картеченъ и пушеченъ огънь.

Къмъ пладнѣ лѣтеха надъ позицията непр. аероплани.

За отблѣсване на нощна атака, въ случай че неприятеля би прѣдприелъ такава, се засилва участъка при шосето съ 1|41 дружина. А нейното мѣсто при Шейтанъ Кула се заема отъ 2|41 дружина.

Отъ заловенъ прѣзъ нощта единъ неприятелски войникъ (италиянецъ) се узна, че при с. Цѣръ биле 2 италиански дружини съ 1|1, планински батареи.

Съседно на 3 а бригада, заемаше дефилето Бродъ, източно отъ с. Пласница 302-а дивизия.

16-а сборна дружина (въ съставъ 250 млади войници) заемаше позиция по склона южно отъ с. Лисичани съ дѣсния си флангъ на около единъ клм. отъ селото и съ фронтъ къмъ изтокъ; 1-а сборна дружина (съ сѣщия приблизително състазъ като 16-а дружина) — при с. Миокази.

Привечеръ единъ неприятелски взводъ успѣ да се промъкне незаблѣзано къмъ дѣсния флангъ на позицията на 16-а сборна дружина и атакува, но атаката му биде отбита съ ржчни гранати.

Поради това ненадѣйно неприятелско нападение въ тилтъ на 3 а бригада, командира на тая бригада разпорежда да се заеме височината източно отъ с. Вранещица съ една рота отъ 41-и полкъ, която ротата вечерта зае височината.

1-а пѣх. бригада съ 6|4 полска батарея и 5|16 артилер. гаубично отдѣление (втория ешалонъ) на този день пѣтува по шосето Кичево—Гостиваръ за с. Транчинъ долъ, гдѣто по пладнѣ пристигна и се установи на бивакъ при помѣнатото село.

При прѣминаването на частитѣ отъ бригадата прѣзъ гр. Кичево, бидоха обстрѣляни съ картеченъ огънь отъ 7 неприятелски аероплани, но безрезултатно.

25-и пѣх. полкъ съ 1|70 дружина и 3 полски батареи (първия ешалонъ) този день пѣтува по шосето Кичево—Гостиваръ за с. Чиликъ, гдѣто пристигна слѣдъ пладнѣ и ношува тамъ на бивакъ.

Щаба на дивизията — въ гр. Кичево.

Въ 8 часа слѣдъ пладнѣ командира на корпуса извика въ щаба на корпуса въ гр. Кичево началницитѣ на 1-а и

6-а дивизии, заедно съ началниците щабовете на дивизиите. Тамъ първия очерта въ общи чърти положението прѣдъ фронта на 11-а армия при Скопие, Велесъ и Бродъ така: гр. Скопие се отбранявалъ отъ сборенъ отрядъ съставенъ отъ Български опълченски дружини и 1|19 дружина, всички подъ общото началство на австрийския полковникъ Карловецъ; при гр. Велесъ 4-а дивизия не указала никакъвъ отпоръ на неприятеля и отстъпвала постоянно къмъ сѣверъ; при Бродъ 302-а дивизия отстъпила западно отъ това село. Сжщия добави, че подкрѣпления идѣли и че биле вече на пътъ за Скопие, а още — че неприятеля при Скопие разполагалъ съ слаби сили. Слѣдъ това той заяви, че е рѣшилъ да съсредоточи колкото се може по-скоро 62 корпусъ при Скопие, гдѣто щѣлъ да даде на неприятеля рѣшително сражение.

Прѣдъ видъ на казаното отъ командира на корпуса, какво, че при Скопие прѣдстои да се развие голѣмо сражение, началника на 1-а дивизия помоли корпусния командиръ да освободи 3|1 бригада, като нейната задача при Кичево се възложи на друга частъ, за да можеше дивизията въ пълния си съставъ да участвува въ прѣдстоящото голѣмо сражение при Скопие. Но командира на корпуса не се съгласи да освободи 3-а бригада, а освободи само сборнитѣ (на дивизията) 1-а, 16-а и 25-а дружини.

Сжщата вечеръ щаба на дивизията разпорежи помѣнатитѣ сборни дружини да се отправятъ на другия день за Скопие, по маршрутъ, споредъ който на 3-и октомврий трѣбваше да пристигнатъ на гара Жостовъ.

1-я ешалонъ, споредъ дадения маршрутъ трѣбваше да пристигне при Скопие на 2-и октомврий, а 2-я — на 3-и октомври.

На този день се получиха въ щаба на дивизията двѣ заповѣди отъ щаба на корпуса (№ № 5214 и 5229 отъ 28-и септемврий). Съ тѣзи заповѣди се опрѣдѣляше осигурителната (арьергардна) линия на корпуса, раздѣляше се казаната линия на участъци и назначаваха войскитѣ които трѣбваше да заематъ участъцитѣ.

Разпорежданията въ горѣпомѣнатитѣ заповѣди по корпуса се касаяха само за войскитѣ които бѣха назначени да заематъ ариергардната линия. 3-а бригада отъ дивизията която влизаше въ състава на тия войски въ групата „Кичево“ бѣ взета отъ дивизията. Но тъй като тѣзи заповѣди прѣдставляватъ интересъ за читателя, за да може да разбере до колко дадениятъ отъ щаба на корпуса разпореждания сж били рационални и сигурни за задържането на неприятеля отъ ариергардитѣ, ние ги излагаме тукъ.

Отъ въпроснитѣ двѣ заповѣди по корпуса първата е унищожена при сдаването дивизията въ заложничество, а на втората съдържанието се излага по-долѣ.

Съдържанието на унищожената заповѣдъ по корпуса ще може да се разбере отъ изложения по-долу прѣписъ отъ прѣдписанието до командира на 2|1 бригада, което (прѣдписание) се изпрати на послѣдния отъ щаба на дивизията, прѣдъ видъ назначаването му за началникъ на 302-а дивизия.

Заповѣдъ по 62-и корпусъ

28-и септември 1918 г.

1. На 29-и септември въ 9 ч. пр. пл. охраняющитѣ части, които се намиратъ прѣдъ линията Дебъръ—Кичево—Бродъ, ще се събератъ въ една група „Кичево“ на която щаба е въ Кичево.

2. Разпрѣдѣлението на участъцитѣ съобразно заповѣдта по корпуса 1-а № 5214 отъ 26-и септември:

а) Участъкъ Дебъръ подъ командата на командира 72 полкъ съ 72 полкъ, щаба на III 2|7 артилерийско отдѣление, 5|2 батарея, планинскитѣ батареи 9|18 и 10|18 съ щаба се отправятъ заедно съ сборната дивизия къмъ Скопие.

б) Участъка „Турия“ подъ командата на полковникъ Комсиевъ съ 35-и и 70-и пѣх. полкове (безъ 1|70 друж.) и полски батареи 6|3 и 10|3. Една отъ тѣзи батареи трѣбва да замине за Кичево въ корпусенъ резервъ. Дружината 1|70 е заминала съ 1-а дивизия.

Слѣдъ заминаването на 6-а дивизия, 35-и пѣх. полкъ (1, 2, 3 дружини съ картечнитѣ роти), дохождатъ въ околността на Кичево за корпусенъ резервъ. 4|35 друж. съ картечната рота остава врѣменно въ участъка „Турия“.

в) Участъка Крушка съ 41-и и 42-и полкове, 3-а пионерна рота отъ 1-а пионерна дружина, 1|4 лека полска гаубична батарея и 2|4 полска батарея, щаба въ с. Вранешица. Възводътъ отъ баварската батарея 10|3 колкото е възможно по-скоро да трѣгне за Скопие при батареята си.

г) Участъка Бродъ съ 302-а пѣх. дивизия подъ командването на началника 2|1 пѣх. бригада.

Германската минохвърг. рота 171-а да замине по възможность по-бързо за Скопие.

3. Командуването на групата „Кичево“ до прѣдаването на 302-а дивизия на командира на 2|1 бригада и до пристигането на генералъ-майоръ Веелъ въ Кичево поема генер. Поповъ.

Прѣдаването командването на групата „Кичево“ на генералъ Веелъ трѣбва така да стане, че генер. Поповъ да стигне въ Тетово прѣди дивизията си.

4. Линията спомената въ запов. по корпуса 1-а № 5214 прѣзъ линията Дебъръ—Кичево—Бродъ трѣбва непрѣменно да се задържи. Важно е щото по възможность по-голѣми сили на противника да бждатъ задържани далече отъ рѣшителнитѣ боеве при Скопие.

Отегляне само по заповѣдь отъ корпуса.

5. Складиранитѣ храни и муниции при Сливово и Хърбино трѣбва по възможность да бждатъ използвани за войскитѣ съ помощта на тѣснолинейката.

6. Ротмистръ Феринтъ отъ щаба на генералъ Веелъ се придава къмъ участъка „Кичево“ като офицеръ за връзка на корпуса.

7. Азъ заминавамъ на 29-и септември 9 ч. пр. пл. за Тетеве. Единъ генер. шабенъ офицеръ отъ корпуса (капит Шмитъ м. б.) остава въ Кичево до пристигане на корпуса въ Тетеве.

(п.) Генералъ-лейтенантъ Флекъ.

Началникъ щаба

(п.) Майоръ Риделъ.

62 корпусъ 1-а № 5229.

Тв. бързо — Повѣрително.

До командира на 2-а пѣх. бригада.

1. На 29-и септември 9 ч. пр. пл. осигурителнитѣ части които заематъ линията Дебръ—Кичево—Бродъ ще образуватъ група „Кичево“. Щаба на групата въ Кичево.

2. Разпрѣдѣление на участъци съгласно заповѣдта по корпуса № 5214 отъ 28-и септември, а именно:

а) Участъка Дебръ — 72-и полкъ съ прѣдадената му артилерия подъ началството на командира на полка. Източна граница: в. 1550 сѣвероизтокъ отъ Похумъ Строгова планина (2145 — 2297) — Осай вкл.

б) Участъка Турия — 35-и пѣх. полкъ, 70-и полкъ (безъ 1-а дружина) и прѣдадената артилерия подъ общо началство на полковникъ Комсиевъ граници на изтокъ: Илинска планина — Пространска планина.

Слѣдъ прѣминаването на 6-а дивизия прѣзъ Кичево 35-и полкъ (3 дружини съ картечни роти) ще се установи около Кичево като корпусенъ резервъ.

в) Участъка Крушкъ подъ началството на командира 3/1 бригада (полковникъ Гладичевъ) съ 41-и и 42-и пѣхотни полкове, единъ пионеренъ взводъ, безжична станция, двѣ батареи $\frac{1 \text{ и } 2}{4}$. Щабъ въ Вранещица. Взвода отъ 10/3 планинска Баварска батарея, ще потегли щомъ стане възможно, за батареята си къмъ Скопие.

3. Командването на група „Кичево“ ще приеме до прѣдаването на 302-а дивизия на командира 2/1 бригада и до пристигането на генералъ-майоръ Веелъ въ Кичево, генералъ Поповъ на 29 септември 9 ч. пр. пл. Сдаването на участъка „Кичево“ по отношение командване трѣбва да стане така щото генералъ Поповъ да пристигне въ Тетеве прѣди пристигането на дивизията му тамъ.

4. Означената въ заповѣдта по корпуса № 5214 линия а именно: височинитѣ източно отъ Стеблово — 16 километра

южно отъ Дебръ—Модринъ—Динику—Сливово—Мраморецъ —Пространска—Крушка планина—Бузева планина и Пирополе планина трѣбва на всѣка цѣна да се задържи.

Въпроса се свежда къмъ това, да се задържатъ по възможность повече силни непр. части въ планинската мѣстность прѣди разрешението което трѣбва да стане при Скопие.

Отстъпване само по заповѣдь на корпуса. № 5801 28-и септември 1918 год.

Началникъ на 1-а пѣхотна Софийска дивизия

(п.) Генералъ-майоръ Недѣлковъ.

Сжщата вечеръ се добави слѣдното къмъ горната до командира на 2/1 бригада заповѣдь № 5801:

„Участъка Бродъ съ 302-а дивизия на първо врѣме ще бжде подчиненъ на българския командиръ на 2/1 бригада. Германската минохвъргачна рота да потегли веднага за Скопие, дивизията ще съобщи кои батареи ще могатъ да заминатъ за Скопие“.

29-и септември

(Карта № 3)

Дѣйствиата прѣзъ този день, срѣщу фронта на 3/1 бригада, която остана като ариергардъ на корпуса се развива така.

Прѣзъ изтеклата нощъ, срѣщу сръдния участъкъ на позицията (по двѣтѣ страни на шосето Битоля — Кичево) неприятелски патрули се приближиха до позицията, но бѣха протонени съ пушеченъ огънь. Отъ заловения прѣзъ нощта плѣнникъ — италиански войникъ отъ 35 полкъ, се узна че срѣщу сръдния участъкъ на позицията е билъ развърнатъ единъ неприятелски полкъ, който на разсѣмване щѣлъ да атакува. И наистина къмъ 6 ч. пр. пл. една неприятелска дружина отъ посока на Цѣръ бързо настѣпваше въ боенъ редъ къмъ с. Сопъ, атакува и успѣ да отблъсне 12-а рота отъ 41-и полкъ, която заемаше южната крайнина на селото. Но веднага слѣдъ това съсѣднитѣ двѣ роти, западно отъ остѣпилата рота, контра атакуваха стремително на ножъ. Повръща се и 12-а рота която сжщо контра атакува. Неприятелската дружина не издържа контра атаката и отстъпва въ бѣгство, като дала доста жертви и 60 плѣнници съ 5 картечници. Въ сжщото врѣме, друга една неприятелска дружина настѣпва отъ къмъ с. Крско срѣщу височината сѣверно отъ селото. Но не издържа огъня и повърна назадъ въ бѣгство.

Слѣдъ пладнѣ неприятеля атакува съ $1\frac{1}{2}$ дружина лѣвия флангъ на бригадата по скалистия гребенъ на Крушка б. гдѣто заемаше позиция 3-а рота отъ 42-и полкъ, слѣдъ упоритъ бой ротния командиръ капитанъ Муевски падна убитъ и младшия офицеръ — раненъ, много войници излѣзоха отъ строя като ранени и убити. Ротата почна да отстъпва отъ

позиция на позиция. Неприятеля изкара едно план. орджие съ огъня на което обстреля както ротата, така — и ротата която бѣ заела позиция източно отъ с. Вранещица.

По този начинъ бригадата води прѣзъ цѣлия день бой, като отби всички неприятелски атаки, освѣнъ на лѣвия флангъ, гдѣто неприятеля успѣ да измѣсти 3-а рота отъ 42-и полкъ отъ позицията ѝ.

Отбиването на неприятелскитѣ атаки и твърдото удържане на позициитѣ си отъ частитѣ на 3-а бригада, доказва още веднажъ, че въпрѣки толкова дневнитѣ уморителни отстъпления, войницитѣ бѣха запазили бойната си способностъ и духъ.

За жалостъ не бѣше така въ съседната на бригадата 302-а дивизия. Изпратения при нея дивизия офицеръ отъ 3/1 бригада за връзка, донесе, че тази дивизия вслѣдствие отпадналия духъ и моралъ на повечето части, послѣднитѣ не издържали боеветѣ и позициитѣ си и за това на този день дивизията щѣла да се оттегли на линията: Зворче — Ижице, което наистина тя извърши вечеръта, понеже прѣзъ деня не бѣше атакувана.

25-и полкъ съ 1/70 дружина и прѣдаденитѣ батареи на този день пжтува по шосето Кичево—Гостиваръ за с. Турчане, гдѣто пристигна въ 5 часа сл. пл. и се разположи на бивакъ.

1-а пѣхотна бригада съ прѣдаденитѣ ѝ батареи тръгна отъ с. Трапчинъ-долъ въ 4 ч. пр. пл. и прѣзъ с. Пазарище пристигна въ с. Баница къмъ 9 ч. сл. пл. гдѣто се разположи на бивакъ.

Щаба на дивизията тръгна отъ гр. Кичево за гр. Гостиваръ въ 9 ч. 15 м. пр. пл. и пристигна въ послѣдния градъ къмъ 1 ч. 40 м. сл. пл.

На командира на 25-и полкъ се заповѣда да изпрати една застава на к. 1267 за запазване на посоката Растешъ — Турчане, което се изпълни вечеръта.

Движението по шосето Кичево—Гостиваръ въ дефилето на рѣката Падалница бѣше много затруднено отъ дългитѣ върволици обози и артилерия, които тогава пжтуваха по него, за това 1-а пѣхотна бригада, за да не забави движението си мина по околния селски пжтъ прѣзъ с. Падалище.

Къмъ 5 ч. сл. пл. началника на дивизията получи въ Гостиваръ заповѣдъ отъ командира на корпуса, да замине съ щаба си веднага за гр. Тетово, гдѣто да му се яви. Щаба на дивизията веднага отпжтува за послѣдния градъ, и къмъ 8 ч. сл. пладнѣ пристигна.

Командира на корпуса съобщи на началника на дивизията, че гр. Скопие билъ завладѣнъ на този день отъ слаби неприятелски части, и че да се замядѣялъ обратно трѣбвало най-бързо да се изпратятъ за това части отъ 1-а дивизия. За да можало това да стане колкото е възможно по-бързо, корпусния командиръ билъ разпоредилъ да се композиратъ тренове по тѣсно-линейната ж.пжтнa линия Гостиваръ—Те-

тово—гара Жостовъ, съ които още сжщата нощъ 25 полкъ трѣбвало да бжде прѣвезенъ на послѣдната гара. Слѣдъ прѣвозването на казания полкъ, щѣла да бжде прѣвезена по желѣзницата и 1-ва бригада, затова да продължавала пжтуването пѣшкомъ близо до ж. пжтната линия, за да можали частитѣ ѝ да се качватъ на треноветѣ, когато бждатъ срѣщани отъ празднитѣ такива и отпжтуватъ за гара Жостовъ. Той съобщи още, че въ разпореждането на дивизията се давали находящитѣ се въ Тетово 5/3, 3/6 полски батареи (отъ 2-а дивизия) и 1/5 полска гаубична батарея отъ 4-а дивизия подъ началството на командира 6-и артилерийски полкъ, който сжщо съ щаба си се прѣдавалъ къмъ дивизията. Добави, че батареитѣ имали само по 100 снаряда. но такива щѣли да се набавятъ отъ корпуса. Освѣнъ това къмъ дивизията се придаваше и едно противоаероплано орджие, возено отъ моторъ, което орджие било на гара Жостовъ.

Въ изпълнение на тази заповѣдъ дадена устно отъ корпусния командиръ лично на началника на дивизията, послѣдния изпрати още сжщата вечеръ зап. № 5810 до командира на 25-и полкъ, съ която му заповѣдаваше: веднага съ получаванието ѝ да тръгне полка му за гара Гостиваръ, гдѣто полка ще се товари на желѣзницата и отпжтува бързо за гара Жостовъ. Съ първия ешалонъ съставенъ отъ една дружина и една картечна рота се заповѣдаваше да пжтува и командира на полка съ щаба си.

Тази заповѣдъ е унищожена при здаването на дивизията въ заложничество, поради което неможе да се изложи тукъ текстуално.

Полка сжщата нощъ тръгна за гара Гостиваръ и пристигна на казаната гара въ 3 ч. сл. полунощъ. Войницитѣ тамъ се снабдиха съ повече патрони, ржчни гранати и хлѣбъ.

Въ 5 ч. пр. пладнѣ, на 30 септември, отпжтува първия ешалонъ, а по-послѣ — другитѣ, съ помежутъци отъ по 2 — 3 часа единъ подиръ други.

По тоя начинъ се почна прѣнасянето на 25-и полкъ по желѣзницата за гара Жостовъ.

Уреждането товаренето на треноветѣ и прѣвозването по желѣзницата се възложи на к-ра на 1-а пионерна дружина.

На командира 6-и артилерийски полкъ се заповѣда да тръгне съ батареитѣ на 30-и септември рано сутринъта, отъ гр. Тетово по шосето за гара Жостовъ и като пристигне на тая гара да влѣзе въ разпореждането на к-ра 25-и пѣх. полкъ.

На ескадрона отъ дивизионната — да се събере на другия день при гара Жостовъ и да влѣзе въ разпореждане на командира на сжщия полкъ.

1/70 дружина съ тритѣхъ батареи продължаваше пжтуването си по обикновенъ пжтъ.

По снабдителната интендантска служба. Въ гр. Тетово се използваха мѣстнитѣ и полски фурни за приготвянето на хлѣбъ, а всички походни фурни, мага-

зини и продоволствен транспортът на дивизията, се отправиха за гр. Качаник, гдето съ пристигането си тръбваше да открият хлѣбопеченето.

Щаба на дивизията нощува въ гр. Тетово.

30-и септември

(Карта № № 3 и 4)

1-а бригада рано сутринта на този день тръгна отъ с. Г. Баница въ походен редъ покрай желѣзния пѣтъ за гр. Тетово. Къмъ 3 ч. сл. пладнѣ бригадата бѣ срѣщната отъ праздни тренове, въ които се натовариха 3/6 дружина, 2/6 картечна рота и щаба на бригадата и отпѣтуваха за гара Жостовъ. Останалитѣ части отъ бригадата продължаваха да пѣтуватъ по обикновенъ пѣтъ, до срѣщане съ други празни тренове.

На дивизията се прѣдадоха двѣ германски батареи (едната тежка и друга 10 см. дълга), които щаба на корпуса бѣ отпразилъ отъ Тетово по шосето за гара Жостовъ.

1/70 дружина съ 3 полски батареи пѣтува цѣлия день по обикновенъ пѣтъ и вечерята достига при с. Сарацинъ, гдето нощува.

Сборнитѣ 1-а, 16-а и 25-а дружини слѣдваха по обикновенъ пѣтъ, първитѣ двѣ между Гостиваръ и Тетово и послѣдната — между Кичево — Гостиваръ.

25-и полкъ този день се прѣвозваше по желѣзницата за гара Жостовъ. Първия ешалонъ въ който пѣтуваше командира на полка пристигна на гара Тетово къмъ 9 часа прѣдъ пладнѣ. Началникъ щаба на дивизията по заповѣдь на началника дивизията причака трена на тая послѣдната гара, срѣща се съ командира на 25-и полкъ и му прѣдава слѣднитѣ разяснения по възложената на полка задача: Съ пристигането на полка му на гара Жостовъ, да организира на първо врѣме отбраната на гарата така: Съ една дружина да заеме к. 372, съ друга — източно отъ гарата прѣдъ моста и съ третя — височинитѣ южно отъ гарата к. к. 1096, 1078 и 1063. Съобщава му, че 1/19 дружина, която е на позиция при гара Жостовъ се дава въ негово разпорѣждане, а сжщо — и ескадрона отъ дивизионната конница, отъ който да изпрати разѣзди за разузнаване: Единъ — къмъ прохода Качаникъ и два — къмъ Скопие. Прѣдава му още да изпрати една пѣхотна застава сѣверно отъ к. 372 за да затвори пѣтя на неприятелски разѣздъ, за който се има свѣдѣние, че заминалъ за Качаникъ по дефилето. Съ двѣтѣ опѣлченски роти, които били южно отъ гара Жостовъ да запази дефилето по р. Трѣска. Въ случай, че гр. Скопие се заема отъ слаби неприятелски части да атакува и завладѣе града, слѣдъ което да заеме удобна за отбрана позиция ю.-западно отъ града, като не изпуска изъ видъ важното значение на висотитѣ южно отъ Скопие, които главно трѣбва

най-упорно да отбранява до пристигането на дивизията. Ако бжде принуденъ, отъ значителни неприятелски сили, да отстъпи, то въ такъвъ случай, да заеме позиция: изхода на дефилето Тетовско, западно отъ с. Сарай, която най-упорно да отбранява.

Слѣдъ като командира на 25-и полкъ получи горѣзложениитѣ упѣтвания отпѣтува за гара Жостовъ.

Къмъ 1 и половина ч. слѣдъ пладнѣ началника на дивизията придруженъ отъ офицера-разузнавачъ при щаба на дивизията, замина за гара Жостовъ, гдето къмъ 3 ч. и 15 минути сл. пладнѣ пристигна. До това врѣме на гарата бѣха пристигнали отъ 25-и полкъ шестъ роти и 4 картечници, които сбрани при гарата очакваха пристигането и на другитѣ части отъ полка. 1/19 дружина заемаше позиция, непосредствено източно отъ гарата и двѣ опѣлченски роти отъ 11-а опѣлченска дружина — на позиция при с. Нерѣзъ.

По свѣденията които н-ка на дивизията събра отъ к-ра на 1/19 дружина той узна, че непр. е завладѣлъ Скопие на 29-й септември къмъ 10 ч. пр. пладне, и че отбраната на града била зѣложена на 13-й опѣлченски полкъ и на неговата дружина. Констатира се сжщо, че както полка така и дружината били отстъпили прѣдъ спѣшени непр. конници, които смѣло и рѣшително настѣпвали. Опѣлченския полкъ, по казането на командира 1/19 друж. неудържалъ боя и въ паника отстъпалъ. 1/19 дружина не могла да поправи положението и сжщо отстъпала къмъ гарата Жостовъ, гдето се спира на позиция и на която бѣ заварена отъ н-ка на дивизията. Множеството пушки, патрони, снаряжение и много други прѣдмѣти разхвърляни по полето свидетелствуваха за паниката отъ която сж биле обзети отстъпващитѣ наши части отбраняващи гр. Скопие. К-ра на 1/19 дружина, на 29 септ. петъ пѣти е искалъ разрѣшение отъ командира на корпуса да отстъпи и отъ гара Жостовъ и то безъ да е имало каквото и да е натискъ отъ неприятеля.

Отъ разузнаването което направи началника на дивизията за силитѣ на неприятеля при Скопие той се убѣди, че тѣ не сж голѣми. За това той рѣшава съ пристигналитѣ отъ 25-и полкъ 6 роти, 4 картечници 1/19 друж. и аеропланното орѣдие да настѣпи къмъ града за разузнаване силитѣ на неприятеля, и ако се укажатъ слаби да завладѣе града, като разчита и на постоянно пристигащитѣ съ тренове на гара Жостовъ войски. Той заповѣдва: Двѣтѣ роти отъ 1-а дружина на 25 полкъ да заематъ: едната височина кота 1063 (в. Водна), другата — позиция между с. с. Горна и Долна Водна, които да отбраняватъ най-упорно. Цѣлата 2-а дружина отъ сжщия полкъ да настѣпи къмъ казармитѣ които сж сѣверно отъ града и да ги завладѣе; 1/19 дружина като поддържа връзка влѣво съ 2-а дружина и отъ дѣсно — съ 1-а, да настѣпи къмъ града. Ескадрона отъ дивизионната кон-

ница—да охранява лѣвия флангъ на бойното разположение; противоаеропланното орджие да заеме позиция при гарата.

Вслѣдствие тая заповѣдь на началника на дивизията 2/25 и 1/19 дружини настѣпиха къмъ обектитѣ си.

Първата дружина като достига на 7—800 крачки отъ казармитѣ бѣ посрѣщната съ пушеченъ и картеченъ огънь отъ послѣднитѣ и отъ окопитѣ прѣдъ тѣхъ. Откри сѣщо пушеченъ и картеченъ огънь и дружината. Настѣплението на послѣдната се забави, а командира на дружината донесе по телефона, че срѣщу неговата дружина неприятеля въ сила единъ спѣшенъ коненъ полкъ съ 5 картечници и едно окопно орджие заемалъ казармитѣ и окопитѣ прѣдъ тѣхъ. Освѣтъ това донесе, че забѣлѣзалъ една пѣхотна дружина да настѣпва отъ къмъ юго-изтокъ и въ него моментъ била достигнала на около 2 километра отъ Скопие, а сѣщо, — че настѣпвала и друга една дружина съ едно планинско орджие къмъ с. Долна водна и третя дружина билъ забѣлѣзалъ къмъ с. Бѣгово (к. 344).

За да се улесни напрѣдването на дружината къмъ казармитѣ, противоаеропланното орджие откри огънь по послѣднитѣ.

2/25 дружина почна да настѣпва, но слѣдъ малко врѣме наново бѣ спрѣна отъ силенъ картеченъ и пушеченъ огънь и по този начинъ се завърза стрѣлба отъ двѣтъ страни.

1/19 дружина настѣпи къмъ гр. Скопие и безъ да срѣщне неприятелъ достигна близо до западната крайнина на града, която бѣше заета отъ двѣ неприятелски роти и се спрѣ тамъ.

Двѣтъ роти отъ 1/25 дружина заеха обектитѣ си безъ да срѣснатъ неприятелъ. Къмъ 8 часа слѣдъ пладнѣ пристигнаха на гара Жостовъ три роти отъ 25-й полкъ, които бѣха изпратени къмъ в. 1063 съ назначение; да заеме цѣлата 1-а дружина, участъка: к. 1063—1078—Долна Водна—Нерѣзъ. Тѣ успѣха да изхършатъ това късно вечерта безъ да срѣснатъ неприятелъ.

Въ 5 часа слѣдъ пладнѣ дойде на гара Жостовъ к-ра на корпуса, който слѣдъ като узна отъ командира на 1/19 дружина причината за отстѣпването на гр. Скопие на 29-и септември, изказа очудването си за неустойчивостта на пѣхота, която е отстѣпила прѣдъ стотина спѣшени неприятелски конници; запозна се съ неприятелското разположение и съ това на 25 и полкъ, слѣдъ което си замина обратно за Тетово.

Вечерта на мръкване къмъ 7 и пол. часа пристигнаха на гара Жостовъ тритѣхъ батареи съ командира на 6-и артилерийски полкъ и заеха тамъ позиция. Началника на дивизията заповѣда на послѣдния да обстрѣлва съ рѣдъкъ огънь прѣзъ нощта казармитѣ, на което командира на артилерийския полкъ добави, че данни за тая стрѣлба щѣлъ да вземе отъ командира на противоаеропланното орджие, обаче, прѣзъ цѣлата нощъ не е далъ нито единъ изстрѣлъ.

Заповѣда се на частитѣ отъ 25-и полкъ и 1/19 дружина да се спратъ вечерта на достигнатитѣ позиции и да се окопаятъ, което се изпълни.

Къмъ 10 и пол. часа слѣдъ пладнѣ пристигна на гара Жостовъ послѣдната 3-а дружина отъ 25-й полкъ, която бѣ назначена въ полкова подрѣжка и оставена близо до гарата.

Прѣзъ цѣлата нощ 1-а пѣх. бригада се прѣвозва по желѣзницата за гара Жостовъ. Къмъ 11 часа прѣдъ полунощъ пристигна на казаната гара командира на бригадата заедно съ първия ешалонъ отъ бригадата му и пое командването на войскитѣ при Скопие.

3-а пѣх. бригада като ариергардъ на корпуса въ състава на групата „Кичево“ води бой на сѣщата, извѣстна на читателя позиция, южно отъ гр. Кичево, който бой се разви така:

Прѣзъ нощта артилерийски обезпокоителенъ огънь и отъ двѣтъ страни. Неприятелския такъвъ бѣ насоченъ главно по центъра на участъка — по двѣтъ страни на шосето, при с. Сопъ и въ близкия тилъ.

Къмъ 2 часа слѣдъ полунощъ неприятеля настѣпи по скалистия гребенъ на Крушка б. — срѣщу лѣвия флангъ на позицията атакува и изблъсква единъ нашъ взводъ отъ позицията му.

Въ 4 часа и 30 минути сл. пл. неприятеля въ сила около 3 роти атакува с. Сопъ и успѣ да се вмѣкне въ него, но контра-атакуванъ отъ ротата която и заемаше тамъ позиция биде отблъснатъ и ротата залови плѣнници: 64 войници и 1 офицеръ, всички отъ 63-и Италиански пѣхотенъ полкъ.

Западно отъ шосето неприятеля се приближи до позицията на бригадата на расстояние отъ 500 до 1,500 крачки, спрѣ се тамъ, окопа се, но атака не прѣдприе.

Прѣзъ деня неприятеля не атакува; срѣщу бригадата сѣ бие 63-и, 64-и и 162 и Италиански полкове.

Къмъ 9 часа сл. пладнѣ началника на дивизията бѣше повиканъ въ щаба на корпуса. Съ пристигането тамъ, командира на корпуса му съобщава, че Българското правителство било сключило примирие съ съглашенското главно командване на 29 септември 11 часа сл. пладнѣ, поради което военитѣ дѣйствия между България и съглашението се спиратъ командира на корпуса му съобща още, че генерал Кантарджиевъ билъ пристигналъ въ Тетово за да поеме командването на корпуса. Началника на дивизията веднага слѣдъ това се яви на този послѣдния, който като потвърди казаното отъ корпусния командиръ, добави, че писменната заповѣдь за примирieto щѣла да се получи въ щаба на дивизията слѣдъ малко врѣме. Тази заповѣдь № 1 отъ 30 септември се получи въ щаба на дивизията едва въ 4 часа 30 м. слѣдъ полунощъ и веднага по телефонъ се прѣдаде на командира бригада на гара Жостовъ, за съобщаване на частитѣ при Скопие, което на врѣме бѣ изпълнено.

1-и октомври

(Карта № 4)

Рано сутринта, началника на дивизията се представи на бившия командир на корпуса генерал лейтенант Флекъ съ когото се сбогува, а също — и съ всички германски офицери от щаба на корпуса, следъ това към 8 часа пр. пладне, съ щелия щаб на дивизията, той отпътува за гара Жостовъ, гдето към 9 $\frac{1}{2}$ часа пристигна.

Тамъ по фронта владѣеше необичайна тишина, съобщението за сключеното примирие бѣ известно на всички офицери и войници.

Къмъ 9 $\frac{1}{2}$ часа пр. пладнѣ пристигна на гарата Жостовъ последния ешалонъ на 1-а бригада.

Дивизията следъ пладнѣ заемаше при Скопие следното бойно разположение необезпокоявана отъ неприятеля, освѣн случката за която по-долу се спомѣнува.

25-и полкъ: — на позиция, отъ к. 1063 до единъ километръ южно отъ надписа Тахталия; двѣ опълченски роти — при к. 1123 за пазене дефилето на р. Тръска; една дружина отъ 25-и полкъ — въ полкова подрѣзка, южно отъ с. Нерѣзъ.

1-а пѣх. бригада: 1-и полкъ съ 1/19 дружина: — отъ лѣвия флангъ на 25-и полкъ (при лозята) до шосето Тетово — Скопие, при с. Злокучене вкл. полкова подрѣзка 1-а дружина — източно отъ гара Жостовъ.

6-и полкъ: — отъ шосето Скопие — Тетово изкл. до к. 372 вкл. по една рота при с. Ивизъ бѣгово и при с. Оризари, една дружина при с. Орманъ за защита на Качанишкото дефиле.

Артилерия: 3/6, 1/5 и 5/3 батареи — на позиция западно отъ гара Жостовъ; 15 см. тежка гаубична батарея — въ с. Оризари; 5/16 артилерийско гаубично отдѣление и 3-а, 4-а, 5-а, 6-а и 7-а полски батареи отъ 4-и артилерийски полкъ — при с. Сарай въ очаквателно положение.

Ескадрона — дивизионна конница — при с. Ивизъ бѣгово отъ гдето изпрати разѣзди по посока източно отъ с. Бунско и св. източно отъ с. Радишъ и с. Дучевица, за охрана лѣвия флангъ на дивизията.

Бригадна подрѣзка: 3/1 дружина на гара Жостовъ.

Дивизионна подрѣзка: 15-и пѣх. полкъ отъ 6-а дивизия — западно отъ с. Сарай.

Къмъ 3 часа сл. пладнѣ неприятеля ни очуди съ откриване на рѣдъкъ артилерийски огънь, по височинитѣ западно отъ гара Жостовъ, по самата гара и по посока на Качанишкото дефиле. На този огънь отъ наша страна се отговориха съ 4 артилерийски изстрѣли. Следъ това неприятеля прекрати стрѣлбата.

Къмъ 4 часа сл. пл. единъ неприятелски пѣхотенъ взводъ настѣпи отъ посока на казармитѣ къмъ с. Бардевици, но по срѣщнатъ съ пушеченъ огънь биде обѣрнатъ въ бѣгство.

Отъ тоя неприятелски взводъ се заловиха двама плѣнници отъ 58-а шасьорска френска дружина.

Въ 4 ч. 15 м. следъ пладнѣ началника на дивизията изпрати съ автомобилъ началникъ щаба на дивизията придруженъ отъ поручикъ Серафимовъ, по шосето къмъ гр. Скопие съ поръчение, да се срѣщне съ неприятелския началникъ и да разбере, на какво се дължи тая артилерийска стрѣлба, следъ сключеното примирие и да съобщи на последния, че ако той продължава да стрѣля ще направимъ и ние същото и боя ще почне.

Съ пристигането имъ до неприятелската бойна линия излизатъ на срѣща имъ французки офицери, между които и командира на 4-и африкански шасьорски коненъ полкъ. Този последния обяснява на нашитѣ парламентѣри, че открили огънь защото смѣтали, че движещитѣ се по полето наши части биле германски, които свѣдѣния получили отъ нашъ войникъ бѣглець. А за да провѣрятъ това изпратили и горѣупоменатия взводъ да рѣкогносцира.

Френскитѣ офицери прѣпоръчали на нашитѣ парламентѣри да отидатъ въ гр. Скопие при генералъ Тение.

Поручикъ Серафимовъ отива въ града да се срѣщне съ помѣнатия генералъ, а началникъ щаба остави при френскитѣ офицери да дочака връщането му.

Генералъ Тение като потвърдява прѣдъ поручикъ Серафимовъ истиността за сключеното на 29-и септември въ Солунъ примирие, добавилъ, че споредъ тая военна конвенция, всички наши войски находящи се западно отъ меридиана минаващъ отъ сѣверъ къмъ югъ прѣзъ гр. Скопие, оставали военноплѣнници и като така трѣбвало да се сдадатъ въ плѣнъ. Следъ това поручикъ Серафимовъ, заедно съ френския ротмистъръ Деспаня, като парламентѣръ отъ страна на генерала се връщатъ на гара Жостовъ, като взематъ и началникъ щаба на дивизията.

Ротмистъръ Деспаня се яви при началника на дивизията, изложи мисията съ която бѣ пратенъ и прочете рѣшението на Солунската конвенция, въ която чл. 5 гласеше за сдаването на всички наши войски находящи се западно отъ меридиана Скопие въ плѣнъ, следъ което помоли последния отъ страна на своя генералъ да изпълни казаното рѣшение на помѣнатата конвенция. Въ отговоръ на това началника на дивизията помоли парламентѣра да прѣдаде на своя началникъ, който го е изпратилъ съ тѣзи мисия, че той още нѣма никакво съобщение и разпореждане по този въпросъ отъ своето главно командване и до като не получи такова въ никакъвъ случай и подъ никакъвъ прѣдлогъ нѣма да се съгласи да изпълни това искане, ако ще би това и да стане причина за ново почване на военнитѣ дѣйствия. Добави още, че ако тѣ продължаватъ да стрѣлятъ, ще заповѣда и той да се стрѣля отъ наша страна и ще почне боя.

Ротмистър Деспаня съ този отговоръ на началника на дивизията се върна въ гр. Скопие.

За всичко току що казано началника на дивизията докладва по телефона на началника на войските въ западна Македония, генералъ Кантарджиевъ въ Тетово. Този послѣдния отговори на началника на дивизията, че и при него се явилъ единъ италиански генералъ съ сжщото предложение и, че и той отговорилъ сжщото.

До вечерята и прѣзъ нощта спокойно.

Щаба на дивизията нощува на гара Жостовъ.

Снабдителна интендантска служба. Всички магазини, дивизионния продоволственъ транспортъ и фурнитъ бѣха отеглени при Качаникъ, гдѣто се откри хлѣбъ-печение.

Санитарна служба. Дивизионнитъ полски болници бѣха на пѣтъ отъ Тетово направо за Качаникъ, освѣтъ 1-а и 2-а които останаха въ Тетово да обслужватъ частитъ, прѣдъ видъ прѣдполагамата атака при Скопие.

2-и октомври

(Обща скица)

Въ 8 часа прѣдъ пладнѣ пристигнаха на гара Жостовъ ротмистър Деспаня и поручикъ Радоничъ (черногорецъ на френска служба) изпратени отъ генералъ Пате, командувашъ 2-ра група френски дивизии, съ писмо до началника на войските въ западна Македония. Съобщи се това по телефона на генералъ Кантарджиевъ въ Тетово и по уговорване съ него заминаха началника на дивизията и ротмистър Деспаня по шосето за Тетово. На полвината пѣтъ се срѣцнаха съ генералъ Кантарджиевъ, гдѣто парламентъора, отъ страна на генералъ Пите заяви на този послѣдния сжщото, което прѣдидущия день заяви на началника на дивизията. Прѣдаде му и писмо въ което се пишеше сжщото съ добавка, че ако не се изпълняло това искане, то съ получванието на отрицателенъ отговоръ, военнитъ дѣйствия щѣли да се почнатъ отъ тѣхна страна. Прочете сжщо и сключената конвенция въ Солунъ, завѣрена съ подписа на генералъ Пате. Генералъ Кантарджиевъ на всичко това отговори, че до като не получи заповѣдь отъ своето началство не може да изпълни тѣхното искане.

Понеже въпроса се слагаше така, че бѣ твърдѣ възможно да се почнатъ военнитъ дѣйствия, началника на дивизията тогава на самѣ, заяви генералу Кантарджиеву, че вечерята ще заеме съ дивизията си качанишкото дефиле, за да осигури посоката къмъ Качаникъ, а тетовското дефиле трѣбваше да се заеме отъ 6-а дивизия.

На връщане за гара Жостовъ къмъ 11 часа прѣдъ пладнѣ началника на дивизията бѣ срѣщнатъ отъ подполковникъ отъ генералния щабъ Филиповъ изпратенъ отъ ко-

мандующия 1-а армия съ прѣдписание № 167 отъ 1-и октомври, съ което казания командующи армия генералъ Нерфзовъ, по заповѣдь на главнокомандующия заповѣдваше на подполковникъ Филиповъ да прѣдаде на началницитъ 1-а 6-а и сборната дивизии, че съгласно сключената конвенция въ гр. Солунъ, тѣзи дивизии се считатъ военноплѣнници и че трѣбвало да прѣдадатъ оржжието си на неприятеля, като, само офицеритъ, задържатъ своето.

Слѣдъ получаването на горѣпоменатото прѣдписание, началника на дивизията продължи пѣтя си за гара Жостовъ, отъ гдѣто, слѣдъ пристигането, говори по телефона на генералъ Кантарджиевъ за полученото прѣдписание. Този послѣдния отговори, че билъ получилъ сжщото и заповѣда дивизията да почне прѣдаването на оржжието си прѣзъ нощта на 2 срѣщу 3 октомври. Но прѣди да се почнало сдаването, частитъ да унищожатъ знамената си, да изгорятъ архивата и да унищожатъ паричнитъ суми отъ ковчезитъ, като съставятъ за това нуждния актъ, въ който да отбѣлжватъ номерата на унищоженитъ банкноти.

За уреждане въпроса по прѣдаването на дивизията въ подробности, началника на дивизията изпрати въ гр. Скопие при генералъ Пате, поручика отъ 1-и пѣх. полкъ Петковъ (като знающъ добръ френски езикъ) съ инструкции. Този офицеръ замина за Скопие заедно съ ротмистър Деспаня.

Въ 1 ч. 30 м. слѣдъ пладнѣ пристигна въ щаба на дивизията на гара Жостовъ, майоръ Траяновъ идящъ отъ Солунъ съ аеропланъ и прѣдаде на началника на дивизията, върността на текста изложенъ въ рѣшението на конвенцията по прѣдаване на дивизията въ плѣнъ. Той описа положението на военния театръ на нашия фронтъ, отъ което се разбира, че то е много лошо и че неприятеля бѣ достигналъ до старитъ граници на България, а сжщо — че нашитъ войски тамъ не биле въ състояние да спратъ напредването на неприятеля.

Всичко това ни дълбоко наскърби и разбрахме, че другъ изходъ нѣма и че трѣбва да се подчинимъ на взетото рѣшение въ конвенцията и сдадемъ въ плѣнъ.

Поручикъ Петковъ придруженъ отъ двама френски офицери, се върна отъ Скопие въ щаба на дивизията къмъ 5 часа сл. пладнѣ и донесе отговора на генералъ Пате по нашитъ искания.

Тия искания на щаба на дивизията и отговоритъ на тѣхъ отъ помѣнатия генералъ бѣха слѣднитъ:

1. На искането да не бждемъ прѣдадени на гърци и сърби, генералъ Пате отговори; „този въпросъ ще бжде разрѣшенъ отъ висшето командване“.

2. На второто искане — офицеритъ да запазятъ багажитъ, цѣнноститъ частнитъ си писма, ординарцитъ и по една кола на дружина за офицерския багажъ, ни се отговори утвърдително.

3. На искането войниците да запазят раниците си пълни, генералъ Пате също се съгласи.

4. На искането генералитѣ да запазятъ прѣвозчнитѣ си срдства отговори утвърдително.

5. На петото искане — офицеритѣ отъ ротни командири на горѣ, да задържатъ конетѣ си за езда прѣзъ врѣме на походитѣ отговори: „Да, врѣменно, въпроса ще бжде окончателно разрѣшенъ отъ френския главнокомандующъ“

6. На искането — офицеритѣ да останатъ при частитѣ си, за подържане реда въ общъ интересъ, отговори: „врѣменно да, безъ това да обвързва главнокомандующия на съглашенскитѣ армии, прѣдъ когото въпроса ще бжде сложенъ.“

7. На седмото искане, — да се разрѣши подвеждането на единъ ешалонъ отъ дивизионния продоволственъ транспортъ, за прѣхранване на дивизията отговори: „Да, разрѣшението на храната ще стане съгласно разпорежданието отъ френското командване.“

8. На искането, — сдаването на дивизията да стане едновременно, за избѣгване на стълкновения отъ страна на частитѣ, които биха отказали да се сдадатъ, отговори: „Въ изпълнение заповѣдта на френското главно командване, което иска разоружаването да стане въ най-кратко врѣме и за избѣгване на нежелателни инциденти, сдаването ще стане както слѣдва: най-близкитѣ артилерийски части отъ дивизията да се отправятъ веднага къмъ първия пунктъ който ще бжде указанъ, дѣто ще сдадатъ оржието си; пѣхотнитѣ части ще сдадатъ оржието си най-много по полкове, слѣдъ което веднага начело съ своитѣ офицери ще се отправятъ за урѣченъ пунктъ, водени отъ френски водачи.“

9. На послѣдното искане да се съедини щаба на дивизията съ щаба на 2-а група френски дивизии съ телефонъ, за полѣсно уреждане на множеството въпроси, отговори: „Да“.

Освѣнъ това помолено бѣ френското командване да нареди щото частитѣ да прѣминатъ прѣзъ гр. Скопие нощемъ, за да не се излагатъ на погледитѣ на мѣстното население, което се прие.

Слѣдъ всичко това, щаба на дивизията разпреди:

- 1) За спасяване на знамената; 2) За изгаряне на архивата и
- 3) за раздаване на паричнитѣ суми между офицеритѣ на съхранение или унищожаването имъ.

Къмъ 4 часа сл. пладнѣ се събраха бригаднитѣ и полкови командири, въ щаба на дивизията, за взаимно обсъждане на въпроситѣ: какво прѣдстои да се върши и има ли другъ изходъ отъ онова тѣжко и грозно положение.

Всички, освѣнъ единъ, се изказаха, че другъ изходъ нѣма и, че колкото и жестоко да е рѣшението на конвенцията по сдаването на дивизията въ плѣнъ, трѣбва да се подчинимъ и да го изпълнимъ. Този който не сподѣляше

това мнѣние, подържаше: да не се подчиняваме на взетото рѣшение, а — да продължимъ бойнитѣ дѣйствия, съ което щѣли сме да поправимъ положението на бойния театъръ. Обаче, отъ понататъшнитѣ разисквания се разбра, че въпроса отъ него не се схваше всестранно. И наистина подобно едно прѣдприятие, не можеше да има успѣхъ и щѣше да донесе десетократно, зло, както за дивизията така и за България и то ето защо:

При условието, че както 1-а дивизия, така и всички други дивизии находящи се западно отъ Скопие, а именно 6-а, Сборната и 302-а ще вземаха същото рѣшение, трѣбваше да сме сигурни, че нашитѣ войски на ариергардната линия при Кичево ще удържатъ тамъ неприятеля, за да не се яви въ тила ни. Нека допуснемъ това, защото въ противенъ случай, не е възможно да се разчита на какъвто и да е успѣхъ. Въ такъвъ случай можеше да се разчита на нѣколко дневенъ успѣхъ. Безизходното положение обаче щѣше да настѣпи неминуемо, когато се привършиха малкото бойни припаси съ които разполагаха тогава дивизиятѣ, а други такива нѣмаше отъ гдѣ да се набавятъ, тъй като желѣзно-пѣхотното съобщение съ Нишъ бѣ вече въ неприятелски рѣцѣ. Хранителнитѣ припаси слѣдъ нѣколко дни също щѣха да се привършатъ, а да се прѣхранва 80—90 хилядна армия отъ срдствата на него изтощенъ край не бѣ мислимо. Безъ да говоримъ и това, че неприятелската армия въ онова врѣме бѣ почти свободна и можеше лесно и бързо да съсрдоточи една силна армия около Велесъ, можемъ съ сигурностъ да кажемъ, че катастрофата щѣше да настѣпи главно отъ първата причина. Да разчитаме на поддръжка отъ страна на нашите войски отстѣпили къмъ старата граница на България значеше да се самоизмамваме.

И тъй слѣдъ 4—5 дни отъ почването на бунтовническитѣ бойни дѣйствия щѣше да настѣпи страшната и грозна катастрофа на която края не може да се прѣдвиди. Но можеше да се прѣдвиди че тя щѣше да донесе многократно по-големъ злини, както за дивизията така и за България.

Други начини на дѣйствие за излизане на дивизията отъ онова положение бѣха: заемаването на Качанишкото и Тетовско дефилета съ базиране на сѣверо-западъ, или пъкъ съ пробиване на пътъ къмъ България. Но съ тѣхъ ни най-малко не се поправяше общото положение, а само се даваше право на неприятеля, като ни обвини въ незачитане на договора, да постави отечеството въ много по-тежки изпитания.

Слѣдователно, другъ изходъ за излизане отъ онова положение нѣмаше. За това, колкото грозна и да бѣ перспективата на плѣничеството трѣбваше да се подчинимъ на взетото рѣшение въ Солунъ и да сдадемъ оржието си.

За изпълнение на сдаването, щаба на дивизията разпреди: частитѣ да сбератъ по полкове както слѣдва: 25-и пѣх.

полкъ, — южно отъ гара Жостовъ; 1-й пѣх. полкъ съ 1/19 дружина, — източно отъ сжщата гара; 6-й пѣх. полкъ — севѣро западно отъ казармитѣ; артилерийскитѣ части, — при гара Жостовъ; ескадрона — сжщо при гарата и обозитѣ назадъ чакъ до г. Кичаникъ.

Частитѣ получиха хлѣбъ до 6-й октомврий, а други хранителни припаси до 10 сжщия мѣсець.

Привечеръ полковетѣ трѣгнаха къмъ Скопие за сдаване оржжието си въ слѣдния редъ: 4-и артилерийски полкъ трѣгна въ 7^{1/2} часа слѣдъ пладнѣ; слѣдъ него 1-и, 6-и, 25-и полкове, 1/19, 1/70 пѣхотни и 1-а пионерна дружина и т. н.

Полковетѣ прѣдаваха оржжието си на сѣверния край на градъ Скопие и слѣдъ това отиваха на опрѣдѣления имъ бивакъ, на източния край на града, до шосето за гр. Велесъ.

Щаба на дивизията пристигна въ Скопие рано сутринята на 3-и октомври.

Трета пѣх. бригада се сдаде въ заложничество на италианцитѣ при гр. Кичево.

Съ такъвъ фаталенъ край свърши войната 1-а дивизия. Събитията на бойния театръ се сложиха така, че другъ изходъ нѣмаше и дивизията стана жертва не по своя вина. Но това не затымнява ни най-малко славата на дивизията, спечелена прѣзъ врѣме на войната. А, както е извѣстно тя се ползува съ завидна такава. Нейното живо участие въ войната по всички Български бойни фронтове въ Сърбия, Добружа, Румѣния и Македония и достойното ѝ държане въ всѣко отношение създаде на дивизията слава, съ която офицеритѣ и войницитѣ отъ казаната дивизия съ право се гордѣятъ.

Памятни за всички борци отъ 1-а дивизия ще останатъ славнитѣ побѣдни боеве на сжщитѣ: при Дрѣнова глава, Власотинци, Лесковецъ, Лебане, Китка въ Сърбия прѣзъ 1915 год.; при Тутраканъ, Сарсанларъ, Паракьой, Кобадинъ и Черна вода въ Добружа прѣзъ 1916 год. при Калугерени, Комана, Мокани, Ионещи, Руманулъ въ Румѣния прѣзъ сжщата година и при отбраната на позицията сѣв. отъ Битоля прѣзъ 1917—18 години.

Но въ края на войната, когато 1-а дивизия бѣ въ достатъчно бойна сила и духъ за да продължи борбата съ всичката свойствена ней жаръ, бѣ пригудена, по силата на сложимитѣ се нещастно събития, безъ да бѣше побѣдена и ни най-малко съ нищо не опозорена, да сложи своето побѣдоносно оржжие и да се сдаде на неприятеля въ плѣнъ.

Тази зла участъ офицеритѣ, подофицеритѣ и войницитѣ отъ дивизията понесоха съ християнско търпѣние само за спасение на родината.

Мартъ, 1921 год. г. София.